

Orgelkunst

Lyon-Bruxelles: aller-retour

Het verdwenen stadsfeestzaal-orgel te Antwerpen

Het Draps/Flentrop-orgel te Sint-Niklaas

JAARGANG 32 • MAART - APRIL - MEI 2009 / 1

Ooit op een orgel van te lande...

31 augustus 1959: op een mooie zomernamiddag op een rustieke *Route Nationale*, afgezoomd met appelbomen en gouden korenvelden met soldatenkerkhoven uit de Grote Oorlog, zwaait onze caravan vervaarlijk uit op de gebombeerde weg en slaat met een enorme klap op haar kant. Boeren komen uit de velden toegelopen en helpen het danig gekneusde gevaarte terug recht te trekken en naar het dorpspleintje te loodsen van Somme-Py, met zijn als door granaten geteisterde gesnoeide platanen, het standbeeld van den krijger, enkele huizen en een klein kerkje. Geen enkele ruit van de caravan was nog heel en binnenin had de gasfles voor een ware ravage gezorgd en onze voorraad confituur als een kleurrijk fresco over de hele ruimte uitgesmeerd. Het waren de eerste uren van onze huwelijksreis en het dorpsplein vulde zich met warme sympathie ondermeer vanwege de tachtigjarige dorpspastoor. Het was zaterdag en ik vroeg hem of er 's anderendaags een hoogmis was en of die gezongen was, waarop hij antwoordde dat de laatste gezongen mis dateerde van voor de jongste oorlog. Ik stelde hem dan voor die te verzorgen en hij ging daar gretig op in. Een half uur vóór de mis ging ik het orgel verkennen, enkele registers deden het niet meer, maar het was bespeelbaar. Tot mijn verbazing zag ik rond het orgel een groep oudere mannen opduiken als figuren uit een doek van Permeke met een kerkboek in de knoestige vuist en vastberaden om zoals eertijds de gezangen te versieren wat dan ook nog lukte, met al de rurale timbres vandien. De homilie van de pastoor tot dat onfortuinlijke jonge koppel gericht, was echt charmant.

Ik had als veertienjarige goed uit de kluiten gewassen jongeling met het orgel kennis gemaakt nadat een familielid, cafébaas-organist, aandrang om een paar van zijn zondagsmissen over te nemen. Tijdens de oorlog, toen pas achter de rug, had ik klavierles gekregen van bekend pianoleraar Mettepenninghen die voor enkele leerlingen uit Gent naar Geraardsbergen spoorde, een reis van zes uur op een stoomtram met groen-verduisterde ruiten en met een kachel in het midden van de wagon. Naarmate de oorlog vorderde werden zijn overkomsten echter zeldzamer en uiteindelijk zouden ze stoppen, meteen het einde van mijn piano-opleiding. Mijn oom cafébaas legde mij dan het bespelen van het orgel uit en wat aanvankelijk als iets zeer tijdelijks werd aangediend, zou het begin worden van een jarenlange zondagse orgeltocht doorheen het uiterste zuiden van Oost-Vlaanderen tot over een taalgrens die er toen nog niet was. Het moest allemaal met de fiets gebeuren in weer en wind, een niet geringe opgave in deze streek die allesbehalve 'un plat pays' kon worden genoemd, maar wel bevorderlijk was voor mijn longvolume en voor het zingen. Want er was niet alleen orgelspel, er moest ook gezongen worden en het waren de jaren van het rijke roomse leven lang voor het Concilie. Dat betekende dat ik in een van mijn kerken ook nog vespers en lof moest spelen en zingen. En kerken waren er: hun orgels zijn nu vervallen en verstomd. Maar, vrij naar M. Gijzen, *'heb ik hun namen lief om op te spelen als een kind naïef: Goeferdinge, Zarlardinge, Everbeek,lijk schoon koralen'* met een milde mixtuur van dankbaarheid en weemoed en met in mijn ziel een preconcliair merkteken van deze helaas vergane orgels van te lande.

prof. dr. HERMAN VANDEN BERGHE, ere-vice-rector KU Leuven

COLOFON

Orgelkunst

driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door Orgelkunst vzw
ondernemingsnummer: 0421 446 885
opgericht in 1978 | ISSN 0776-9350

Erevoorzitter Kamiel D'Hooghe

Adres van de redactie & administratie

Overhem 28 a, B-3320 Hoegaarden
[t] +32 (0)16 76 52 99
secretariaat: Lene Vandenberghe

Internet & e-mail

[w] www.orgelkunst.be | [e] mail@orgelkunst.be

Abonnementen 2009

België: € 26 - voltijdse studenten: € 18 - steunabonnement: € 50
Europa: € 33
Buiten Europa: € 36

Betalingen abonnementen

- enkel via rekeningnummer 436-6204991-57 t.n.v. Orgelkunst vzw
- voor overschrijvingen vanuit het buitenland:
IBAN: BE 09 4366 2049 9157 | BIC: KREDBEBB

Overige publicaties & advertentieopgave

Inlichtingen: www.orgelkunst.be

Redactieraad

hoofdredacteur: Luk Bastiaens [e] luk.bastiaens@orgelkunst.be
eindredacteur: Marc Van Driessen [e] mvdriessen@skynet.be
redactie: Annelynn Ballieu, Stijn Hanssens, Wenceslaus Mertens,
Ronny Plovie, Joris Potvlieghe, Pieter Vanhaecke, Lieve Van de Rostyne

Aan dit nummer werkten verder mee

Annelies Focquaert [e] annelies.focquaert@skynet.be
Joost D'hont [e] dhontj@fulladsl.be

Vertalingen

Joël Hooyberghs [f], Liesbeth Martens [f], Marc Van Driessen [e],

Verantwoordelijke uitgever

Luk Bastiaens, Overhem 28 a, B-3320 Hoegaarden [t] +32 (0)16 765299

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk. Overname van artikels is mogelijk na schriftelijke toestemming van de hoofdredacteur.

De redactie poogt zorgvuldig om te gaan met beeldrechten.

*Gelieve met de hoofdredacteur contact te nemen
bij vermeend oneigenlijk gebruik van afbeeldingen.*

1 = 1 + 1

Het orgelbeleid in Vlaanderen past een variante van de gekende parabel van de 'wonderbare broodvermenigvuldiging' toe.

Deskundigen stellen bij analyse van een te restaureren orgel vast dat er twee (of meerdere?) belangrijke bouwlagen aanwezig zijn die stilistisch niet bij elkaar passen waardoor bij restauratie elke bouwlaag de basis wordt van een apart instrument. Omwille van stijlzuiverheid kan het immers niet dat een oud orgel haar geschiedenis en evolutie blijvend meedraagt. Beide orgels zullen ruim moeten worden aangevuld met nieuw materiaal, weliswaar geënt op historische voorbeelden, voor zover deze voorhanden zijn. Deze benaderingswijze gaat zover dat een oude kast wordt voorzien van nieuw materiaal en dat het historisch orgelergoed een onderkomen vindt in een nieuw orgelmeubel. Zo krijgt het opdrachtgevend bestuur niet één maar twee gereconstrueerde/gerestaurerde orgels van de overheid (cadeau?). Ik weet het: ik stel de dingen scherp. Maar waarom talmt men nu reeds zolang met het oprichten van een depot waar niet herbruikte orgeldelen worden geborgen om ze later opnieuw te integreren in een ander restauratieproject?

Of nog: hoe gingen orgelmakers uit het verleden om met deze problematiek? Restaureren was niet aan de orde. Zij behielden en herbruikten het oude materiaal in een nieuw concept. Orgelmakers als Schnitger en Cavallé-Coll hebben het meermaals toegepast: een symbiose van oud en nieuw. Lüdingworth, St.-Omer, Orléans, St.-Sulpice (Parijs): het zijn maar enkele van die schitterende voorbeelden.

LUK BASTIAENS

4

4 Lyon, St.-François-de-Sales
A. Cavallé-Coll | 1880

24

24 Antwerpen | stadsfeestzaal
ontwerptekening

54 Sint-Niklaas | Sint-Nicolaaskerk
Draps/Flentrop-orgel

54

Inhoud

maart 2009 | nummer 1

bijdragen

- 4 **Luk Bastiaens & Stijn Hanssens**
Lyon-Bruxelles: aller-retour
- 24 **Annelies Focquaert**
De zwerftocht van de 'heimatloze'
Het verdwenen stadsfeestzaal-orgel
te Antwerpen
- 54 **Joost D'hont**
Bij de frontpagina
Het Draps/Flentrop-orgel
in de Sint-Nicolaaskerk te Sint-Niklaas

actualia

- 42 Nieuwe uitgaven
- 48 Agenda orgelconcerten
- 51 Berichten
- 58 Overzicht tijdschriften

Met steun van de
Vlaamse overheid

foto: Luk Bastiaens

foto: Luk Bastiaens

A-CHARLES-MARIE-WIDOR
FONDATEUR DE L'ECOLE D'ORGUE
FRANÇAISE 1844 - 1937 COMPO-
SITEUR ILLUSTRE SECRETAIRE
PERPETUEL DE L'INSTITUT EN
CETTE EGLISE CHARLES FRANÇOIS
WIDOR 1811-1899 INITIA SON
FILS A L'ART DE L'ORGANISTE ✓

Gedenkplaat Charles-Marie Widor aan de kerk van St.-François-de-Sales te Lyon | onder: Louis Robilliard
links: het in 1880 gebouwde orgel van Aristide Cavaillé-Coll in de kerk van St.-François-de-Sales in Lyon
achtergrond: Aristide Cavaillé-Coll

Lyon-Bruxelles: aller-retour

LUK BASTIAENS & STIJN HANSENS

In de orgelwereld zijn Brussel en Lyon nu bijna anderhalve eeuw nauw met elkaar verbonden. Deze *liaison* vangt aan begin 1863 wanneer de uit Lyon afkomstige Charles-Marie Widor, op aanraden van orgelmaker Aristide Cavaillé-Coll, bij Jacques-Nicolas Lemmens in Brussel orgel komt studeren. Widors voorbeeld werkt aanstekelijk want negen jaar later komt zijn stadsgenoot Paul Trillat eveneens naar Brussel om er het vak te leren bij Lemmens' opvolger Alphonse Mailly. Hij behaalt er aan het *Conservatoire Royal* een *Premier Prix* en een jaar later het *Diplôme de Capacité*. Terug in Lyon wordt Trillat organist van de kathedraal. Deze betrekking geeft hij in 1904 op om organist te worden van het in 1880 door Cavaillé-Coll gebouwde drieklaviersorgel van de St.-François-de-Sales in dezelfde stad. Trillat wordt als titularis opgevolgd door de uit Frans-Vlaanderen afkomstige Valentin Neuville, die zijn orgelopleiding aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel in 1884 bij Alphonse Mailly afsluit met een *Premier Prix*. Ook Amedée Reuchsel uit Lyon zet zijn muziekstudie verder aan het conservatorium te Brussel bij o.m. Mailly en Tinel. Na zijn terugkeer wordt hij organist van het Merklin-orgel van de *Grand Temple*.

Brussel en Lyon hebben nog andere bijzondere raakvlakken door toedoen van de orgelmakers Merklin en Cavaillé-Coll. Beiden hebben hun stempel gedrukt op de 19de-eeuwse orgelbouw. Merklin opent zijn eerste atelier in 1843 te Brussel (Elsene) en zet nadien de eerste stappen in de Franse orgelwereld door de aankoop van de orgelbouwfirma Daublaine-Callinet-Ducroquet in Parijs. Vanaf oktober 1872 is de *Manufacture de Grand Orgues d'Eglise J. Merklin* gevestigd in de twee Franse grootsteden: Parijs én Lyon.

De Franse roemrijke orgelmaker Aristide Cavaillé-Coll levert in 1880 o.m. twee grote drieklaviersorgels: één voor het Koninklijk Conservatorium te Brussel (III-P/44) en één voor de kerk van St. François-de-Sales (III-P/45) in Lyon. Beide instrumenten, waarvan dit in Lyon nagenoeg intact bewaard is gebleven, zijn zowel naar grootte als dispositie quasi identiek.

En dan is er nog, niet in het minst, de huidige titularis van de St.-François-de-Sales te Lyon, Louis Robilliard, die geregeld in Brussel te gast is voor concerten en masterclasses en met wie we een uitgebreid gesprek hadden.

foto: Luk Bastiaens

Charles-Marie Widor in Brussel

Charles-Marie Widor werd geboren in Lyon op 21 februari 1844 in de rue Sala nr. 19.¹

Na zijn humanioraopleiding aan het *Collège des Jésuites de la Trinité* gaat hij, op aanraden van vader Widor's goede vriend, orgelmaker Aristide Cavaillé-Coll (1811-1899), verder studeren in Brussel bij orgelleraar Jacques-Nicolas Lemmens (1823-1881) en conservatoriumdirecteur Joseph-François Félics (1784-1871).

Voor Aristide Cavaillé-Coll was het duidelijk dat de toekomst van de orgelopleiding niet in Parijs lag maar wel bij Lemmens in Brussel. De populaire Louis-James-Alfred Lefébure-Wély (1817-1869), door Cavaillé-Coll vaak naar voor geschoven om zijn instrumenten in te spelen, kwam voor deze pedagogische opdracht niet in aanmerking, evenmin als François Benoist (1794-1878), orgelleraar aan het *Conservatoire de Paris* van 1819 tot 1872. Lemmens had immers in 1852 te Parijs grote indruk gemaakt met drie concerten op het nieuwe Cavaillé-Coll-orgel van Saint-Vincent-de-Paul. Zijn speeltechniek en zijn 'style sévère' waren een openbaring voor de toenmalige Parijse orgelwereld.

Ook Alexandre Guilmant had zijn orgelstudie bij Lemmens in Brussel met succes afgerond, en dit eveneens op advies van Cavaillé-Coll.

Widor studeerde slechts enkele maanden in Brussel: van februari/maart tot 15 juli 1863. Een officiële leerling van het Conservatorium is hij nooit geweest.

In zijn (nog steeds onuitgegeven) *Souvenirs autobiographiques*² en in een aantal gesprekken geeft Widor steeds een Brusselse studietijd van één jaar aan. Het geheugen speelt de hoog bejaarde Widor blijkbaar parten want archivalia wijzen duidelijk op een tijdsspanne van slechts enkele maanden.

In 1959 publiceert Marcel Dupré een eerste getuigenis van Charles-Marie Widor over de aanzet van zijn studie in Brussel:³

"Nous habitons en face de l'église, [...] et c'était fête lorsque M. Cavaillé-Coll, de passage à Lyon, était l'hôte de mes parents. J'avais quatorze ans quand, à la table familiale, il nous tint un jour ce langage "Lorsque Charles-Marie aura terminé ses études, il faudra qu'il aille travailler à Bruxelles avec le grand organiste Lemmens, auquel je le présenterai. Je lui ai déjà envoyé le jeune Guilmant, de Boulogne-sur-Mer,

qui est doué au point de pouvoir déchiffrer une œuvre de Bach avec les mains et les pieds simultanément."

— "Wij wonen tegenover de kerk, [...] en het was altijd feest wanneer de heer Cavaillé-Coll, op doortocht in Lyon, bij mijn ouders te gast was. Ik was veertien jaar toen hij, aan de familietafel, de volgende woorden sprak: "Zodra Charles-Marie zijn studies beëindigd heeft, zou hij naar Brussel moeten gaan om bij de grote organist Lemmens te studeren. Ik zal hem aan de meester voorstellen. Ik stuurde hem eerder reeds de jonge Guilmant, uit Boulogne-sur-Mer, die zo getalenteerd is dat hij op zicht 'een werk van Bach met de handen en voeten tegelijk' kan ontcijferen."

Widor geeft aan dat hij bij dit bezoek 14 jaar oud was en dat Alexandre Guilmant reeds zijn studie in Brussel zou hebben afgerond of tenminste aangevat. Het is echter pas in 1860 dat Guilmant een eerste ontmoeting heeft met Jacques-Nicolas Lemmens. Het voornoemd gesprek met vader Widor heeft dus zeer waarschijnlijk in 1862 plaatsgevonden, toen Charles-Marie Widor 18 jaar was.

Dit vermoeden wordt bevestigd in een volgend archiefstuk waarbij Cavaillé-Coll in een brief pas begin 1863 aan Lemmens vraagt om de jonge Charles-Marie Widor onder zijn vleugels te nemen:

Paris, le 30 janvier 1863

Mon cher M. Lemmens

Je vous ai écrit tout à l'heure si précipitamment que je crois avoir oublié une des principales demandes que j'avais à vous faire. Un de nos bons amis, M Widor, organiste de la bonne espèce à Lyon, et auquel j'avais donné le conseil de vous envoyer son fils, garçon intelligent et déjà bien dégrossi, cet ami dige [sic] me demande conseil pour savoir décidément où il doit s'adresser soit à Bruxelles, soit à Paris, s'il y avait quelqu'un dans notre capitale qui pourrait vous suppléer.

Je lui ai répondu que si j'étais certain que vous restiez à Bruxelles, il n'y avait pas à hésiter, mais que je vous demanderais conseil. Le facteur anonyme [sic] doit vous le recommander ; j'ai dit encore à notre ami qu'il pouvait aussi se recommander de moi près de vous, mais qu'il ferait bon d'accepter l'autre recommandation pour M. le Directeur du Conservatoire.

- 1 Widor vergist zich van zijn geboorteadres in zijn onuitgegeven "souvenirs autobiographiques" waarin hij schrijft "mes plus lointains souvenirs d'enfance me ramènent à Lyon, dans une maison portant le n° 17 rue de Bourbon. Je suis né là, au 1er étage [...]". Zie BEN VAN OOSTEN, *Charles-Marie Widor, Vater der Orgelsymphonie*, Paderborn, 1997, Appendix I: reprint van de geboorteaakte van Charles-Marie Widor in het Stadsarchief van Lyon
- 2 CHARLES-MARIE WIDOR, *Souvenirs autobiographiques*, familiearchief Widor. Dit onuitgegeven document bevat 103 getypte pagina's waarin allerlei verbeteringen en aanvullingen zijn aangebracht in verschillende handschriften. Waarschijnlijk zijn deze mémoires van Widor gedicteerd in de jaren 1935-36 aan Edouard Manet. Widor was toen ongeveer 92 jaar oud.

*Le jeune homme est très bien élevé [sic] et je crois qu'il a de bonnes dispositions. Les parents sont gens de bien et méritent toute considération. Quand vous m'écrivez dites-moi un mot de ce que le papa Widor aura à faire pour son fils.*⁴

— Parijs, 30 januari 1863

Geachte heer Lemmens

Ik heb u daarnet zo overhaast geschreven dat ik, geloof ik, vergat u een zeer belangrijk verzoek te doen. Aan één van onze goede vrienden, de heer Widor, organist van het goede soort in Lyon, had ik de raad gegeven zijn zoon, een intelligente en reeds goed opgeleide kerel, naar u te sturen. Dus onze waarde vriend vraagt mij raad om met zekerheid te weten tot wie hij zich moet wenden, hetzij in Brussel, hetzij in Parijs als daar iemand was die u kon vervangen. Ik heb hem geantwoord dat, als ik zeker was dat u in Brussel bleef, hij niet moest twijfelen, maar dat ik u raad zou vragen.

De anonieme orgelbouwer moet hem u aanbevelen; ik heb ook tegen onze vriend gezegd dat hij mij als referentie mocht opgeven bij u, maar dat hij er goed aan deed om ook de andere aanbeveling, voor de heer Directeur van het Conservatorium, in overweging te nemen.

De jongeman is zeer welopgevoed en ik denk dat hij getalenteerd is. Zijn ouders zijn eerbiedwaardige mensen en ze verdienen onze achting. Wanneer u mij schrijft, laat mij dan weten wat volgens u vader Widor het beste doet voor zijn zoon.

In maart 1863 reist moeder Widor bij haar terugkeer langs Parijs (wellicht heeft ze haar zoon Charles-Marie vergezeld bij zijn afreis naar Brussel) waar ze de echtgenote van Cavaillé-Coll ontmoet en ze zich lovend uitlaat over Lemmens' gastvrijheid en welwillendheid.

Het is Cavaillé-Coll zelf die deze ontmoeting beschrijft in een brief aan Lemmens:

[...] *Mme Widor n'a fait que traverser Paris à son retour; elle a vu ma femme et lui a fait le plus parfait éloge de votre bon accueil et de votre obligeance. J'espère que vous ferez sons fils un bon élève [sic] et qui ne sera pas ingrat. [...]*⁵

— [...] Mevrouw Widor heeft op haar terugtocht de hele tijd Parijs doorkruist. Zij heeft mijn vrouw ontmoet en heeft tegenover haar een perfecte lofzang gehouden over uw goede ontvangst en welwillendheid. Ik hoop

dat u van haar zoon een goede leerling zult maken; één die niet ondankbaar zal zijn. [...]

Charles-Marie Widor brengt in zijn *souvenirs autobiographiques*⁶ een vrij uitgebreid verslag van zijn verblijf te Brussel. Hierin geeft hij aan dat op 9 juli 1863 zijn studie in Brussel wordt afgesloten met een auditie op het Merklin-orgel in het *Palais ducal* (het huidige Paleis der Academiën aan de Hertogstraat). Widors werktempo, studie-ijver en discipline spreken boekdelen:

Lorsque mes études furent terminées, mon père, qui était très lié avec Aristide Cavaillé-Coll, décida, sur le conseil de ce dernier, de m'envoyer me perfectionner mes études musicales à Bruxelles auprès de deux maîtres illustres dont il était l'ami: l'un, professeur d'orgue, Lemmens; l'autre, professeur de composition, - et directeur du conservatoire - Fétis. Je devais rester un an à Bruxelles, de 1862 à 1863.

Cette année d'études décida de ma carrière. Soumis à la rude discipline de Fétis et de Lemmens, chacun de mes instants fut consacré au travail. Chaque matin, Fétis me remettait un sujet de fugue que je devais traiter dans la journée et lui rapporter le lendemain matin. Comme je travaillais mon orgue du matin au soir, je consacrais deux ou trois heures, le soir, à écrire ma quotidienne fugue à quatre parties. Je ne recherchais pas de formule originale, mais en revanche, il fallait qu'elle fût d'une impeccable correction.

Le lendemain matin, à 7 heures, j'allais frapper à la porte de Fétis, qui corrigeait mon travail et quand les élèves du conservatoire arrivaient à leur tour vers 8 heures, le maître la leur lisait, la commentant. Car j'étais, pour ma part, élève particulier de Fétis ainsi que deux autres jeunes gens dont l'un, Alsacien très doué, est mort prématurément. Il s'appelait Sieg.

Cependant il ne me restait guère de temps pour me distraire. Le dimanche, seulement, je rejoignais un petit club de musiciens dans une brasserie de la ville. J'y avais été introduit par un élève de Lemmens, nommé Mailly. J'y rencontrais la pépinière de violonistes remarquables que comptait alors Bruxelles, notamment Vieuxtemps, Leonard, Thompson et le jeune Ysaie [sic].

Je connus aussi à Bruxelles de Bériot, qui avait épousé la Malibran dont la sœur, Mme Viardot inspira Camille Saint-Saëns; Peter Benoit,

3 MARCEL DUPRÉ, *Souvenirs sur Ch.-M. Widor*, Paris, Académie des Beaux-Arts, 1959, blz. 5. Geciteerd in: BEN VAN OOSTEN, o.c., blz. 69.

4 Gepubliceerd in: *L'orgue* nr. 58/59, blz. 60. Geciteerd in: BEN VAN OOSTEN, o.c., blz. 71.

5 Gepubliceerd in: *L'orgue* nr. 60, p. 85-86. Geciteerd in: BEN VAN OOSTEN, o.c., blz. 76.

6 CHARLES-MARIE WIDOR, *Souvenirs autobiographiques*, blz. 2-6.

Lyon, Récit, detail Barkermachine. Foto: Luk Bastiaens

Lyon Récit, hoboregister. Foto: Luk Bastiaens

Lyon, speeltafel. Foto: Luk Bastiaens

directeur du conservatoire d'Anvers [Benoit zal pas in 1867 directeur worden, nvdr] (qui vint à l'époque jouer son oratorio avec orgue et orchestre au Trocadéro), personnage légendaire qui suscita le fameux petit quatrain que les élèves murmuraient à sa vue :

"Peter Benoit a du génie

A son chapeau cela se voit

Et l'on respire l'harmonie

Quand on entend Peter Benoit"

Le 9 Juillet 1863, après une année d'études acharnées, Lemmens voulut qu'avant de quitter Bruxelles je donne une séance d'orgue au palais ducal. Il réunit ce jour là une cinquantaine d'amis musiciens et d'élèves "afin de leur prouver ce qu'il avait pu obtenir d'un bon élève auquel ses leçons avaient profité."

Je ne fus nullement ému par ce récit. Je connaissais parfaitement l'orgue du palais, un très bel instrument de Merklin, sur lequel j'avais pendant un an travaillé plusieurs heures par jour, faveur spéciale qui m'avait été accordée par le facteur d'orgue, sur l'intervention de Lemmens. Deux ans auparavant, Alexandre Guilmant avait lui aussi obtenu cet honneur. Il n'y avait pas encore de moteurs électriques à cette époque, et je donnais un petit pourboire aux souffleurs qui me recommandaient de ne pas trop abuser du tutti organi.

Ce jour-là, je jouai avec assurance, me souvenant pourtant de la sévérité du maître. N'avais-je pas, sur les mêmes claviers, quelques mois auparavant, posé mes mains plein de confiance en moi heureux de montrer à Lemmens les progrès que j'avais accompli en son absence – il avait été accompagner sa femme, excellente cantatrice, à Londres où ses contrats l'appelaient parfois pour chanter à Covent Garden.

Je profitai de ces quelques jours pour travailler d'arrache-pied, m'escrimant à jouer la petite fugue en ut mineur de Bach. Bien que recherchant toujours plus de perfection, je me sentais satisfait de mon effort et j'attendais impatiemment le retour du maître, brûlant de lui exécuter ma fugue.

"C'est nul !" s'écria-t-il devant son élève consterné. "Pas de rythme, pas de volonté, pas de respiration..."

Lemmens voulait entendre toutes les notes, telles que l'auteur les avait entendues lui-même. Il avait un sentiment admirable du rythme et de la grandeur.

Il avait été dans sa jeunesse le plus brillant élève du nouveau Conservatoire de Bruxelles

qui datait de 1830. Doté d'une bourse d'Etat, pour avoir remporté tous les prix de virtuosité et d'études musicales – son concours d'orgue avait été sensationnel – il alla en Allemagne pour y étudier avec le maître les plus ferré sur la technique de l'orgue et sur les traditions de J.S. Bach : j'ai nommé Hesse, le fameux maître de Breslau qui, lui-même avait connu les fils de Jean Sebastien.

La clarté, la grandeur, la simplicité du jeu de Lemmens nous ont laissé l'exemple que nous nous devons de transmettre à nos descendants;

— Toen ik mijn studies beëindigd had, besliste mijn vader, die goed bevriend was met Aristide Cavaillé-Coll, en op aanraden van deze laatste, mij naar Brussel te sturen om mij in mijn muzikale studies te vervolmaken bij twee beroemde meesters met wie hij bevriend was. De eerste was Lemmens, leraar orgel; de tweede Fétis, leraar compositie en directeur van het conservatorium. Ik zou een jaar in Brussel blijven, van 1862 tot 1863.

Dat studiejaar was bepalend voor mijn verdere loopbaan. Ik werd onderworpen aan de strenge discipline van Fétis en Lemmens en besteedde al mijn tijd aan werken. Elke ochtend gaf Fétis me een thema op voor een fuga die ik tijdens de dag moest schrijven en hem 's anderendaags 's morgens moest afgeven. Aangezien ik van 's morgens tot 's avonds orgel studeerde, spendeerde ik 's avonds twee of drie uur aan mijn dagelijkse vierstemmige fuga. Ik zocht niet naar originaliteit maar streefde integendeel een zo groot mogelijke vormelijke perfectie na. De volgende ochtend om 7 uur klopte ik aan bij Fétis. Hij verbeterde mijn werk en wanneer de studenten van het Conservatorium op hun beurt omstreeks 8 uur arriveerden, speelde de meester hen mijn fuga voor en commentarieerde die. Eigenlijk was ik een privé-leerling van Fétis, net als twee andere jongemannen waarvan de ene, een zeer getalenteerde Elzasser, vroegtijdig gestorven is. Zijn naam was Sieg. Er restte mij evenwel nauwelijks tijd voor ontspanning. Enkel op zondag ging ik naar een muzikantenclubje in een café in de stad. Een leerling van Lemmens, Mailly, had mij daar geïntroduceerd. Ik ontmoette daar de kweektuin van opmerkelijke violisten die Brussel toen rijk was: Vieuxtemps, Leonard, Thompson et de jonge Ysaie [sic].

7 Archief CLAIRFAYT, brief van Charles-Marie Widor aan Jacques-Nicolas Lemens d.d. 15.07.1863. Zie ook: JORIS VERDIN, *Les adieux*, in: het Orgel, 2001, blz. 34-35.

Ik leerde in Brussel ook de Bériot kennen, die getrouwd was met La Malibrán. Haar zus, Mme Viardot, inspireerde Camille Saint-Saëns. Ik ontmoette ook Peter Benoit, directeur van het conservatorium van Antwerpen [*Benoit zal pas in 1867 directeur worden, nvdr*], die in die tijd in het Trocadéro zijn oratorium met orgel en orkest kwam uitvoeren. Benoit was een legendarische persoon, die bij leerlingen het fameuze kwatrijn deed opborrelen wanneer ze hem zagen:

“Peter Benoit, die heeft talent
Dat zie je aan zijn hoed.
Zijn harmonie maakt je content
O wat doet hij ‘t goed.”

Op 9 juli 1863, na een jaar volgehouden studies, wou Lemmens dat ik een concert gaf in het hertogelijk paleis voordat ik Brussel zou verlaten. Die dag nodigde hij een vijftigtal vrienden-muzikanten en leerlingen uit “om hen te bewijzen wat hij had kunnen bereiken met een goede leerling bij wie zijn lessen hun nut hadden bewezen.”

Ik was absoluut niet onder de indruk van dat recital. Ik kende het orgel van het paleis perfect: een bijzonder mooi instrument van Merklin waarop ik het hele jaar door verscheidene uren per dag had gestudeerd. Dat was een speciale gunst die de orgelbouwer mij toekende, op voorspraak van Lemmens. Twee jaar eerder was ook Alexandre Guilmant deze eer te beurt gevallen. In die tijd waren er nog geen elektrische ventilatoren, dus gaf ik wat drinkgeld aan de trappers, die mij niettemin adviseerden de tutti niet te veel te gebruiken. Die dag speelde ik zelfverzekerd, zonder evenwel de gestrengheid van de meester uit het oog te verliezen. Was het immers niet op hetzelfde klavier dat ik, een paar maanden eerder, vol zelfvertrouwen en fierheid aan Lemmens de vorderingen had getoond die ik in zijn afwezigheid had gemaakt? (Hij had zijn vrouw, een excellente zangeres, begeleid naar Londen waar zij een contract had in Covent Garden.)

Ik had van die paar dagen zonder Lemmens geprofiteerd om onvermoeibaar door te werken. Ik had me uitgesloofd om de kleine fuga in c klein van Bach in te studeren. Hoewel ik toch naar meer perfectie streefde, was ik behoorlijk tevreden over mijn

inspanningen en wachtte ik vol ongeduld op de terugkeer van mijn meester, erop gebrand om mijn fuga voor hem voor te spelen.

“Het is waardeloos!” riep hij toen voor zijn verbijsterde leerling, “Geen ritme, geen wilskracht; het ademt niet...”

Lemmens wou alle noten horen zoals de componist ze zelf had gehoord. Hij had een bewonderenswaardig gevoel voor ritme en voor grootsheid.

In zijn jonge jaren was hij de meest voortreffelijke leerling in het Conservatorium van Brussel, dat dateerde van 1830 [1832, nvdr]. Aangezien hij alle prijzen voor virtuositeit en voor zijn muziekstudies had weggekaapt – zijn orgelwedstrijd was sensationeel geweest –, mocht hij voorzien van een staatsbeurs, naar Duitsland vertrekken om er te gaan studeren bij de meest beslagen leraars in orgeltechniek en de Bachtraditie. Ik noemde reeds Hesse, de fameuze meester van Breslau die zelf nog de zonen van Johann Sebastian Bach had gekend.

Het is onze taak om het voorbeeld van Lemmens door te geven aan onze nakomelingen: de helderheid, de grootsheid en de eenvoud in zijn orgelspel.

Dankzij twee gedateerde brieven zijn we precies geïnformeerd over het einde van Widors studietijd in Brussel. Mogelijke gelijkaardige brieven aan directeur Fétis zijn niet teruggevonden.

In de eerste brief neemt Widor afscheid van Lemmens:⁷

Mon cher maître

J'ai été désolé de n'avoir pu vous voir, et de partir sans vous avoir fait mes adieux.

Je viens donc vous remercier de toute mon âme, de vos bons soins, et de votre bonté pour moi. Je vous dois tout, et ma reconnaissance sera éternelle. J'espère bien que vous viendrez honorer notre ville de votre présence; mes parents m'ont chargé de vous dire qu'il y avait toujours chez nous une chambre qui vous attendait.

Combien vous nous feriez plaisir de la visiter! Adieu, mon cher Maître, veuillez recevoir encore une fois les remerciements de votre élève respectueux & reconnaissant

Ch. M. Widor

Bruxelles, le 15 Juillet 1863

— Geachte meester

Het spijt mij dat ik u niet meer heb kunnen zien, en dat ik ben moeten vertrekken zonder afscheid te nemen. Bij deze wil ik u dus bedanken met heel mijn ziel voor uw goede zorgen, en voor uw goedheid jegens mij. Alles heb ik aan u te danken, en mijn dankbaarheid daarvoor is oneindig.

Ik hoop dat u onze stad met een bezoek wil vereren; mijn ouders hebben me opgedragen u te laten weten dat er bij ons altijd een kamer voor u klaarstaat. Hoeveel plezier zou u ons niet doen met een bezoekje!

Tot ziens, mijn goede meester, wil nogmaals de dankbetuigingen aanvaarden van uw respectvolle en erkentelijke leerling.

CH. M. Widor
Brussel, 15 juli 1863

Mon cher Maître

*J'ai été très heureux de n'avoir
jamais vu, et de partir sans
vous avoir fait mes adieux.
Je suis pour vous reconnaissant
de toute mon âme, de vos
bons soins, et de votre bonté
pour moi. Je vous suis tout
et ma reconnaissance sera
éternelle.*

*J'espère bien que vous
voudrez honorer votre ville
de votre présence; mes parents
m'ont chargé de vous dire
qu'il y avait toujours un bon
sonneur qui vous attendait.
Combien vous m'en*

*serai fier de le dire!
Donnez-moi les mains,
surtout de voir encore une
fois la reconnaissance de votre
cher respectueux et reconnaissant*

Ch. M. Widor

Bruxelles 15 juillet 1863

autografische brief van Charles-Marie Widor aan Lemmens d.d. 15 juli 1863

Ook vader Widor dankt Lemmens uitvoerig in een brief van enkele dagen later:⁸

Bien cher et bien vénéré Grand Maître
Pardonnez moi d'être tant en retard (qui a été causé par les occupations, et malaise de santé) auprès de Vous pour avoir l'honneur de Vous dire un Merci aussi colossal qu'a été Votre bonté paternelle envers mon fils. J'aurai bien voulu Vous exprimer tous mes Sentiments de reconnaissance et d'affection, mon cœur le dira éternellement bien plus haut que Laplume. Je suis malheureux de ce que les devoirs de profession ne m'ont pas permis le bonheur de Vous voir, d'assister à cette Fête que votre grand et obligeant Cœur a organisé pour Vos deux élèves si comblés par Vous. Merci pour Votre gracieuse lettre, cette délicate intention nous a touché profondément. Ma femme et moi, nous comptons sur votre excellente promesse pour cet hiver, [x] quel bonheur, nous serons fier de mettre toute notre maison à votre service.

Nous avons dit un mot de cela à Mr. Georges Maine [xx] Chef d'orchestre qui sera heureux de votre visite et mettra à votre service toute sa sympathique bienveillance, Monsieur Fétis a une haute influence sur lui. Notre fils, j'ose dire ainsi puisque désormais, est votre enfant en Art, et par là un lien de parenté entre nous parenté pleine d'affection. Vous l'avez bien électrisé, si vous voyiez ses lettres! Je vous écris à la hâte, qu'il a joué pendant deux heures l'Orgue gigantesque de St.-Sulpice. Mr. Cavaillé se dispose, à le faire entendre devant les bons connaisseurs de Paris. En attendant le bonheur de Vous serrer le main, et la vive joie et l'honneur de Vous posséder, Mme Widor, se joint à moi pour vous exprimer de toute notre cœur nos sentiments de respect et d'amitié, Votre très dévoué et très humble serviteur
Ch. Widor

Lyon, ce 19 Juillet 63.

— Mijn beste en zeer gewaardeerde Meester Wil mij excuseren voor de vertraging (die werd veroorzaakt door drukke bezigheden, en een zwakke gezondheid) waarmee ik mij tot U richt voor een dankwoord, even kolossaal als Uw vaderlijke goedheid jegens mijn zoon is geweest.

Ik had U graag al mijn gevoelens van erkentelijkheid en genegenheid willen uitdrukken, maar mijn hart zegt het oneindig veel beter dan mijn pen.

8 Archief CLAIRFAYT, brief van François-Charles Widor aan Jacques-Nicolas Lemmens d.d. 19.07.1863. Met dank aan Annelies Focquaert voor de transcriptie van deze brief.

Bien cher et bien aimé
Grand Maître

J'admire que vous n'avez pas
retardé votre retour par
les occupations, et malin de
surtout, au lieu de vous faire
venir à l'honneur de vous donner
un Menuisier à l'orgue,
qu'a été votre tante paternelle
monseigneur fils. J'aurais voulu
vous voir et vous surprendre tous
mes sentiments de reconnaissance
et d'affection, si ce n'est
le divin et merveilleux est bien
pour le fait que tu feras.

Le Dieu malheureux le a que
les devoirs de profession, en ont
pas permis de s'unir de vous
vain, d'apporter à cette fête
que l'été grand et abîmé
Cœur a organisé pour vous
dans l'espoir de réunir par l'air

Merci pour votre grande
lettre, elle m'a été très utile,
nous a touché profondément.

Ma femme, et moi, nous
esprons que votre lettre
pourra être un et l'air, nous
quel bonheur, nous avons
de mettre toute votre amitié
à votre service.

Nous avons dit un mot de
cela à M. George Waind le sabbat
Chef de l'Église, et sera heureux de
votre visite, et mettra à votre service
tout son organe et son talent.

Monsieur l'Évêque a une haute
influence sur moi.

Notre fils, qui est un
jeune homme très aimé, a
fait un effort en l'air et par
les de parents, nous, nous
prouvons d'affection. Nous l'aimons
bien, et nous vous en
remerçons.

Il nous vient à la tête, qu'il
a joué pendant deux heures
à l'orgue de l'église de St. Sulpice.
M. Cavallé-Coll, a le plaisir
de vous en dire tout le bien
et nous en remercions.

En attendant le bonheur
de vous revoir, nous vous
saluons de tout cœur et de
toute âme, et nous vous
remerçons de tout cœur.
Bonne nuit et bon sommeil.
V. Widor.

Lyon le 19 juillet 1863.

autografische brief van vader Widor aan Lemmens van 19 juli 1863

9 Rijksarchief Brussel, bundel 533, *Examen et réception du grand-orgue à la salle de concert*. Er is op 13 juli om 9.30u in de commissiezaal een voorafgaande bijeenkomst. In de namiddag vindt om 16.00u de officiële oplevering plaats. De commissie, samengesteld door de minister, bestaat uit: Gevaert [directeur] voorzitter, Mailly [orgelleraar] secretaris, Philbert ["auteur de travaux sur l'acoustique et sur l'orgue"], rapporteur en de leden abbé Busschaert ["de Bruges"], ridder van Elewijck [kapelmeester te Leuven], Michotte en Lavallée [leden van de commissie van toezicht], Montigny [lid van de Koninklijke Academie van België], Widor ["organiste de l'église de St. Sulpice à Paris"] en Willame [architect]. Cavallé-Coll is eveneens present.

10 Conservatoire Royal de Bruxelles, *Annuaire, 1882*, blz. 117: "Concerts données pendant la saison 1880-1881 (47e année). Dimanche 30 janvier 1881. Première partie: 1. Prélude pour orgue (Widor); 2. Fugue en ré majeur pour orgue (J.S. Bach); 3. Cinquième

Ik ben er het hart van in dat mijn professionele verplichtingen mij niet hebben toegelaten U te zien en het feest bij te wonen dat U in Uw grootmoedigheid en welwillendheid heeft georganiseerd voor Uw beide leerlingen die zo tevreden zijn met U. Dank voor Uw vriendelijke brief; die delicate attentie heeft ons diep geraakt. Mijn vrouw en ik rekenen op Uw voortreffelijke belofte voor deze winter. Wat een genoegen; wij zullen heel fier zijn om heel ons huis ter Uwer beschikking te stellen.

Wij hebben hierover gesproken met de heer Georges Maine, dirigent, die gelukkig zal zijn met Uw bezoek en die zijn sympathie welwillendheid tot Uw dienst stelt. De heer Fétis heeft een grote invloed op hem.

U heeft onze zoon – ik durf dat vanaf nu zo te stellen, want hij is Uw zoon in de Kunsten, en op die manier ontstaat er een familieband tussen ons, vol genegenheid – ongelooflijk begeistert, als men er zijn brieven op naleest! Ik schrijf U in de haast ook nog dat hij gedurende twee uren op het meesterlijke orgel van de St.-Sulpice heeft gespeeld. De heer Cavallé wil hem laten spelen voor een publiek van grote kenners in Parijs.

In afwachting U de hand te mogen schudden, en in de blijde verwachting en de grote eer

U te mogen leren kennen, willen Mevrouw Widor en ikzelf U van ganser harte ons respect en onze vriendschap aanbieden. Uw zeer toegewijde en nederige dienaar Lyon, 19 juli 1863

Charles-Marie Widor komt na zijn studie in 1863 nog enkele malen naar Brussel. Zo maakt hij op 13 juli 1880 deel uit van de commissie die het door Cavallé-Coll gebouwde concertzaalorgel van het Koninklijk Conservatorium te Brussel oplevert.⁹ Op zondag 30 januari 1881 verleent Widor zijn medewerking aan een concert in het Koninklijk Conservatorium te Brussel waar hij in het eerste deel o.m. vier delen van zijn vijfde orgelsymfonie uitvoert.¹⁰ In 1910 treedt Widor opnieuw op in Brussel.¹¹ Verdere details ontbreken.

De *Société Philharmonique* brengt op 27 maart 1935 in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel een huldeconcert Charles-Marie Widor in aanwezigheid van de hoog bejaarde componist. Het programma vermeldt zijn *Troisième Symphonie pour orgue et orchestre*, op. 69 uit 1894, de ouverture *Les Pêcheurs de Saint-Jean*, opus 77 uit 1905 en de *Sinfonia Sacra* voor orgel en orkest, op. 81 uit 1907. Het orkest staat onder leiding van Joseph Jongen en Charles Hens neemt de orgelolopartij voor zijn

rekening. Tijdens dit Widorfestival ontvangt de componist het ereteken van Grootofficier in de Belgische Kroonorde.¹²

Het is tevens bij deze hulde dat de laatste bekende foto van Widor wordt genomen bij zijn bezoek aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel op 2 april 1935.¹³

In het voetspoor van Widor

Ook nadat Alphonse Mailly (1833-1918) in 1869 als opvolger van Lemmens tot leraar was benoemd, bleef de orgelcursus aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel haar internationale uitstraling behouden. Tot aan zijn oppensioenstelling in 1903 zou Alphonse Mailly aan een hele schare aanstormend orgeltalent uit binnen-en buitenland de gedegen Lemmenstraditie doorgeven.¹⁴ Tot de groep buitenlandse studenten behoorden o.a. Paul Trillat (1853-1909), Valentin Neuville (1863-1941) en Amédée Reuchsel (1875-1931), drie organisten/componisten die elk op hun manier de banden tussen onze hoofdstad en Lyon aanhaalden.

In tegenstelling tot Guilmant en Widor, die enkel als privéleerlingen in Brussel verbleven, werd dit drietal als volwaardige studenten aan het conservatorium ingeschreven, wat hen meteen ook in staat stelde aan de concours deel te nemen en in verschillende disciplines de gegeerde Premier Prix te behalen.

Paul Trillat wordt in 1853 geboren in Lyon.¹⁵ Wanneer hij 18 jaar oud is, wordt hij door Abbé Neyret aan het Brussels conservatorium geïntroduceerd. Amper een jaar later behaalt hij in de klas van Alphonse Mailly een Eerste Prijs,

nog een jaar later gevolgd door het *Diplôme de Capacité*.¹⁶ De waardering voor zijn oud-student druk Mailly uit door hem in 1892 zijn *Musette de Noël*, het laatste sfeerstukje uit de *Trois Morceaux*, op te dragen.

Naast orgel volgt Trillat eveneens de lessen harmonie (bij A. Samuel), contrapunt (bij F.A. Gevaert en F. Kufferath), compositie (bij J.F. Fétis) en piano (bij L. Brassin). Terug in zijn geboortestad volgt hij in 1874 Félix Bélédin op als kathedraalorganist. In deze kerk beschikt hij over een in 1860 door Merklin verbouwd Daublaine-Callinetorgel uit 1841. Op 15 april 1875 speelt hij samen met E. Batiste (1820-1876) en A. Penaud (?-1908) het wederom verbouwde orgel in.¹⁷ Ook de daaropvolgende jaren wordt er stelselmatig aan het instrument gewerkt. Of deze aanslepende werkzaamheden

Symphonie pour orgue (Widor): a) allegro, (b) Allegretto cantabile, (c) Andante, (d) Final: morceaux exécutés par M. Widor, organiste de l'église St Sulpice, de Paris." Het scherzo van de vijfde symfonie is niet vermeld ofwel niet uitgevoerd. In het tweede gedeelte van het concert werd de negende symfonie van L. van Beethoven geprogrammeerd.

- 11 Zie BEN VAN OOSTEN, o.c., p. 157.
- 12 JOHN WITHELEY, *Joseph Jongen and his Organ Music*, Stuyvesant, Pendragon Press, 1997, blz. 62-63.
- 13 Zie BEN VAN OOSTEN, o.c., p. 187.

CONSERVATOIRE ROYAL DE MUSIQUE DE BRUXELLES.

DEMANDE D'ADMISSION.

67

Nom *Trillat*
 Prénoms *Paul*
 Lieu de naissance *Lyon (France)*
 Age *18 ans*
 Profession des parents *Négociants*
 Domicile *Lyon, Rue de Borel 4, Sailler.*

17 prijs orgaan - 1872.

Admis au Conservatoire en 1871 dans la classe de P. Samuel, de M. Dupont, de M. Mailly & de M. Fétis.

Demande à entrer dans la classe de M. Brassin & dans la classe de contrapunt de M. Gevaert. B. S. v. p.

MUTATIONS.

<p><i>comme suit</i></p> <p>Admis à fréquenter la classe de <i>P. Samuel</i> de M. <i>Bonovin</i> et le cours parallèle de M. <i>Gevaert</i></p> <p>Bruxelles, le <i>16 octobre 1871</i>. LA DIRECTEUR, <i>F. Brassin</i></p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>	<p>Admis à fréquenter la classe de de M. de M. et le cours parallèle de M. de M.</p> <p>Bruxelles, le LA DIRECTEUR,</p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>
<p>Admis à fréquenter la classe de de M. de M. et le cours parallèle de M. de M.</p> <p>Bruxelles, le LA DIRECTEUR,</p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>	<p>Admis à fréquenter la classe de de M. de M. et le cours parallèle de M. de M.</p> <p>Bruxelles, le LA DIRECTEUR,</p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>
<p>Admis à fréquenter la classe de de M. de M. et le cours parallèle de M. de M.</p> <p>Bruxelles, le LA DIRECTEUR,</p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>	<p>Admis à fréquenter la classe de de M. de M. et le cours parallèle de M. de M.</p> <p>Bruxelles, le LA DIRECTEUR,</p> <p>DISTINCTION OBTENUE :</p>

Sortie du Conservatoire : *août 1872.*

Paul Trillat

à Monsieur **ALPHONSE MAILLY**.
Professeur d'Orgue au Conservatoire Royal de Bruxelles.

I. ANDANTE RELIGIOSO.

PAUL TRILLAT.

♩=100.

CLAVIER I.

MANUALE.

PÉDALE.

CL. II

Bruxelles, SCHOTT Frères, Editeurs. S. F. 2.054. (1)

Op 14 april 1863 wordt in het Frans-Vlaamse plaatsje Rexpoëde, op een boogscheut van de Belgische grens, **Valentin Neuville** geboren. Als elfde en laatste kind van een Vlaamse moeder en de orgelbouwer Charles-Louis Neuville krijgt hij de liefde voor de muziek met de papepel mee. In 1880 schrijft hij zich in aan de Interdiocesane Kerkmuziekschool te Mechelen¹⁸ om er bij de stichter-directeur Lemmens les te volgen. Na het overlijden van Lemmens zet hij zijn opleiding verder aan het conservatorium van Brussel waar hij in 1894 een Eerste Prijs orgel behaalt in de klas van Maily. Eveneens worden er zijn studies harmonie, contrapunt en orkestratie met een *Premier Prix* bekroond. Vijf jaar lang is hij werkzaam als organist in Brioude, een stad in Auvergne om zich daarna in 1890 definitief in Lyon te vestigen.¹⁹ Hier wordt hij organist van de St.-Nizier. Voor deze oudste kerk van Lyon had Joseph Merklin in 1886 een nieuw drieklaviersorgel met de voor die tijd revolutionaire elektrische tractuur gebouwd.²⁰

Zijn ambt als organist weet Valentin Neuville vanaf 1915 te combineren met een lesopdracht aan de *Conservatoire National de Musique* te Lyon waar hij tal van vooraanstaande organisten vormt o.a. Marcel Péhu (1904-1974), Marcel Paponaud (1893-1988), Jean Bouvard (1905-1995). In 1909 wordt Neuville in opvolging van Trillat benoemd tot organist van het Cavaillé-Collorgel in de Saint-François-de Sales, een functie die hij trouw zal vervullen tot vlak voor zijn overlijden op 23 juni 1941.²¹ In de loop van zijn leven schrijft Valentin Neuville

Valentin Neuville

14 WALTER CALLAERT, *Alphonse Maily* (1833-1918), in: *Orgelkunst*, 1997, nr.3, p. 2-35.

15 *Inventaire National des Orgues, Orgues du département du Rhône*, tome 1, p. 102-103.

16 JEAN-PIERRE FELIX, *Alphonse Maily et l'orgue*, Brussel, 2005, p. 32.

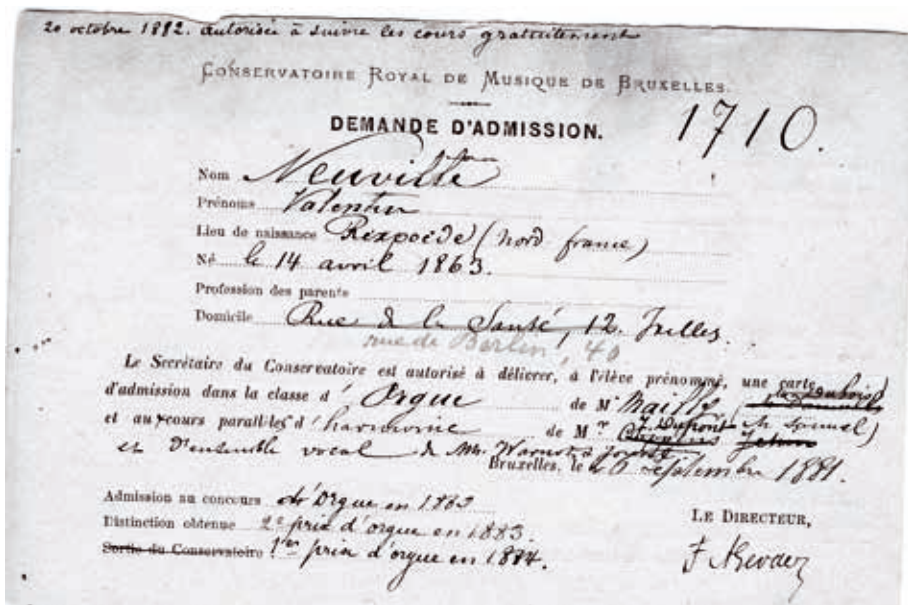
17 P. GUILLLOT, *Dictionnaire des organistes Français des XIXe et de XXe siècles*, Liège, Mardaga, 2003 p. 526.

18 Het latere Lemmensinstituut

19 *Inventaire National des Orgues, Orgues du département du Rhône*, tome 1, p. 88-89

20 ORPHA OCHSE, *Organists and Organ Playing in Nineteenth-Century France and Belgium*, Indiana, 2000, p.100.

een belangrijke rol hebben gespeeld in de verdere afwikkeling van zijn carrière valt niet te achterhalen. Wel staat vast dat hij, wanneer in 1904 door het overlijden van Auguste Convers (1851-1904) het ambt van organist in de Saint-François-de-Sales vacant wordt, hij zijn werk in de kathedraal opgeeft om organist te worden van het alom geprezen Cavaillé-Collorgel. 24 jaar eerder had hij mee het opleveringsrapport van dit instrument ondertekend. Lang echter zal hij van deze benoeming niet kunnen genieten. De laatste jaren van zijn leven worden immers getekend door ernstige ziekte waardoor hij zich genoodzaakt ziet zich aan de klavieren steeds vaker door zijn zoon Ennemond te laten vervangen. Hij overlijdt in maart 1909. Als componist laat hij naast een aantal koorwerken een gering aantal werken voor orgel na waaronder *Quatre morceaux pour orgue ou piano à pédales* (*Andante religioso*, *Cantabile*, *Allegretto*, *Pastorale*) uit 1900.

Brussel, Koninklijk Conservatorium, Brussel, leerlingenfiche van Valentin Neuville

- 21 Inventaire National des Orgues, Orgues du département du Rhône, tome 1, p. 95-96
- 22 Louis VIERNE, *Mes Souvenirs*, in: Cahiers et Mémoires de l'Orgue, 1970, nr.135 bis.

een aanzienlijk muzikaal oeuvre bij elkaar: zes opera's, twee oratoria, twee symfonieën, ander orkestwerk, kamermuziek, liederen, Het orgel bedenkt hij met een 30-tal composities. Zeker het vermelden waard is zijn "Suite pour Grand Orgue: Vlaanderen", een werk uit 1931 dat, geïnspireerd door zijn roots in de nabijheid van de Westhoek, in drie taferelen (*Bloed en Brand, Kindren graven, Gebloemde Vreede*) de gruwelen maar tevens ook de overwinning van W.O.I verklankt. Deze triptiek werd destijds door de Belgische radio uitgezonden.

Amedée Reuchsel. Foto: verzameling G. Reuchsel

Ook **Amedée Reuchsel** (1875-1931) wordt, als telg uit een grote Lyonnese muzikale familie van jongsaf in de muziek ondergedompeld. Zo was zijn vader Léon Reuchsel (1840-1915) organist van de St. Bonaventurekerk in Lyon. Na zijn studies aan het plaatselijk Lyceum

trekt Amedée naar het conservatorium van Brussel om er bij J. Dupont (harmonie), E. Tinel (compositie) en A. Mailly (orgel) les te volgen. Nadat hij in elk van deze disciplines een Eerste prijs heeft behaald, zet hij zijn studies verder in Parijs bij Gabriël Fauré. Opmerkelijk is dat Amedée Reuchsel voor een orgelopleiding aan het conservatorium van Brussel kiest, dit terwijl Ch.-M. Widor reeds in 1890 de orgelklas aan het Parijse conservatorium had overgenomen en er een grondige reorganisatie naar het model van Lemmens had doorgevoerd.²²

In 1911 verlaat hij zijn geboortestad Lyon definitief en vestigt zich in de Franse hoofdstad om er organist te worden van de *St.-Denis du St.-Sacrement*. Hij overlijdt op 10 juli 1931 te Montereau. De naam van Amedée Reuchsel is vandaag de dag vooral bekend omwille van zijn theoretische en didactische werken als *Théorie complète de la musique* en *Solfège classique et moderne*. Toch telt zijn werkenlijst ook talrijke composities voor verschillende bezettingen waaronder ook een aantal voor orgel. Zo schrijft hij tussen 1909 en 1914 drie orgelsonates waarin af en toe gregoriaanse thema's en lutherse koralen verweven zitten. Door de opdracht van de *Prélude* en de *Fantaisie* uit de *Cinq Pièces pour Grand Orgue* (1899) aan respectievelijk E. Tinel en A. Mailly, beiden oud-leraar van Reuchsel, wordt de band met Brussel nog versterkt.

Ook andere Belgische organisten krijgen een vermelding. Zo prijkt boven *Prélude Gothique* 1914 "A Monsieur Léandre Vilain, Professeur au Conservatoire Royal de Gand et organiste de la Grande Eglise et du Kursaal d'Ostende", eveneens een leerling van Mailly.

Alphonse Mailly (1833-1918), leraar orgel aan het Koninklijk Conservatorium Brussel, in opvolging van Jacques-Nicolas Lemmens

23 MICHEL JURINNE, *Joseph Merklin facteur d'orgues européen*, 1991. Zie ook: RENÉ VERWER, *Joseph Merklin, orgelmaker of industrieel*, in: *Het Orgel*, 1983, blz. 117-120; blz. 156-160, 384-388.

Lyon, St.-Nizierkerk, Joseph Merklin-orgel uit 1886, III-P/45

Merklin in Brussel en Lyon

Van oktober 1782 tot juni 1894 is de uit Duitsland afkomstige Joseph Merklin (1819-1905), terecht orgelmaker van Europees formaat genoemd, werkzaam te Lyon. Hij leert het métier aanvankelijk in het atelier van zijn vader en gaat zich nadien verder scholen bij o.m. Walcker en Korfmacher.

Zijn loopbaan start met de opening van zijn eerste orgelatelier in 1843 aan de Leopoldstraat bij de Naamse Poort in Elsene (Brussel). In 1847 sleept hij het contract in de wacht voor de bouw van een groot drieklaviersorgel in de St.-Barthélemykerk te Luik: een instrument dat hij meermaals als zijn visitekaartje gebruikt. Merklin kent enkele moeilijke jaren en besluit om samen met zijn schoonbroer Friedrich Schütze een vennootschap op te richten onder de naam J. Merklin-Schütze et Cie.

In 1855 koopt hij de Parijse firma Daublainé-Callinet-Ducroquet op en drukt hij, als geducht concurrent van Cavaillé-Coll, mee zijn stempel op de Franse orgelbouw. Te Murcia (Zuid-Spanje) vindt in de kathedraal op 8 juli 1857 de inwijding plaats van een Merklin-orgel met 63 registers, verdeeld over vier klavieren en pedaal. Het is één van de grootste instrumenten uit de 19de eeuw dat nog volledig intact is gebleven. In april 1870 beslist Merklin België definitief te verlaten, maar Frankrijk is, omwille van de Frans-Pruisische oorlog, niet gastvrij voor bewoners van Duitse origine. Hij neemt zijn toevlucht tot Zwitserland. Bij zijn terugkeer in 1872 besluit hij zich niet meer in Parijs maar wel in Lyon te domiciliëren. De *Manufacture de Grandes Orgues d'Eglise J. Merklin* heeft vanaf dan twee ateliers: een in Parijs en een in Lyon. In 1884 levert Merklin zijn eerste orgel met elektrische tractuur aan de *Nouveau Temple de Brotteaux* te Lyon.

Merklin verlaat in 1894 Lyon en vestigt zich opnieuw in Parijs waar hij zich in 1898 uit het orgelbouwbedrijf terugtrekt en de laatste levensjaren doorbrengt in Nancy.

Musicoloog en orgelmaker dr. Michel Jurinne²³ berekende dat Merklin in totaal meer dan 400 orgels heeft gebouwd of verbouwd en dit in een periode van 55 jaar in 26 landen, gespreid over vier continenten!

1880

De bouw van het nieuwe conservatorium aan de Regentschapsstraat te Brussel wordt op 13 juli 1880 bekroond met de oplevering van een nieuw drieklaviersorgel dat door een keuringscommissie bijzonder lovend wordt onthaald. In de voormiddag vindt een eerste beraadslaging plaats. Widor neemt 's namiddags plaats aan de speeltafel waar hij het orgel uitvoerig demonstreert. Daags nadien vindt een feestelijk concert plaats naar aanleiding van de herdenking van 50 jaar Belgische onafhankelijkheid. In aanwezigheid van het vorstenpaar wordt het orgel ingespeeld door Alphonse Mailly.

Het orgel van de Saint-François-de-Sales in Lyon is zowel naar grootte als dispositie erg verwant met het Brussels conservatoriumorgel. Tijdens het inwijdingsconcert van 16 december 1880 creëert Charles-Marie Widor zijn vijfde orgelsymfonie.

De drieklaviersinstrumenten van Cavallé-Coll uit Brussel en Lyon worden in de orgelliteratuur vaak in één adem genoemd.²⁵ Het instrument van de St.-François-de-Sales is nog, op de toevoeging van een elektrische ventilator en de renovatie van versleten onderdelen na, volledig authentiek en zal richtinggevend zijn voor de toekomstige reconstructie/restauratie van het Brussels conservatoriumorgel dat in 1960 zwaar werd verminkt.

Het belangrijkste verschil tussen beide orgels situeert zich in de opbouw van de verschillende werken, waarbij in Brussel het Récit en het Positif naast elkaar zijn geplaatst op hetzelfde niveau, achter het Grand-Orgue. In Lyon daarentegen is het Récit boven het Positif opgesteld, hetgeen uiteraard resulteert in een verschillende technische aanleg.

De Parijse architect Alphonse Simil (1841-1916) is ontwerper van beide orgelfronten.²⁶ Ook het door brand verwoeste orgel van Sheffield uit 1876 (IV/P/) had een orgel gelijkend front.

Het huidige orgel van de St.-François-de-Sales is het grootste "koororgel" dat Cavallé-Coll ooit heeft vervaardigd. Het instrument staat in het absis opgesteld op de grond, aan de oostzijde van de kerk.

Op 20 maart 1879 wordt het contract getekend door het kerkbestuur en de orgelmaker voor de bouw van een orgel met 42 registers, verdeeld over drie klavieren en pedaal. Reeds op 15

december 1880 wordt het instrument opgeleverd en volgt een plechtige ingebruikname. In de opleveringscommissie zetelt o.m. Paul Trillat, organist van de kathedraal, die in 1904 de overleden titularis Auguste Convers (1851-1904) zal opvolgen. De pers is unaniem lovend. Cavallé-Coll laat ook hier niet na zijn instrument te beschrijven: "*L'orgue de Saint François est l'instrument le plus beau et le plus parfait qui soit sorti jusqu'à ce jour de mes ateliers.*" De uiteindelijke dispositie telt 45 registers.²⁷

Het instrument werd op 11 mei 1977 als *Monument Historique* beschermd. Bewonderenswaardig is dat de verschillende titularissen sinds 1880 het orgel nooit hebben laten transformeren. Zij hebben er steeds over gewaakt dat het orgel in zijn oorspronkelijke staat werd behouden.

Van november 2008 tot maart 2009 zijn onderhoudswerken uitgevoerd door orgelmaker Yves Fossaert, waarbij versleten onderdelen als pulpeten, balgies van de barkermachines, delen van de mechaniek, en de geoxideerde knoppen van de tongwerken zijn vervangen. Aan de intonatie werd niets gewijzigd.²⁸

Louis Robilliard, sedert 1974 als titularis aangesteld, schreef ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het instrument op 17 december 1980 het volgende:

"En 1980, notre orgue sonne comme au jour de son inauguration, avec la même poésie... Depuis cent ans, il est au service de la musique et de la liturgie, au cœur de ces diverses formes de prière que sont l'office et le concert, permettant le recueillement, la ferveur de l'assemblée, inspirant de nouvelles pièces d'orgue... Au terme du premier siècle d'une si belle carrière, il fallait fêter avec éclat ce monument historique, fierté de notre ville."

— In 1980 klinkt ons orgel zoals op de dag van de inspelings, met dezelfde poëzie... Reeds honderd jaar staat ons orgel in dienst van muziek en liturgie, van misviering en concert, allebei uitingen van gebed. Het leidt tot bezinning, tot vurige toewijding van de gemeenschap, het inspireert nieuwe orgelcomposities... Aan het einde van de eerste eeuw van zo'n mooie loopbaan konden we niet anders dan dit historisch monument, de trots van onze stad, met de nodige luister vieren.

24 Inventaire National des Orgues, Orgues du département du Rhône, tome 1, Les orgues de Lyon, Chapelle du Centre Scolaire Saint-Marc, blz. 214-217.

25 CLAUDE NOISSETTE DE CRAUZAT, *Cavallé-Coll*. Paris, 1984, p. 216 "*Il [het orgel van de Saint-François-de-Sales] est plus jeune d'un an que celui du Conservatoire de Bruxelles, qui semble en être le jumeau à trois jeux près*".

26 CLAUDE NOISSETTE DE CRAUZAT, *Cavallé-Coll*. Paris, 1984, p. 215: "*Ici [Lyon, Saint-François-de-Sales], comme à Bruxelles, le buffet de Simil [...].* Archivalia die met zekerheid aantonen dat Alphonse Simil de ontwerper is van het orgelfront zijn (nog) niet teruggevonden. Op basis van vergelijking van het front met dit in Lyon, St. François en Sheffield, beiden met zekerheid toe te schrijven aan Simil, is het duidelijk dat het hier om dezelfde architect moet gaan, gezien de vele overeenkomsten, zowel in indeling als in versierende elementen.

27 Inventaire National des Orgues, Orgues du département du Rhône, tome 1, Les orgues de Lyon, Eglise Saint-François-de-Sales, blz. 181-191.

28 Met dank aan Louis Robilliard.

Louis Robilliard. Foto: Luk Bastiaens

Vergelijking dispositie

Lyon, St.-François-de-Sales.
Foto: Luk Bastiaens

Brussel, conservatorium, 1880

Grand-Orgue	C-g ³
Montre	16
Bourdon	16
Montre	8
Flûte harmonique	8
Bourdon	8
Violoncelle	8
Prestant	4
Quinte	2 ² / ₃
Doublette	2
Plein jeu	V
Cornet (ab c')	V
Bombarde	16
Trompette	8
Clairon	4

Positif expressif	C-g ³
Quintaton	16
Cor de nuit	8
Flûte harmonique	8
Salicional	8
Unda Maris	8
Principal	4
Flûte douce	4
Doublette	2
Carillon	I-III
Trompette	8
Basson	8
Cromorne	8

Récit expressif	C-g ³
Bourdon	16
Diapason	8
Viole de gambe	8
Voix céleste	8
Flûte harmonique	8
Flûte octaviante	4
Octavin	2
Musette	8

Voix humaine	8
Basson	16
Trompette	8
Clairon harmonique	4

Brussel, Koninklijk Conservatorium, concertzaal.
Foto: Luk Bastiaens

Lyon, St.-François-de-Sales, 1880

Grand-Orgue	C-g ³
Principal	16
Bourdon	16
Montre	8
Flûte harmonique	8
Bourdon	8
Salicional	8
Prestant	4
Flûte douce	4
Doublette	2
Fourniture	IV
Cymbale	III
Bombarde	16
Trompette	8
Clairon	4

Positif expressif	C-g ³
Nachthorn	8
Flûte harmonique	8
Dulciana	8
Unda Maris	8
Flûte octaviante	4
Doublette	2
Carillon	I-III
Trompette	8
Basson	8
Clarinete	8

Récit expressif	C-g ³
Quintaton	16
Diapason	8
Bourdon	8
Viole de gambe	8
Voix céleste	8
Flûte harmonique	8
Flûte octaviante	4
Octavin	2

Basson et Hautbois	8
Cornet (ab c')	V
Voix humaine	8
Basson	16
Trompette	8
Clairon	4

Pédale	C-f'	
Soubasse	32	[1989]
Contrabasse	16	
Flûte	8	
Violoncelle	8	
<i>Bombarde</i>	16	
<i>Trompette</i>	8	
<i>Clairon</i>	4	

Pédale	C-f'	
Basse Accoustique	32	[=quinte 10 $\frac{2}{3}$]
Contrebasse	16	
Soubasse	16	
Flûte	8	
Violoncelle	8	
<i>Bombarde</i>	16	
<i>Trompette</i>	8	

Effets d'orage
Tirasse Grand-Orgue
Tirasse Positif
Tirasse Récit

¹ Effets d'orage
² Tirasse Grand-Orgue
³ Tirasse Positif
⁴ Tirasse Récit

Copula Récit sur Positif
Copula Récit au clavier pneumatique
Copula Positif au clavier pneumatique
Copula Grand-Orgue au clavier pneumatique

¹⁹ Accouplement Récit au Positif
¹⁸ Accouplement Récit au Grand-Orgue
¹⁷ Accouplement Positif au Grand-Orgue
¹⁶ Accouplement Grand-Orgue au 1e clavier

Appel des jeux de combinaison Récit
Appel des jeux de combinaison Positif
Appel des jeux de combinaison Grand-Orgue
Appel des jeux de combinaison Pédale

¹⁵ Appel des jeux de combinaison Récit
¹⁴ Appel des jeux de combinaison Positif
¹³ Appel des jeux de combinaison Grand-Orgue
⁵ Appel des jeux de combinaison Pédale

Expression du Positif
Expression du Récit

¹⁰ Expression du Positif
¹¹ Expression du Récit

Octave grave Grand-Orgue
Octave grave Positif
Octave grave Récit

⁶ Octave grave Grand-Orgue
⁷ Octave grave Positif
⁸ Octave grave Récit

Trémolo du Récit
Trémolo du Positif

¹² Trémolo du Récit
⁹ Trémolo du Positif

Gesprek met Louis Robilliard

Hoe bent u in contact gekomen met de muziek?

Ik ben geboren in een familie waar de piano voortdurend open stond en bespeeld werd door één van mijn broers. Zo werd ik geïnitieerd in de fascinerende taal der klanken. Het repertoire dat ik toen te horen kreeg, van de preludes en fuga's van Bach tot de eerste werken van Maurice Ravel, heeft mij zodanig getekend dat ik vandaag de dag nog steeds die muziek associeer met herinneringen en impressies uit mijn kindertijd.

Vreemd genoeg had ik geen enkel contact met het orgel, hoewel mijn vader organist was aan de universiteit St.-Joseph in Beiroet.

Op 10-jarige leeftijd ben ik samen met mijn moeder en mijn twee broers uit Libanon vertrokken om definitief te verhuizen naar Normandië, bij de familie van één van mijn ooms.

Daar opende zich voor ons een nieuwe wereld aan klanken, dankzij de muzikale gevoeligheid en intuïtie van mijn tante. Ook hier was de piano de hoofdrolspeler, bijgestaan door een oude radio die ons een breed scala van het symfonische en instrumentale repertoire van de 19de en 20ste eeuw deed ontdekken.

Ik speelde vaak piano, maar eerder om te improviseren dan om echt te studeren...

Kan u kort uw opleiding schetsen?

Na mijn middelbare school twijfelde ik wat ik wilde gaan studeren. Ik schreef me in aan de faculteit rechten. Gelukkig heeft deze ervaring niet lang geduurd. Ik besliste om naar de Schola Cantorum in Parijs te gaan; toen onder leiding van Daniel Lesur: contrapunt, piano, orkestratie en orgel.

In een werk van Charles Munch over orkestdirectie had ik gelezen dat hij aanraadde om orgel te studeren als voorbereiding op de beheersing van verschillende muzikale lijnen en lagen. Dit instrument leek me het meest geschikt om er het fascinerende muzikale universum dat ik toen kende, in terug te vinden.

Rekening houdend met mijn motivatie en de geestestoestand waarin ik me toen bevond, was Jean-Jacques Grunenwald, mijn eerste leraar, representatief voor mijn ideaalbeeld van leerkracht-uitvoerder: hij was zowel een groot musicus als organist.

Jean-Jacques Grunenwald had reeds een aantal werken uitgegeven, zowel voor orgel als voor orkest.

Mijn eerste jaar orgel was bijna volledig gewijd aan de werken van J.S. Bach. Ik diepte ook mijn repertoirekennis uit door zo vaak mogelijk orgelrecitals bij te wonen (in die tijd heel talrijk in Parijs), alsook de zondagse misvieringen in St.-Pierre-de-Montrouge, waar Grunenwald organist was.

Ik herinner me een reeks concerten in St.-Merry waar Pierre Cochereau, Grunenwald, Michel Chapuis en Jeanne Demessieux concerteerden. Ik wachtte steeds vol ongeduld

op de improvisatie aan het eind van het concert omdat de artiest daarin zijn diepste muzikale affiniteiten onthult en mij toeliet om mezelf te situeren ten opzichte van de verschillende families van organisten, en me te bevestigen in mijn keuzes.

Na mijn legerdienst bereidde Jean Langlais me voor op het Conservatorium.

Ik heb twee jaar doorgebracht in de klas van Rolande Falcinelli. Haar leerlingen mochten zelf de stukken meebrengen die ze wilden studeren, dus men hoorde daar veel Franse werken uit de 19de en 20ste eeuw, en het absolute legato van Dupré was schering en inslag. Er waren natuurlijk weinig kandidaten voor het barokke repertoire. Nochtans had Grunenwald mij gevoelig gemaakt voor dat typische gearticuleerde toucher. In deze tijd kan men zich moeilijk voorstellen hoe fel de discussies hierover oplaaiden tussen de twee kampen!

Ik ben altijd gepassioneerd geweest door improvisatie; door werken van Tournemire, Duruflé, Messiaen, Dupré enz. te studeren of te beluisteren, kreeg ik een voorbeeld van opbouw, stijl en registratie die ik mij probeerde eigen te maken... En in de klas van Falcinelli vond ik een smeltkroes waarin de ideeën circuleerden en mekaar verrijkten, vooral wanneer er goede improvisators bij waren.

Onder de veeleisende leiding van Falcinelli schaafde ik ook mijn techniek bij.

Van zodra ik afgestudeerd was aan het Conservatorium van Parijs in 1967, werd ik aangesteld tot leraar orgel aan het conservatorium van Lyon.

Heel wat studenten uit binnen- en buitenland hebben bij u les gevolgd. Welke plaats nam/neemt deze pedagogische activiteit in uw carrière?

Ik heb lesgegeven van 1967 tot 2005.

In de tijd waarschuwde men mij tegen het risico dat ik mij zou 'begraven in de provincie'. Maar de dingen zijn veranderd sinds de overheid een nieuwe elan heeft gegeven aan de regio's. Bovendien ben ik er altijd van overtuigd geweest dat men van om het even welke plaats bruggen kan slaan, op voorwaarde dat men overtuigd en eerlijk is.

Mijn orgelklas heeft zeker een groot deel van mijn muzikale activiteiten in beslag genomen, en mijn benoeming aan St.-François-de-Sales in 1974 kwam als een onmisbare aanvulling op het onderwijs dat ik verstrekke.

Ik heb het geluk gehad goede leerlingen te hebben, Fransen, Amerikanen en Europeanen. Ik ben verheugd hen vandaag de dag te ontmoeten als leerkracht of concorderend muzikant.

In de loop van mijn jaren als leraar ben ik enorm geëvolueerd. Maar het belangrijkste is, zo lijkt me, dat je de vreugde blijft voelen iets te communiceren en door te geven aan je leerlingen.

Wat maakt naast de technische beheersing van het instrument een uitvoering tot een goede interpretatie?

Op een avond luisterde ik naar de radio naar een live concert vanuit de Pleyel-zaal, waar Philippe Herreweghe Bachs h-moll Messe dirigeerde. Ik was ongelooflijk onder de indruk. Ik herontdekte dit werk, dat ik nochtans eerder had gehoord. Ik ben meteen verscheidene opnames van cantates en motetten van Bach gaan kopen met dezelfde dirigent.

Toen ik naar de eerste beweging van de cantate 'Ein Feste Burg' luisterde, was ik verkocht. Dit was de uiting van het geloof van J.S. Bach dat 'bergen kon verzetten', alsof men meegeleurd werd door de stroming van een onstuimige rivier, de overtuigingskracht van de vijfde evangelist.

Men moet toegeven dat de stroming van de 'authentieke barokuitvoeringen', toen onder een storm van protest en verontwaardigde reacties, inderdaad soms verdwaalde op valse pistes, maar tegenwoordig toch algemeen erkend is.

Men heeft een dertigtal jaren moeten wachten om te komen tot een interpretatie die zich beroept op historische gegevens en kwalitatief hoogstaande instrumenten (authentieke of kopies), en die parameters zoals expressie, nuance en soepelheid integreert en tegelijk de onontbeerlijke, levensbelangrijke 'adem' toevoegt aan de muziek.

Het orgel is het enige instrument met een repertoire dat zich uitstrekt over bijna vijf eeuwen. Dankzij nieuwe disciplines zoals musicologie, analyse en organologie laat dit repertoire zich gelden door zijn rijkdom en diversiteit. Het is één van de getuigen van de Westerse christelijke cultuur.

En men moet erkennen dat de huidige organisten ontzag inboezemen wanneer ze met evenveel autoriteit en overtuiging de werken van Muffat of Franck, van Buxtehude of Reger interpreteren.

Toegegeven: sinds een 50-tal jaren is het profiel van de organist-vertolker aanzienlijk veranderd. Hij is veel meer gedocumenteerd en geïnformeerd, in zijn werk geleid door onbetwiste meesters, hij heeft deelgenomen aan verscheidene stages in Frankrijk en het buitenland, hij staat open voor alle stijlen en talen, maar het voornaamste is dat hij zijn eigen identiteit en individualiteit bewaart, en dat hij zich positioneert als een uniek artiest.

Wat spreekt u persoonlijk het sterkst aan in de Franse romantische muziek?

Wat het meest indruk maakt op mij in de Franse romantische muziek, zijn de orgels van Cavallé-Coll! Hij heeft de grote organisten-componisten geïnspireerd die heel het symfonische repertoire bij mekaar hebben geschreven, van César Franck tot Olivier Messiaen.

Tegenwoordig vereert men zijn instrumenten, alle geklasseerd als historisch monument, en men kan zich niet inbeelden de symfonieën van Widor of het oeuvre van Franck uit te voeren zonder deze instrumenten door en door te kennen en meester te zijn.

Trouwens, wanneer men dergelijke 'reuzen' opzoekt in hun niet minder indrukwekkende ruimte, is dat een vruchtbare bron van informatie over de interpretatie: legato leren spelen is evident door de mooie klankrijkdom die het instrument terugkaatst, de crescendi over het geheel van grondspelen met tongwerken van het reciet regelen zich op het gehoor, de rechtervoet in voortdurend contact met de zweltrede, de algemene zin van het gestudeerde stuk verklaart zich vanzelf en de tempoproblemen lossen zich vanzelf op in functie van de akoestiek.

Een tijdje geleden was er heel wat te doen rond metronoomaanduidingen in het werk van Franck. Wat is uw visie hierop?

In verband met de tempi vertelt Widor zelf dat de organist telkens geneigd is te vlug te spelen. Het klopt dat de metronoomaanduidingen op de meeste partituren, zowel voor orkest als voor piano of andere bezettingen, te hoog zijn. En wanneer men verschillende uitvoeringen van eenzelfde werk vergelijkt, stelt men vast dat de tempi variëren van de ene uitvoerder tot de andere, maar ook dat de tempi die de uitvoerders nemen, niet beantwoorden aan de cijfermatige aanduidingen van de componist; en nochtans zijn het mooie uitvoeringen! Sergiu Celibidache dirigeert algemeen genomen onder de metronomische aanduidingen. En dikwijls kennen zijn uitvoeringen de meeste bijval!

Welk standpunt moet men innemen ten opzichte van de metronomische aanduidingen van César Franck voor de *Six Pièces*? Neem bijvoorbeeld het orkestwerk *Psyché*, waarin de Meester van de Sainte-Clotilde de timing van elk deel heeft aangeduid. Zo moet bv. het eerste deel, *Le sommeil de Psyché*, 6 minuten duren volgens Franck. Wat moet men dan denken van Gabriel Pierné die een versie uit 1929 dirigeert die 7'08" duurt? En die vraagt stelt zich eveneens voor de volgende delen! Nochtans had Pierné, die in 1863 geboren werd en een goede vriend van de componist was, zich voldoende kunnen inleven in diens gewoontes!

Dit alles toont aan dat men dergelijke aanduidingen niet te letterlijk moet nemen. Volgens mij komt het erop aan het juiste evenwicht te vinden tussen twee vereisten: enerzijds de juiste sfeer van het werk te raken en anderzijds erin te slaan om het met je eigen persoonlijkheid te beleven.

Heel wat Cavallé-Coll-orgels zijn door de jaren getransformeerd. Hoe verklaart u dit?

In de jaren '60 was de terugkeer naar de barok alomtegenwoordig, en zoals dat vaak het geval is met dergelijke momenten van in vraag stelling, was alles wat geen barok was – de 19de eeuw in het bijzonder – het voorwerp van duidelijke onverschilligheid. Maar die drang naar meer 'klassieke' klankkleuren bestond reeds in het begin van de eeuw. Zo kan men de onomkeerbare en ongelukkige verbouwingen van grote romantische instrumenten verklaren, waaronder verscheidene Cavallé-Colls.

U was actief bij de "Commission nationale supérieure des Orgues Historiques". Wat was uw functie?

Toen ik lid was van de *Commission des Monuments Historiques*, werden de verantwoordelijkheden verdeeld onder de rapporteurs, en ieder van hen was verantwoordelijk voor een regio. Aangezien ik reeds in Lyon zat, werden mij de regio Rhône-Alpes en drie departementen in het Zuid-Oosten toegewezen.

Hoe ging deze commissie te werk?

Ons werk bestond erin een inventaris te maken van alle instrumenten die iets te betekenen hadden op historisch en muzikaal vlak. In de volgende stap moesten we een voorstel doen aan de Commissie over de klassering als historisch monument en tenslotte, indien nodig en als de conjunctuur gunstig was, werd een restauratieplan opgesteld.

De rapporteurs konden in de verschillende departementen 'correspondentieleden' aanstellen waarover zij verantwoordelijk waren en die hen konden helpen met dit immense werk. Zij prospecteerden als verkenners en signaleerden ons het belang van dit of dat orgel.

Dit werk heeft me erg geboeid, en de talrijke verplaatsingen doorheen het Zuid-Oosten van Frankrijk hebben me toegelaten nieuwe plaatsen, kerken en waardevolle orgels te ontdekken.

In het algemeen moest men rekenen op een tiental jaren tussen het moment waarop het restauratieplan werd ingediend bij de Commissie en de inspelings van het orgel! Een werk van lange adem! Zo heb ik over een periode van tien jaar meer dan dertig instrumenten kunnen klasseren en vier à vijf grote orgels laten restaureren.

Bent u in deze functie op veel moeilijkheden gestoten?

De weinige moeilijkheden die ik ervaren heb, kwamen voort uit het recente overdreven enthousiasme voor de barokke stijl dat, ondanks alle positieve aspecten ervan, een afkeer voor recentere instrumenten, romantische of neo-klassieke, met zich meebracht.

Hoe kon je in zo'n context overwegen om de orgels van Cavaillé-Coll te willen restaureren, met verantwoordelijken die ontgoocheld waren dat er geen bourdons met gesoldeerde hoeden waren!! Of dat ze geen *tierce en taille* konden spelen!!!

Godzijdank is die tijd nu voorbij.

Welke plaats bekleedt het origineel bewaarde Cavaillé-Coll-orgel van St.-François-de-Sales en hoe is de toestand momenteel?

Enkele instrumenten van de grote Aristide zijn gerestaureerd op een bevredigende manier; andere wachten op hun beurt. Maar er is geen haast. Beter niet restaureren dan slecht.

De Cavaillé-Coll van Saint-François van Lyon is nu al vijftig jaar het voorwerp van verbeteringen. Vandaag verdient hij een restauratie. Cavaillé-Coll heeft hier het uitzonderlijke

voorrecht gekend een volledig nieuw instrument te kunnen bouwen.

Voor uw opnames kiest u naast het instrument van St.-François ook voor andere Cavaillé-Coll-orgels zoals Toulouse en Orléans. Vanwaar die keuze?

Ik heb hier in de St.-François veel opnames gerealiseerd, gezien de kwaliteit en de bijzondere poëzie van de klankkleuren. Maar wanneer men zich het oeuvre van deze geniale orgelbouwer eigen maakt, staat men versteld van de diversiteit in zijn productie. Het grote orgel van Saint-Sernin in Toulouse is indrukwekkend door zijn samenspel van registers. De akoestiek is er perfect en laat toe alle stemmen en alle nuances te horen. Het orgel van de kathedraal van Orléans is dan weer verschillend door zijn meesterlijk plenum, zijn 'zoete' cornetten, zijn uitgebalanceerde dimensies in functie van het gebouw.

U programmeert vaak eigenhandig gemaakte transcripties van zowel orkest- als pianomuziek. Op basis waarvan selecteert u de werken die uw wil transcriberen en hoe gaat u te werk?

Transcripties dateren van alle tijden. Voor mij is het een manier om de muziek waarvan ik hou te assimileren door ze te vertalen voor mijn instrument: een orkestwerk kunnen spelen op het orgel met tien vingers en twee voeten, er een nieuwe visie op onthullen, alle variaties in kleur en nuances van een groot orgel erin in de verf zetten, verder gaan in de ontginning van de instrumentale mogelijkheden door een aangepaste schrijfstijl, ja dat is een opwindend project!

Maar niet alle muziek leent zich tot transcriptie. Als het getranscribeerde werk zich niet vanzelf als dusdanig opdringt, als een volwaardig orgelstuk, dan kan men het beter opgeven.

Frankrijk heeft enkele toonaangevende hedendaagse orgelcomponisten. Hoe staat u tegenover de evolutie in de hedendaagse orgelcompositie?

Vandaag is ons instrument alomtegenwoordig in de muzikale actualiteit. Verscheidene componisten hebben belangrijke werken geschreven: Jean-Pierre Leguay, Jean-Louis Florentz... Ook jonge veelbelovende talenten worden stilaan bekend.

Men kan zich in ieder geval verheugen over het feit dat het orgel nog steeds inspireert tot het creëren van nieuwe meesterwerken.

résumé

Dans le monde de l'orgue, Bruxelles et Lyon sont étroitement liées depuis un demi-siècle. Le lien naquit début 1863, où Charles-Marie Widor, originaire de Lyon, commença à prendre des cours d'orgue chez Jacques-Nicolas Lemmens à Bruxelles, sur les conseils d'Aristide Cavaillé-Coll. A l'exemple de Widor, neuf ans plus tard, son concitoyen, Paul Trillat, se rendit à Bruxelles pour y apprendre le métier chez Alphonse Maily, successeur de Lemmens. Au Conservatoire Royal il obtint un Premier Prix et un an plus tard, le Diplôme de Capacité. De retour à Lyon, Trillat devint organiste de la Cathédrale. Il abandonna ce poste en 1904 pour un autre à l'église St-François-de-Sales, également à Lyon, où Cavaillé-Coll construisit un orgue à trois claviers en 1880. A Trillat succéda, en qualité de titulaire, Valentin Neuville, originaire de la Flandre française. En 1884, celui-ci conclut sa formation d'organiste au Conservatoire Royal de Bruxelles, chez Alphonse Maily, en obtenant un Premier Prix.

Ensuite, Amedée Reuchsel, de Lyon, continua ses études de musique au conservatoire de Bruxelles chez e.a. Maily et Tinel. De retour, il devint organiste de l'orgue Merklin du Grand Temple.

Dans le domaine de l'orgue, les rapports entre Bruxelles et Lyon sont bien plus amples grâce aux activités de Merklin et de Cavaillé-Coll, deux facteurs d'orgue qui marquèrent le monde de l'orgue du 19e siècle. En 1843, Merklin ouvrit son premier atelier à Bruxelles (Ixelles) et tenta sa chance en France en achetant la maison d'orgue Daublaine-Callinet-Ducroquet à Paris. A partir d'octobre 1872, la « Manufacture de Grands Orgues d'Eglise J. Merklin » était établie dans les deux grandes villes de France : Paris et Lyon.

En 1880, le célèbre facteur d'orgue français, Aristide Cavaillé-Coll, fournit deux grands orgues à trois claviers, dont un pour le Conservatoire Royal de Bruxelles (III-P/44) et l'autre pour l'église de St-François-de-Sales (III-P/45) à Lyon. Les instruments, dont celui de Lyon est resté quasiment intact, sont presque identiques, tant par la taille que par la disposition.

Finalement, on n'oublie pas le titulaire actuel de St-François-de-Sales à Lyon, Louis Robbilliard, très souvent à Bruxelles pour des concerts et des ateliers de maîtrise, qui a répondu à nos questions.

summary

In the organ world, Brussels and Lyon have been closely connected for the last 150 years. This began at the moment when Charles-Marie Widor, from Lyon, started studying the organ with Jacques-Nicolas Lemmens in Brussels, at the instigation of the organ builder Cavaillé-Coll. This example proved to be contagious, because nine years later his fellow citizen Paul Trillat also came to Brussels to learn the profession with Lemmens' successor Alphonse Maily. At the Conservatoire Royal he obtained a Premier Prix and a year later the Diplôme de Capacité. Back in Lyon Trillat became organist at the cathedral. He gave up this function in 1904 to become organist at the three-manual Cavaillé-Coll-organ in St. François-de-Sales in the same city. As titular organist Trillat was succeeded by Valentin Neuville, from French Flanders, who in 1884 concluded his organ education with Maily at the Conservatorium in Brussels with a Premier Prix.

Also Amedée Reuchsel from Lyon continued his musical studies in Brussels with a.o. Maily in Tinel. After his return he became organist at the Merklin-organ of the Grand Temple.

Also in the field of organ-building Brussels and Lyon had their connections, viz. through Merklin and Cavaillé-Coll. Both left their marks on the organ world of the 19th century. Merklin opened his first workshop in Brussels (Elsene) in 1843 and afterwards made his first steps in the French organ world by purchasing the organ building firm Daublaine-Callinet-Ducroquet in Paris. From October 1872 the "Manufacture de Grand orgues d'Eglise J. Merklin" was established in the two major French cities: Paris and Lyon.

In 1880, the renowned French organ builder Aristide Cavaillé-Coll delivered a.o. two large three-manual organs: one for the Conservatorium in Brussels (III-P/44) and one for the church of St. François-de-Sales (III-P/45) in Lyon. Both instruments, of which the one in Lyon has remained almost fully preserved, are nearly identical, in size as well as in disposition.

And then there is, last but not least, the present titulaire of St. François-de-Sales in Lyon, Louis Robbilliard, who appears in Brussels as a regular guest for concerts and masterclasses, and with whom we had a extensive conversation.

Stad Antwerpen

Orgel Concert

gegeven
ter gelegenheid van de inhuldiging
van het groot orgel in de
Stedelijke Feestzaal
Meir

door
den Heer ALEX. PAEPEN
orgelist

WOENSDAG, 14 APRIL 1926
om 8 ½ uur 's avonds

Orgel "SCHEYVEN" vernieuwd met aanpassing van het pneumatiek buitenstelsel door Jos. Stevens te Duffel.

Programma

I.

1. Concerto in fa (1° deel) PHIL. EMM. BACH
2. Thema en variaties HAENDEL
3. Drie Koraalvoorspelen JOH. SEB. BACH
 - a) Als wij in den hoogsten nood zijn.
(Gediktteerd enige dagen voor zijn dood).
 - b) Ach wat is toch ons leven.
 - c) Tot U roep ik, Heer.
4. Toccata en fuga JOH. SEB. BACH

II.

5. Fanfares LEMMENS
6. Prelude en Fuga in si C. SAINT-SAËNS
7. Intermezzo CH. M. WIDOR
8. Prelude, fugue et variations CÉS. FRANCK
9. Toccata (5e Symphonie) CH. M. WIDOR
10. Concertstudie N° VI F. SKELLA
11. Vivacissimo MAX REGER
12. Concertstudie N° VII F. SKELLA

Stad Antwerpen

Orgel Concert

gegeven ter gelegenheid
van den afstand der gronden en der
Haveninstellingen ten Noorden der Stad,
in de Stedelijke Feestzaal, Meir

door den
Heer MARCEL DUPRÉ
Lectuur van Orgel aan het Conservatorium
van Parijs

Woensdag, 16 November 1927
om 10.30 uur

Programma

1. Passacaille J. S. BACH
2. Choral "Réjouissez-vous chrétiens" J. S. BACH
3. Noël, avec variations CLAUDE LOUIS DAQUIN
4. Pastorale CÉSAR FRANCK
5. Canon SCHUMANN
6. Cortège et Litanie MARCEL DUPRÉ
7. Prelude et Fugue en sol mineur MARCEL DUPRÉ
8. Toccata CH. M. WIDOR
9. Improvisation sur un thème donné

© Antwerpen, Archief Vleeshuis. Met dank aan Karel Moens

De zwerftocht van de “heimatloze”

het verdwenen stadsfeestzaal-orgel in Antwerpen

Naar aanleiding van de ontdekking van het stadhuisharmonium in september 2007, kwamen er bij het Studiecentrum voor Vlaamse Muziek verschillende vragen terecht in verband met dat andere “stadsorgel” in de Stadsfeestzaal aan de Meir in Antwerpen.

Toen ondergetekende in het Stadsarchief begon te zoeken naar dit instrument, meer bepaald in de bouwgeschiedenis van de zaal, werd uit de (vaak over de meest onwaarschijnlijke dossiers verspreide) documenten duidelijk dat er pas in het begin van de jaren 1920 echt sprake was van een orgel, en dat het daarbij niet om een nieuw orgel ging maar over het verplaatste en herbouwde orgel van het Conservatorium, dat afkomstig was uit de vandaag verdwenen feestzaal van de Koninklijke Harmonie aan de Oude Vaartplaats'. Onderstaand artikel zal proberen een licht te werpen op de bewogen geschiedenis van dit instrument. Het zal een verhaal worden van nijpend plaatsgebrek en voorlopige oplossingen die langdurig worden, van een zwervend orgel en een ontheemde orgelklas, van voorgoed verdwenen gebouwen en een voorgoed verdwenen instrument.

1926

Op 14 april 1926 werd *het groot orgel in de Stedelijke Feestzaal Meir* feestelijk ingespeeld door organist Alex Pape. In de pers waren de commentaren zeer lovend voor het orgelspel van Pape, maar werden er ook enkele vragen gesteld bij de plaatsing van het orgel in de Stadsfeestzaal. Het artikel dat *De Morgenpost* er twee dagen later aan wijdde, verduidelijkt al grotendeels de herkomst van het orgel:

De Morgenpost, 16 april 1926. Stedelijke Feestzaal, Inhoudiging van het concertorgel door A. Pape.

Wie schrijft eens de lijdensgeschiedenis van het concertorgel dat thans in vernieuwde staat ingehuldigd werd in de Stedelijke Feestzaal en, indien ik mij niet vergis, nog steeds toebehoort aan het

Vlaamsche Conservatorium? Zoo deze instelling ooit begunstigd is geworden, was het wel door de begiftiging van dit uitgelezen instrument, geleverd door den alleszins merkwaardigen orgelbouwer Scheyven. Waarom het in dit Conservatorium geen onderkomen vond? Wijl het gebouw geen plaats beschikbaar had. En het was dan ook enkel maar in afwachting dat ons Conservatorium naar het voorbeeld der andere Conservatoria van ons land toch ook eens over een eigen concertzaal beschikken zou, dat deze koninklijke vertegenwoordiger der instrumentale kunst vele jaren herwaarts onder dak werd gebracht in een der zalen van de Academie voor Schoone Kunsten. Daar hadden in de Venusstraat de toenmalige leerlingen der orgelklas hun eigen tehuis, alwaar zij zich buiten de uren konden begeven voor de beoefening van het door hen uitverkoren instrument. Meer in overeenstemming met zijn karakter van concertorgel werd het dan later overgebracht naar de uiterst geschikte zaal der Koninklijke Harmoniemaatschappij. Maar ook uit dit midden werd de heimatloze verbannen, toen ongelukkiglijk deze historische zaal van het Antwerpsch muziekleven aan marktkramerij en dergelijke doeleinden overgeleverd werd. Onttakeld werd het schip en buiten gebruik gesteld, om thans na ettelijke jaren, vernieuwd en met aanpassing van het pneumatiek buizenstelsel door den Duffelschen orgelbouwer Jos Stevens opnieuw als concertorgel uit de vergetelheid te verrijzen. Of het in deze Feestzaal zijn definitieve bestemming verkregen heeft, valt te betwijfelen. Vooreerst is deze uitgestrekte halle met haar mastodontische afmetingen geen geschikte concertzaal, en voor het overige is te verwachten dat men zich van hooger hand toch eens ontfermen zal over ons treurig gehuisvest Conservatorium, dat zich sinds de oorlogsjaren behelpen moest met een zeer beperkt studie-orgel en

.....
Annelies Focquaert (1977)
studeerde o.m. orgel aan het Conservatorium te Antwerpen.
In 2006 werd ze laureate van het Orpheus Instituut, met een onderzoeksproject rond J.-N. Lemmens. Thans werkt ze als coördinator voor het Studiecentrum voor Vlaamse Muziek vzw. Ze is actief in de Protestantse Orgelkring van Antwerpen en is organiste te Longueville.
In het voorjaar van 2009 zal ze een onderzoeksproject van de Associatie Artesis Hogeschool en Universiteit Antwerpen voltooiën rond de stichting van het Lemmensinstituut.
.....

- 1 JORIS VERDIN en WANNES VANDERHOEVEN, *De Orgelklas van het KVC*, in: *Koninklijk Vlaams Conservatorium 1898-1998*, blz. 103-112. In een korte noot van de redactie wordt op blz. 104 dit verhaal verteld, maar de tekst op p. 105 laat enkele vraagtekens open bij de geschiedenis. Het materiaal waarop deze teksten werden gebaseerd, bleek in het Conservatoriumarchief voorlopig niet terug te vinden.
- 2 Stadsarchief Antwerpen, dossier MA 4256, Map 1 "Inhuldiging van het Groot Orgel van het Conservatorium in de Stedelijke Feestzaal, woensdag 14 april 1926, 20u30".
- 3 Alle geciteerde brieven en kleinere opmerkingen tussen 1886 en 1893, komen uit Stadsarchief, dossier MA 374/9b/13, Map "Secretariaat - voorwerp: Muziekschool - Nieuw Orgel - aankoop 1884-93".

dat bij gebrek aan een eigen zaal, zich niet ontwikkelen kan op het gebied van het concertwezen. De thans gegeven oplossing, welke wij het gemeentebestuur te danken hebben, strookt nochtans met de waardigheid van het instrument. Buitengewoon was de belangstelling, bij deze inhuldiging. Geen plaatsje viel nog op het aangekondigde uur in de reusachtige zaal van de Meir te bemachtigen. Aan een der oud-leerlingen van het Conservatorium, den voortreffelijken organist Alex. Paepen, was opgedragen de kwaliteiten van dit orgel als solo-instrument door een uitgebreid programma te doen gelden. En zoowel uitvoerder als programma zou aller goedkeuring wegdragen.²

Om de volledige zwerftocht van dit orgel te schetsen, moeten we ver teruggaan in de tijd, en wel naar 1886.

Joseph Callaerts (1830-1901)

1886 - 1894

In mei 1886 verhuisde de Stedelijke Muziekschool van Antwerpen (het latere Conservatorium) vanuit de kleine lokalen in de Blindestraat naar de Sint-Jacobsmarkt¹¹. Het 'nieuwe' gebouw was niet in heel goede staat en was dan ook bedoeld als tijdelijke oplossing, in afwachting van betere tijden en een echt nieuw gebouw. In de nabijgelegen Blindestraat bevond zich een kleine kapel die in 1820 het eerste Antwerpse bouwwerk was geweest van de stadsbouwmeester Bourla. De kapel was eigendom van het 'Bureau van weldadigheid', een liefdadigheidsinstelling, en ze was in de volksmond bekend als het 'half-sou-kapelleke'. De orgelklas van de Muziekschool, onder leiding van Joseph Callaerts, maakte in deze periode gebruik van het kleine en oude instrument

dat zich in deze kapel bevond. Korte tijd na de verhuis naar de Sint-Jacobsmarkt trokken de dames en heren orgelstudenten hun stoute schoenen aan voor een ongewone démarche: ze schreven op 30 juli 1886 een brief aan het Schepencollege waarin ze de gebrekkige toestand van dit orgel aanklaarten en waarin ze vroegen om een nieuw instrument, met de suggestie om het te plaatsen in de foyer van een van de twee schouwburgen. Het is niet duidelijk welk instrument er juist in de kapel stond, maar het was in elk geval erg versleten, zo is af te leiden uit volgende brieven.

Mijnheeren,

De ondergeteekenden, leerlingen der Stedelijke Muziekschool, klas van orgel, nemen de vrijheid de aandacht uwer achtbare vergadering in te roepen op de onmogelijkheid waarin zij gesteld zijn, eenig nut te trekken uit de door U onlangs uitgeveerdigde verordening op de Diploma's. Ingezien den gebrekkigen toestand van het thans bestaande Orgel - dat slechts één klavier bezit - en, steunende op uwe voorbeeldige bezorgdheid, in zake van muzikale opvoeding der Antwerpsche jeugd, durven zij U te verzoeken: 1° de Commissie der Muziekschool last te geven, een plan voor een nieuw Orgel op te maken; 2° de noodige sommen, op haar eerstkomend budget in te schrijven. Zij denken geenzins de Provincie haar aandeel in dit nieuwe speeltuig te zien weigeren, gezien het merkkelijk getal der leerlingen van den buiten, die steeds de lessen dezer klas volgen. Zij tevens aangemerkt, Mijnheeren, dat het plaatsen van het nieuwe speeltuig in den foyer van eene der beide schouwburgen, in menige gelegenheid grooten dienst zoude kunnen bewijzen. In de vaste hoop, Mijnheeren, deze onze nederige aanvraag met eenen gunstigen uitslag te zien bekronen, zult Gij believen, de eerbiedige groetenissen te aanveerden van hen die zich noemen

Uwe ootmoedige Dienaers

[getekend]

H Wykmans - J. B. Stockman - Gust Brees - Louisa Desmalines - Hélène Franckx - Van den Eynde Alph. - J. L. Van Gorp.³

De stad Antwerpen, die wettelijk verplicht was om een groot deel van het budget van de Muziekschool te voorzien, had wel oren naar dit voorstel. Aangezien ook de Provincie verplicht een deel van de kosten van de Muziekschool droeg, stuurde het Schepencollege op 30 december 1886 een brief aan de

Provinciegouverneur, waarin de slechte staat van het orgel werd beschreven en waarin een echo te lezen was van het verzoek van de studenten:

Enfin, il devient urgent d'acquérir pour l'Ecole de nouvelles orgues. Celles dont se servent actuellement les élèves de la classe de M. Callaerts appartiennent au Bureau de bienfaisance et se trouvent dans la chapelle de la rue des aveugles. Elles ont des claviers défectueux⁴; leurs registres sont insuffisants et l'instrument entier est complètement usé. Le Conseil Communal estime donc qu'il est indispensable de faire l'acquisition de nouvelles orgues. Nous ajouterons, à titre de renseignement, que la classe d'orgue compte en ce moment 18 élèves, dont dix appartiennent à dix différentes communes de la Province.

Het gebruik van de meervoudsvorm 'claviers' lijkt erop te wijzen dat er ook een pedaal voorhanden was; dat lijkt logisch, gezien de pedagogische context. De nadruk op de aanwezigheid van studenten uit de provincie verklaart in dit dossier wellicht ook de aanwezigheid van een gedetailleerde leerlingenlijst van Callaerts' orgelklas (1873-1881), waarin met rood en blauw potlood staat aangeduid wie van Antwerpenstad kwam en wie uit de provincie. Interessant daarbij is dat telkens ook aangeduid is waar de studenten als organist werkzaam waren.

Directeur Peter Benoit schatte het budget voor dit nieuwe instrument op 15.000 à 20.000 fr. De stad stelde voor om de helft hiervan op zich te nemen, zodat de Staat en de Provincie respectievelijk voor een derde en voor een zesde zouden tussenkomen. Op 20 januari 1887 stelde orgelbouwer Pierre Schyven zich bij het College kandidaat voor het te bouwen nieuwe orgel, daarbij waarschijnlijk getipt door Joseph Callaerts (zoals het laatste zinsdeel uit het citaat suggereert):

*Messieurs,
Nous avons appris que votre conseil communal à la demande de la commission directrice du Conservatoire d'Anvers, a voté le principe de l'acquisition d'un orgue pour cet établissement. Ayant obtenu à votre belle exposition de 1885 un double diplôme d'honneur pour la perfection de nos produits que le Gouvernement et les grandes villes belges après minutieux examen nous ont choisis pour l'exécution de leurs commandes d'orgue les plus importantes (Palais des Beaux-Arts, Théâtre*

de la Monnaie, orgue d'étude du Conservatoire de Bruxelles, id Conservatoire de Liège et de Gand, principales prisons du pays, orgue monumental de l'Eglise Royale de Laeken), nous prenons la liberté d'attirer votre attention sur notre firme qui n'est pas inconnue aux principaux artistes de votre ville.

Schyven kreeg, na een eerste ontwerp van een pneumatisch orgel van 22.000 fr., de opdracht toegewezen om het orgel te bouwen voor een bedrag van maximum 17.000 fr., zonder pneumatisch systeem en met 4 registers minder. In het contract met Schyven, dat ondertekend werd door alle partijen op 18 november 1887, stond vermeld dat het orgel op 1 oktober 1888 afgewerkt moest zijn. Het orgel zou opgesteld worden in de kleine concertzaal van het gebouw aan de Sint-Jacobsmarkt.

In september 1888 - enkele weken voor het orgel voltooid moest worden - bracht Charles Liebrechts, de inspecteur van de Stedelijke Muziekschool van Antwerpen, een bezoek aan de Wereldtentoonstelling in Brussel, waar Pierre Schyven een groot pneumatisch orgel had opgesteld. In zijn verslag aan Mr. Nants, Antwerps schepen voor Schone Kunsten, vertelde Liebrechts hoe Joseph Tilborghs, die toen contrapuntleraar was in Antwerpen, het tentoonstellingsorgel had bespeeld. Daarna hadden beide mannen Schyvens atelier in Elsene bezocht, waar het bijna voltooide orgel van de Muziekschool opgesteld stond. Liebrechts was zo in de wolven over de nieuwe 'machine pneumatique' die wel in het tentoonstellingsorgel maar niet in het instrument van de Muziekschool was ingebouwd, dat hij aan het Antwerpse Schepencollege wilde voorstellen om dit nieuwe systeem toch ook te gebruiken voor het orgel van de Muziekschool, hoewel dat niet in het contract stond. Wat Liebrechts er echter niet bij vertelde, was dat hij Schyven alvast de opdracht had gegeven om de werken stil te leggen tot er over de bijkomende kost van 1.500 fr. zou worden beslist. Het College informeerde zich - onbewust van Liebrechts opdracht - in de maanden september en oktober 1888 bij Peter Benoit en Joseph Callaerts over dit pneumatische systeem. Beide musici raadden het gebruik ervan aan.

Op 2 oktober 1888 ontving Schyven een brief van het College met de vraag waarom hij zijn contract nog niet had uitgevoerd. Schyven antwoordde op 6 oktober:

Pierre Schyven (1827-1916)

Dans notre projet pour l' Ecole de musique et dont le coût s' élevait à 22.000 francs se trouvait une machine pneumatique ainsi que quatre jeux en plus de la composition actuelle. Le prix ayant été réduit à 17.000 frs. nous avons bien dû supprimer cette machine pneumatique, non pas absolument indispensable, mais absolument désirable pour un orgue destiné à figurer un jour dans quelque grande solennité musicale. C'est Monsieur le Vice Président Liebrechts, qui frappé des belles dimensions de l' orgue nous a priés de suspendre momentanément la finition de l' instrument, afin d' obtenir le petit subside nécessaire à ce complément vraiment artistique. Le coût, comme Monsieur Liebrechts a dû vous l' écrire, est de quinze cents francs. Cette adjonction demandera environ trois semaines car nous avons éventuellement commencé la dite machine pour ne pas retarder le placement de l' Orgue de l' Ecole de Musique.

Rond de jaarwisseling was het orgel afgewerkt en Schyven berichtte aan Charles Liebrechts dat hij het orgel op 17 januari 1889 zou opsturen. Liebrechts panikeerde echter omdat het orgel volgens hem toch niet geschikt was voor de concertzaal - vreemd genoeg was daar niet echt grondig over nagedacht. Op 14 januari 1889 schreef Liebrechts in een haastige brief aan schepen Nants:

Mon cher Nants,

M. Schyven m' écrit que l' orgue sera expédié jeudi. Si je l' avais su plus tôt je serais venu vous parler du placement. J' ai examiné la salle à vu les heures des leçons. J' ai constaté que la salle est trop petite pour y donner une audition, qu' il est impossible de donner les leçons pendant les cours de solfège et de piano, l' instrument est trop puissant, et son jeu troublera les autres leçons je pense que le seul remède est de le placer dans la petite chapelle rue des aveugles au rez de chaussée tous les inconvénients disparaissent. Il peut être déplacé dès que nous avons une salle convenable.

Het College besloot, volgens een opschrift op bovenvermelde brief, om per telegram het opsturen van het orgel uit te laten stellen, tot beslist was waar het orgel dan wel zou komen. Schyven stuurde het orgel toch op, waardoor het tijdelijk in kisten moest worden opgeslagen in de Muziekschool. Op 8 maart 1889 drong Schyven bij het College aan om het orgel eindelijk te mogen installeren: het instrument was er immers niet op voorzien om zo lang opgeslagen te worden en zou misschien beschadigd raken. Een dag later

antwoordde het College dat de beslissing genomen was: het instrument zou opgesteld worden op het gelijkvloers van de eerder vermelde kapel in de Blindenstraat. Ook de eigenaars van dit gebouw gingen onmiddellijk akkoord met deze regeling maar lieten wel dezelfde dag nog weten: *Wij veroorloven ons slechts U te wijzen op de noodzakelijkheid die er bestaat het orgel te doen afsluiten, opdat de behoeftigen, die des Zondags in de kapel komen, dit orgel niet zouden beschadigen.* Het orgel raakte dan toch op zijn bestemming en werd gekeurd en ingespeeld op 27 juli 1889: meer informatie hierover, evenals de dispositie van het instrument en het keuringsverslag van Tilborghs, Callaerts en Benoit, vindt u in de SVM-Nieuwsbrief 48 van augustus 2006. Schyvens rekening werd pas in april 1891 volledig betaald, na lange debatten met de Provincieraad, die eigenlijk niet wilde bijbetalen voor de extra uitgave maar dat uiteindelijk toch deed. Op die manier wist Schyven langs enige omwegen toch nog uit te komen bij het duurdere ontwerp uit zijn allereerste bestek van 1887.

Reeds enkele jaren na de inspelung werd het gebruik van de kapel, en daarmee samenhangend de toekomst van het Schyven-orgel, in vraag gesteld. Op een vergadering van de Bestuurscommissie van de Muziekschool van 7 juli 1892 werd vastgesteld dat er klachten waren van de eigenaars:

De secretaris vertoogt dat het Bureel van Weldadigheid zich beklagt dat het orgel der Muziekschool belet van de Feestzaal een voldoende gebruik te maken. Bij openbare vergaderingen, zooals tijdens de laatste kiezingen, wordt het orgel aan groote beschadiging blootgesteld. Het Bestuur verzoekt dat het orgel ergens anders geplaatst wordt. Het College denkt dat een der twee groote tentoonstellingszalen der Venusstraat daartoe goed geschikt zijn, en het verlangt over dit alles de mening der Bestuurende Commissie der Muziekschool te kennen. De Commissie, na een grondig onderzoek ter plaatse, bevindt dat de breede zaal de beste is, en voor het gezegde doel zeer geschikt schijnt te zijn. Alleen de estrade, waarop het orgel moet komen, zal doelmatig moeten toegeëigend moeten worden.

In dezelfde periode, en waarschijnlijk als gevolg van deze ontevredenheid, stelde het bestuur van de kapel aan de Commissie van de Muziekschool voor om het oude orgel van de zaal der Blindenstraat te herstellen of aan te kopen, [of] om die zaal in bestendige huur te nemen, iets wat

de Commissie afwees. Op 27 juni 1892 vroeg het College aan Schyven een offerte voor de verplaatsing van het orgel naar een niet nader bepaalde plaats.

Twee weken later, op 11 juli 1892, meldde het College aan het Bureel van Weldadigheid dat het Schyven-orgel zou verplaatst worden vóór 1 september; en aan dhr. Koch, Bestuurder van de Academie voor Schone Kunsten in de Venusstraat, schreef men op dezelfde dag nogal bitsig: *Wij hebben besloten het orgel der Muziekschool, staande in de oude Kapel der Blindenstraat, onmiddellijk te doen verplaatsen naar de breede zaal der Venusstraat. Wij hebben de eer Ued. te aanzoeken de estrade dier zaal zoo spoedig mogelijk te doen ontruimen opdat Stadshoofd'ingenieur dezelve voor hare nieuwe bestemming zou kunnen in gereedheid brengen.*

Het feit dat men aan de Muziekschool voorstelde om het orgel van de kapel aan te kopen of om de kapel in bestendige huur te nemen, gecombineerd met de vraag aan Schyven om het grote orgel te verplaatsen en de haast die blijkt uit de data: dat alles lijkt erop te wijzen dat de kapel een onzekere toekomst tegemoet ging. De kapel werd in elk geval aan het einde van de 19^e eeuw of het begin van de 20^e eeuw afgebroken, hoewel tot nu toe niet bekend is wanneer dat juist gebeurde; 1892 lijkt dus een aannemelijk tijdstip. Zeer recent werden bij opgravingen trouwens de massieve funderingen van deze kapel blootgelegd.

Op 13 juli 1892 wilde een werkmans van Schyven aan de demontage van het orgel beginnen, maar aangezien dat een probleem stelde voor de examens van de orgelklas, die op 19 juli zouden plaatsvinden, werd alles uitgesteld tot de 20^e. Dit moet een tamelijk absurde situatie geweest zijn voor de studenten: het orgel waarop ze examens moesten doen, dreigde te worden gedemonteerd. Schyven verplaatste het orgel uiteindelijk op 22 oktober 1892⁵ naar de grote zaal van het voormalige museum van de Academie voor Schone Kunsten aan de Venusstraat.

Bij het naderen van de winter bleek de Venusstraat toch niet zo'n ideale locatie te zijn, aangezien het College einde november 1892 liet onderzoeken op welke wijze men het best en het zuinigst de breede zaal der Venusstraat ten behoeve van de orgelklas kan verwarmen. Een

jaar later waren de problemen nog steeds niet opgelost, want tijdens de Collegezitting van 29 september 1893 werd genoteerd: *Men zal aan de Conservatoriums van Brussel, Gent en Luik vragen waar de lessen hunner orgelklas gegeven worden, en of het orgel in eene plaats staat waar gedurig denzelfden warmtegraad wordt behouden.* Ondanks de koude moet het voor de studenten al bij al niet zo'n slechte plaats geweest zijn, getuige ook het eerder geciteerde artikel uit 1926 van *De Morgenpost*, waarin vermeld wordt dat de studenten er ook buiten de uren terecht konden voor studie en er 'hun eigen tehuis' hadden.

1894 - 1924

Over de periode van 1894 tot 1920 is er in het Stadsarchief maar weinig informatie te vinden over het orgel. Hoe en wanneer het instrument juist van de Venusstraat in de Harmonie terecht kwam, wordt in de jaren 1920 wel met terugwerkende kracht ongeveer duidelijk, maar voor de precieze invulling van dit hiaat kan er waarschijnlijk nog informatie gevonden worden in de archieven van de Koninklijke Academie en de zaal van de Koninklijke Harmonie.

In de bouwplannen van de Stadsfeestzaal uit de periode 1905-1914, is er één plan uit 1907 terug te vinden waar ter hoogte van de marmeren trappen aan de westkant van de zaal plaats is aangeduid voor *Orgues*:⁶ misschien waren er toen al wel degelijk plannen voor de plaatsing van een orgel. De overige plannen - een twintigtal - laten de plaats blanco.

De eerstvolgende documenten aangaande het orgel dateren van 1920.⁷ Op 16 februari 1920 stelden Conservatoriumbestuurder Emiel Wambach en secretaris Stellfeld aan het College voor om het orgel van de Harmonie te plaatsen in de Stadsfeestzaal, omdat het in de Harmonie erg te lijden had van de vochtigheid. De plaatsing in de Stadsfeestzaal zou tijdelijk zijn en (alweer) in afwachting van een nieuwe concertzaal of gebouw voor het Conservatorium.⁸ Op 14 september 1920 maakte orgelbouwer Jos Stevens een bestek voor plaatsing van een orgelmotor en voor het transport van Harmonie naar Stadsfeestzaal: *Mr. Stevens, orgelmaker te Lier, heeft op 14 september 1920 prijs ingediend, groot 1620 frank, in Zwitsers geld, voor het aanbrengen van een orgelventilator, aanzetter, elektrische regelaar, verbindingen door buizen, enz. Het schakelbord en de stroomafsluiter waren in dezen*

- 5 Brief van Pierre Schyven aan het College van Burgemeester en Schepenen, 3 december 1892.
- 6 Stadsarchief, dossier MA 1308/2; plan gedateerd op 16 oktober 1907.
- 7 Deze en volgende documenten komen uit Stadsarchief, dossier MA 11793, Map 10: "Koninklijk Vlaams Conservatorium. Orgel. Verplaatsing naar de Stedelijke Feestzaal".
- 8 Idem; brief van 16 februari 1920.

- 9 Idem; brief van de Bestuurder der Dienst der Stadsgebouwen aan het Schepencollege, 26 februari 1921.

Antwerpen, Stadsarchief, MA 11793, ontwerp westkant zaal.

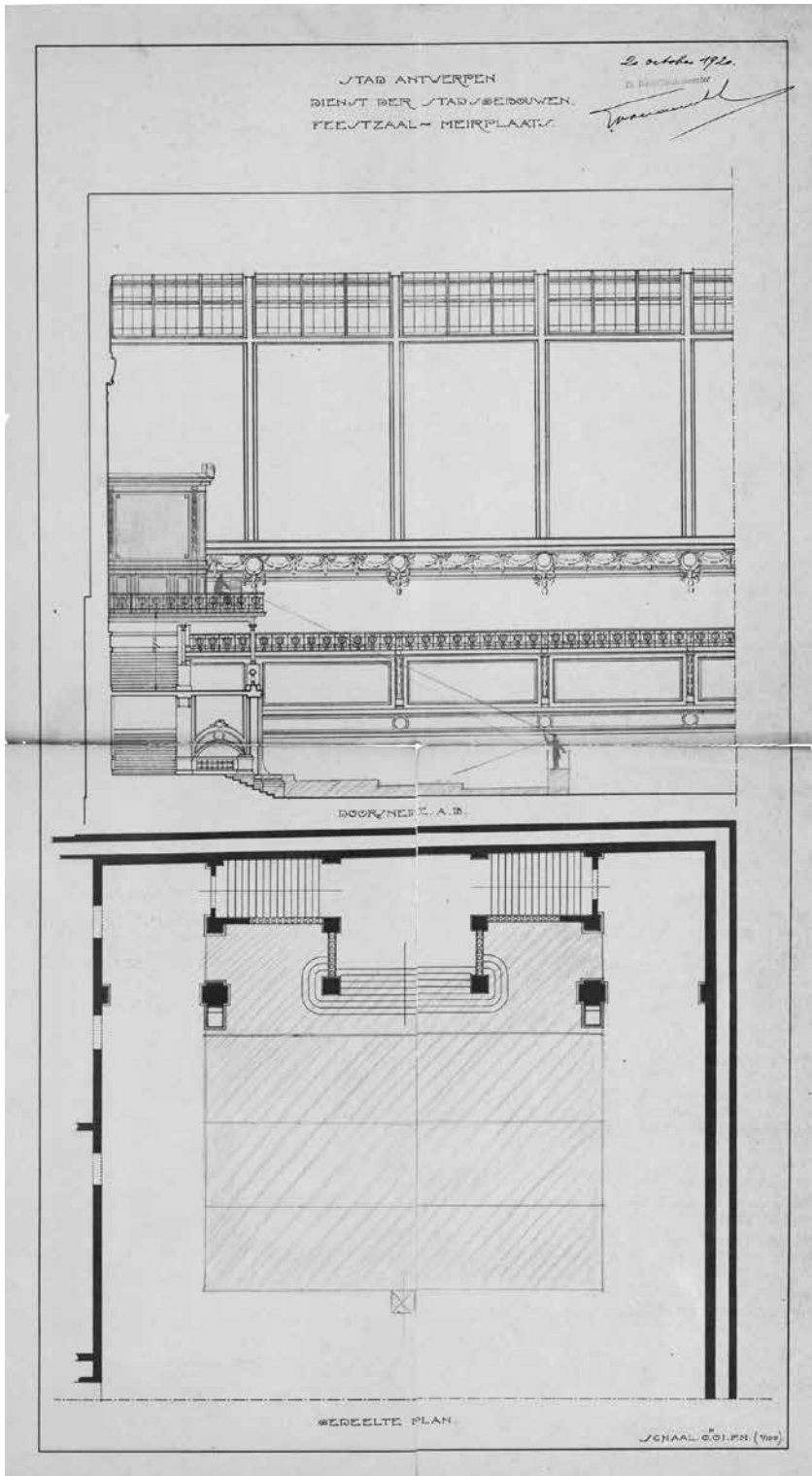
prijs niet inbegrepen. Op eenzelfde datum zond hij een prijs in van 8900 frank voor het afbreken, vervoeren en de terugplaatsing van het speeltuig van uit het lokaal der Koninklijke Harmonie naar de Feestzaal.⁹ Deze verplaatsing werd niet uitgevoerd, waarschijnlijk omdat men liever

eerst eens grondig wou nadenken over de vraag waar het orgel het best tot zijn recht zou komen.

Hieromtrent werden er in het najaar van 1920 verschillende opties besproken door het College, in samenspraak met het Conservatorium en de stadsbouwmeester. Enkele van die ontwerpen worden in het Stadsarchief onder nummer MA 11793, map 10, bewaard: het zijn voorlopig de enige afbeeldingen die er überhaupt van het orgel te vinden zijn. Het eerste plan was om de marmeren trap aan de westkant te gebruiken, daar waar in 1907 ook al plaats was voorzien, en het orgel daar op enkele slank uitzijnde palen te plaatsen. Een tekening, gedateerd op 20 oktober 1920, toont dit ontwerp (zie plan hiernaast).

Een nadeel bij deze opstelling was dat het moeilijk communiceren zou worden met de organist omdat koor en orkest meestal in het halffrond (aan de oostzijde van de zaal) opgesteld stonden. Maar bij plaatsing in het halffrond zou het dan weer problematisch zijn dat een groot raam (en bijhorend daglicht) moest verdwijnen. Op 7 december 1920 besliste het College dat het voorstel om het orgel op te stellen boven de marmeren trap, te duur was en dat het beter was om - tegen een minder hoge kostprijs - het orgel toch in het halffrond te plaatsen.

Vlak daarna doken er echter problemen op met de locatie waar het orgel op dat moment nog een onderdak had gevonden. Dat is af te leiden uit een brief van 5 februari 1921 waarin de stadsbouwmeester aan het College deze problemen meldt en ook een nieuw plan voorstelt. Over enkele weken werd het bewuste orgel door de zorgen van het Conservatorium, gansch uiteengenomen en geborgen in een harer lokalen, aangezien hetzelfde uit de zaal der Harmonie moest verwijderd worden, wegens de verbouwingen die daar thans in uitvoering zijn. Tijdens de bezichtiging, welke plaats had in tegenwoordigheid van den orgelmaker, Mr. Stevens van Duffel, verklaarde deze laatste mij dat het orgel; mits onbeduidende wijzigingen in twee afgescheiden deelen terug kon opgesteld worden, zonder aan het instrument te schaden en zonder groote kosten. De mogelijkheid van de uitvoering dezer nieuwe schikking had hij maar kunnen vaststellen, dan na het uiteendoen van het orgel. Door deze mogelijkheid werd de volgende oplossing gevonden: Het hoofdgedeelte van het orgel met de kleine pijpen, zou komen in de ruimte achter de kolommen van het halffrond

en boven de middendeur, en het achterdeel met de groote pijpen, in de kamers van de portierster der Feestzaal, mits op deze plaats den wand van het gebouw door te breken. Aan het orgel zelf zou dus geen voorzicht gemaakt en het klavier alléén, zou in de zaal zichtbaar zijn, en eenigszins uitsprong maken tusschen de kolommen in het midden van het half rond, op een nieuw bij te maken houten voetstuk.

De formulering hierboven toont dat het orgel alweer bij hoogdringendheid moest verplaatst worden, dit keer omdat er bouwwerken aan de gang waren in de zaal van de Harmonie. Een andere en ruwere beschrijving van de manier waarop het orgel werd verwijderd, is te vinden in een brief (26 februari 1921) van het Hoofd van de Dienst Stadsgebouwen aan het College: *Het orgel werd op bevel van den Heer Wambach, bestuurder van het KVC, uiteen gedaan en vervoerd naar de lokalen der St.-Jacobsmarkt, alwaar het nu nog uiteen ligt.*

Orgelbouwer Stevens zond op 20 september 1921 een gedetailleerd bestek, dat inhoudelijk enkel van het bestek van 1920 verschilde doordat het orgel nu vanuit een andere plaats moest getransporteerd worden (het orgel was dus minstens van januari tot september 1921 gestockeerd in de Sint-Jacobsmarkt) en dat de opstelling in de Stadsfeestzaal in elk geval wat krapper zou zijn dan in de Harmonie:

Bestek voor het herplaatsen eener Orgel in de feestzaal Meir Antwerpen.

Daar de Orgel niet in dezelfde afmetingen zooals in de harmonie kan geplaatst worden, zullen Groot en Reciet Orgel wat dichter bij elkaar geschoven worden; het Vrij Pedaal vroeger achter het Reciet zal nu nevens de Orgels geplaatst worden. Bijgevolg zullen de mekaniëken van Groot en Reciet Orgel een weinig moeten veranderd worden en voor het Vrij Pedaal eenen nieuwen mekaniëk moeten gemaakt worden. Om dit werk degelijk te verrichten is het noodig dit in mijne werkhuizen uit te voeren. De volgende werken zullen dus uitgevoerd worden:

- 1) het uitgebroken Orgel, nu in een der zalen van het Conservatorium geborgen, zal naar mijne werkhuizen vervoerd worden.*

- 2) al de deelen van het Orgel zullen gekuischt en hersteld worden.*

De windverliezen (fuites) aan blaasbalg, reguleur en 'levier pneumatique' zullen met leder beplakt worden.

- 3) er zal eenen nieuwen tremolo gemaakt worden.*

- 4) de clavieren zullen opnieuw met ivoor beplakt worden en de feuters hernieuwd. De uitgesleten deelen van het voetpedaal zullen ook met eikenhout hersteld en de feuters vernieuwd worden.*

- 5) de mekaniëken van Groot en Reciet orgel zullen een weinig veranderd en voor het Vrij Pedaal zullen nieuwe mekaniëken gemaakt worden. De bestaande winkelhaken en wellen zullen daarvoor mogen gebruikt worden.*

- 6) Het Orgel zal geplaatst worden op de aangeduide plaats. Om plaats te winnen zullen eenige groote houten pijpen verplaatst worden. Het secreet en pijpen van het Vrij Pedaal zullen opzij boven de 'lanterneau' geplaatst worden. De mekaniëken zullen aangesproken en alle goed geregeld worden.*

- 7) De spelen van het Orgel zullen een voor een van straffe en op toon gezet worden. De vervoer reis en mondkosten der gasten zijn ten laste van den Orgelmaker. De ondergetekende neemt aan de bovenstaande werken uit te voeren voor de som van Tien Duizend zes honderd franken. 10.600 fr.*

Duffel 20 september 1921

Jos Stevens

De electriche ventilator zal geleverd worden volgens voorwaarden van 14 september 1920

Omdat in de voornoemde oplossing ruimte zou moeten afgenomen worden van de portierswoning achter het half rond (op de plaats waar nu, in 2008, de bureaus van het management gevestigd zijn), werd van de stadsbouwmeester een nieuw ontwerp gevraagd, dat bezorgd werd op 18 december 1921.

Mijne Heeren, na gezamenlijk onderzoek met den heer Gyselinck, Stadssecretaris, en Mijnheer Stevens, orgelmaker te Duffel, heb ik de eer U een nieuw ontwerp over te maken, betreffende de eigeningswerken welke dienen uitgevoerd aan het half rond der Stedelijke feestzaal, ten einde de plaatsing aldaar te kunnen doen van het uitgebroken orgel van de voormalige feestzaal der Koninklijke Harmonie, oude Vaartplaats, t/s. Het achtergedeelte van het orgel, nl de groote pijpen, worden thans geplaatst rechts van het orgel, op plaats A van het plan, en de electriche ventilator op de plaats B.

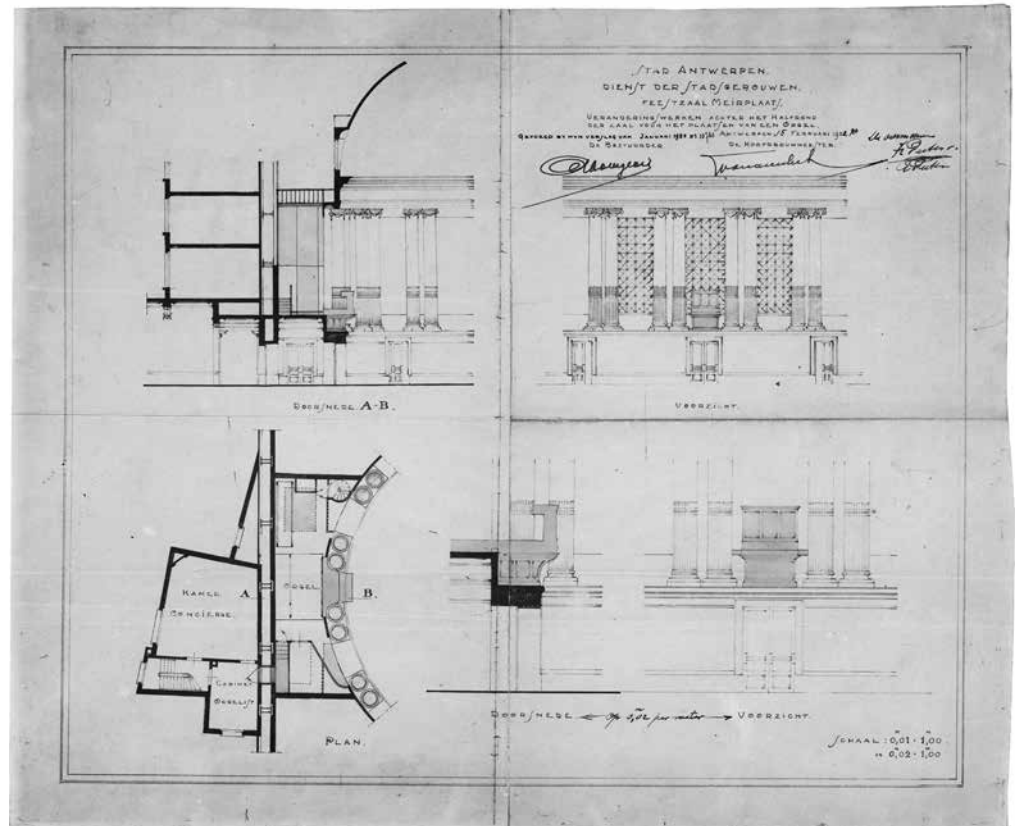
- 10 Een Collegeverslag van 24 juli 1947 (Stadsarchief, dossier MA 11888) bevestigt dit:
Zoals blijkt uit het dossier is de Stad verantwoordelijk voor dit orgel. De Administratieve Raad van het Conservatorium behandelde inderdaad in zijn zitting van 22 maart 1922 het vraagstuk der orgelverplaatsing. Er werd onder meer bepaald dat het orgel in bruikleen aan de Stad gegeven wordt, op voorwaarde dat het in het nieuwe Conservatorium zou terugkomen wanneer dit een nieuwe Concertzaal of lokalen zal bezitten. De Stad zou verantwoordelijk blijven voor dit speeltuig.

*Het glazen platlicht C wordt geheel dichtgemaakt omdat 1° het deel met de pijpen A, 2° de elektrische ventilator B en 3° een groote buis, gaande van deze laatste naar het orgel zelf, de glasoppervlakte om zoo te zeggen geheel bedekken en er tevens op deze plaats een stevigen vloer moet bestaan om pijpen en ventilator te kunnen nazien. Het kabinet van den orgelist, wordt met de orgelruimte verbonden door eene nieuwe deuropening te maken, in den dubbelen buitenmuur der zaal op de plaats D, en het hoogteverschil dat er bestaat, tusschen den vloer der orgelruimte en het kabinet, wordt toegankelijk gemaakt, door een houten loopgang of gaanderij E, van traptreden te voorzien. Het glazen platlicht F blijft langs deze zijde bestaan en de orgelruimte wordt met een beschoot afgesloten, volgens G. Volgens dit ontwerp wordt er niets afgenomen van de woning van den huisbewaarder der Feestzaal.
 De Hoofdbouwmeester*

De daarbij horende tekening zag eruit als volgt:

Intussen waren er mondelinge onderhandelingen bezig tussen het Conservatorium en het stadsbestuur met betrekking tot het eigendomsrecht van het orgel. Op 24 juni 1922 schreef Stellfeld namens het Conservatorium aan de burgemeester: *de Raad en de Bestuurder zijn het erover eens om het orgel IN BRUIKLEEN af te staan aan de Stad op voorwaarde dat het aan het Conservatorium terugkome wanneer dit eene Concertzaal of nieuw gebouw bekomt. Het zal het Bestuur der School alsook den leerlingen toegelaten worden voor lessen, herhalingen, voordrachten, pryskampen, concerten, etc. van het speeltuig gebruik te mogen maken voor zooverre dit echter strookt met den dienst der zaal. Het Conservatorium zal alsdan over de zaal in de meest voordelige voorwaarden beschikken. De Stad is verantwoordelijk voor het speeltuig. Over het voorstel werd verder onderhandeld door alle betrokken instanties, en ook het Ministerie van onderwijs en de Provincie gaven hun goedkeuring.¹⁰ In augustus 1922 verhuisde het orgel van zijn kelder in het Conservatorium naar het atelier van Stevens, zoals verder zal blijken.*

- © Antwerpen, Stadsarchief, MA 11793.
 Dat plan bestaat uit 5 delen, in wijerzin vanaf linksbovenaan te beginnen:
- 1 grote dwarsdoorsnede met koepel
 - 2 groot vooraanzicht met ramen, + handtekening architect en datum
 - 3 kleiner vooraanzicht zonder ramen
 - 4 kleinere dwarsdoorsnede
 - 5 grondplan

Het volgende ontwerp voor de plaatsing van het orgel in de Stadsfeestzaal is gedateerd begin januari 1923. Omdat dit voorlopig de laatste afbeelding is die er van het orgel te vinden is, is het mogelijk dat het instrument er ook zo heeft uit gezien. Het zou echter nog een paar jaar duren eer het uiteindelijk werd opgesteld.

Vanaf maart 1923 volgden verschillende brieven van het College aan Stevens, met de vraag hoeveel tijd de reparaties aan het orgel nog in beslag zouden nemen. Het College had echter nagelaten om in het contract vast te leggen wanneer het orgel precies klaar moest zijn, en dat kwam Stevens nogal goed uit. Pas op 6 december 1923 antwoordde Stevens dat al de energie van zijn bedrijf op dat moment naar de bouw van het grote orgel van de Mechelse Sint-Romboutskathedraal ging; dat dit nog ongeveer een maand zou duren, en dat er daarna nog andere orgels moesten afgewerkt worden, waardoor het orgel van de Stadsfeestzaal pas in april 1924 klaar zou kunnen zijn. Begin januari 1924 stuurde het College nogmaals een brief (*het orgel is nu al bij u van augustus 1922!*) waarop Stevens niet reageerde. Pas na herhaaldelijk aandringen en aangetekende brieven waarin het College dreigde met gerechtelijke stappen, antwoordde Stevens op 4 november 1924 dat hij pas sinds kort opnieuw plaats had in zijn atelier en rond april 1925 klaar zou zijn met het orgel. Het College ging hier hoegenaamd niet mee akkoord, maar moest zich bij Stevens' plan neerleggen.

1925 - 1926

Op 18 juni 1925 bezochten schepen Junes en Alexander Papan het atelier van Stevens, om daar te controleren of het bestek van 20 september 1921 naar behoren was uitgevoerd. Papan constateerde niet alleen dat dit in orde was, maar ook dat er nog bijkomende 'herstellingen' nodig waren. Op de Collegevergadering van 19 juni 1925 werd medegedeeld:

2° dat thans, bij nazicht van het hersteld orgel, door den heer Papan, werd bevonden dat vroeger niet in overweging genomen herstellingen en verbeteringen noodig blijken om het orgel bepaald in regel te brengen, o.a. het plaatsen van klavieren en mechanism in een eikenhouten buffet vóór het orgel; het veranderen van de crescendokast volgens de nieuwe schikking van het orgel; het maken van het toestel 'pneumatique tubulaire'; het veranderen van de stelling; het harmoniseeren van de spelen;

3° dat, mits het bedrag van 32.200 frank (daarin

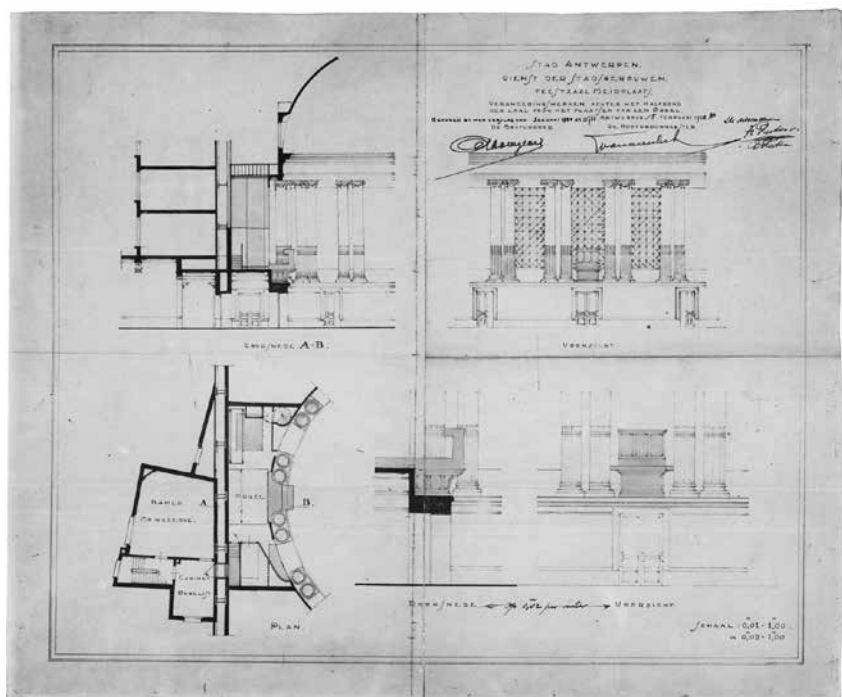
begrepen de som van 12.000 frank vermeld in de collegiale beslissing van 21 december 1923, maar niet de som van 1620 Zwitserse frank vermeld in dezelfde beslissing), de heer Stevens zich verbindt, volgens zijn bestek dd. 18 juni 1925, de bijkomende verbeteringen en herstellingen uit te voeren in den termijn van vijf maanden, onder verbeurte eener boete van 1000 frank [!] per dag vertraging (Zonen feestdagen inbegrepen) en met een waarborg van vijf jaar.

Dit zou de plaatsing van het orgel nog maar eens uitstellen. Het College besliste om de werken toe te vertrouwen aan Stevens en tegelijkertijd te onderhandelen met de beheerraad van het Conservatorium, met het oog op het afstaan van het orgel, in volle eigendom, aan de Stad.

In het bestek dat Stevens opstelde op 18 juni 1925, vallen twee zaken op:

- tussen 1921 en 1925 waren de klavieren en de speeltafel ofwel zo zwaar beschadigd ofwel zo volledig verdwenen, dat ze moesten vervangen worden
- Stevens zou de oude blaasbalg en alle pijpen van het Schyven-orgel behouden.

© Antwerpen, Stadsarchief, MA 11793.
Ontwerp voor de plaatsing van het orgel, begin januari 1923.

Bestek voor het vernieuwen van het orgel bestemd voor de Feestzaal, Meir, Antwerpen

Samenstelling der spelen. De samenstelling der spelen zal blijven zooals ze nu is; enkel de Quinte 3, thans op het groot orgel, zal op het Reciet geplaatst worden.

Koppelingen en verbindingen

1. Tirasse Gr. Orgel - 2. Tirasse Reciet - 3. Copula - 4. Octave grave - Récit - Gr. Orgel - 5. Octave aigüe - Récit - Gr. Orgel - 6. Expression - 7. Tremolo - 8. Piano - 9. Forte - 10. Tutti - 11. Dubbel registratie Secreten

Er zullen gemaakt worden: Drie secreten in eiken- en dennehout, voor de spelen van groot orgel, reciet en pedaal.

Blaasbalgen

1. De blaasbalg en regulator van het bestaande orgel zal blijven dienen.

2. Er zal gemaakt worden een nieuwen tremolo Klavieren. Er zullen gemaakt worden: 1) twee klavieren voor groot- en reciet orgel; de witte toetsen in ivoor, de zwarten in ebbenhout. 2) een pedaal eiken- dennehout; een weinig rond en de diezen in eikel. Buffet (console). De klavieren en hunne mechanieken zullen in een eikenhouten buffet geplaatst worden. Dit buffet zal staan vóór het orgel, zoodat de orgelist met het aangezicht naar de zaal gekeerd is. Crescendokast. De bestaande crescendokast blijft dienen, doch zal veranderd worden voor de nieuwe dispositie van het orgel.

Mekanieken. De mekanieken zullen gemaakt worden volgens het laatste nieuw buizenstelsel (pneumatique tubulaire). Deze mekaniëk bestaat uit hard loden buisjes, werkende door de drukking van den wind.

Stelling. De stelling waarop alles rust, blijft dienen, doch wordt veranderd volgens de nieuwe dispositie.

Pijpen. De pijpen, reeds goed hersteld, zullen blijven dienen.

Harmonie. De spelen zullen met de meeste zorg geharmoniseerd worden.

Plaatsing. Prijs

Het orgel, na in mijne werkhuizen bespeeld en gekeurd te zijn, zal ingepakt worden, verzonden, en geplaatst worden in de Feestzaal Meir, Antwerpen, op de kosten van den orgelmaker. De ondergeteekende neemt aan de bovenstaande werken uit te voeren, voor de som van Twee en dertig duizend tweehonderd frank. Het orgel zal zoodanig geplaatst worden dat aan de bestaande orgelzaal niets moet veranderd worden. De speeltafel (console) zal ook niet moeten vooruitspringen. Daar houten en

metalen pijpen, alsook blaasbalg en stelling nog in goeden staat zijn, zal met de voorgestelde vernieuwingen het orgel gansch modern, en zoo goed als nieuw zijn. Hetzelfde orgel, gansch nieuw, zou thans kosten: 74.800 frank. De prijs van den ventilator blijft zooals hij in vorig bestek is opgegeven. Duffel, 18 juni 1925.

Stevens vermeldt dat er aan 'de bestaande orgelzaal' niets meer zou moeten worden veranderd: dat wijst er in elk geval op dat de aanpassingswerken aan de Stadsfeestzaal, zoals te zien op het plan van 1923, in tussentijd waren uitgevoerd. Wat betreft de plaats van de speeltafel, is uit dit plan niet echt af te leiden of de organist nu al dan niet zichtbaar was vanuit de zaal. Waarschijnlijk zat hij tussen het 'loze' front en het orgel zelf; ofwel werd er voor dit front nog een speeltafel geplaatst (de verderop geciteerde Middaggazet suggereert een zichtbaar klavier).

Op 1 februari 1926 begon Stevens aan de plaatsing van het orgel en op 30 maart schreef Alex Papen een positief verslag van zijn bezoek aan het orgel.

Verslag van het onderzoek der herstellingen en vernieuwingen aan het orgel, geplaatst in de feestzaal, Meir. Ondergetekende heeft het orgel onderzocht. Eenige deelen van het orgel (pijpen, blaasbalg, enz.) die zeer goed waren afgewerkt, zijn van het vroeger bestaande orgel blijven dienen. Deze deelen zijn met goede zorg in hun vroegere staat hersteld. De nieuwe deelen - speeltafel (console), secreten en mekaniëken - vervaardigd volgens het nieuw buizenstelsel (pneumatique tubulaire) zijn met zorg afgewerkt. De klavieren en het pedaal waren zacht en aangenaam onder het spel. Al de spelen, afzonderlijk zowel als in het volle spel, zijn goed geharmoniseerd en gestemd. De ventilator maakt geen gerucht en geeft voldoende wind zelfs in den grootsten tutti. In een woord, al de veranderingen en vernieuwingen zijn gemaakt volgens de laatste regels van de kunst en ik verklaar dat de werken aan het orgel uitgevoerd mogen aangenomen worden zonder voorbehoud. Op mijne vraag heeft de Heer Stevens een waarborg onderteekend, hierbij gevoegd.

Alex. Paepen - Antwerpen 30 Meert 1926

Op 14 april speelde Alex Papen het vernieuwde orgel in.¹¹ De 2600 zitplaatsen in de Feestzaal waren allemaal bezet, mede dankzij een uitgebreide promotiecampagne van het College, dat onder meer alle leden van alle Antwerpse muziekverenigingen persoonlijk had uitgenodigd (de lijsten werden bewaard).

Programma: zie blz. 24.

Naast de eerder gemelde bespreking in *De Morgenpost*, zijn er ook nog andere verslagen te vinden, het ene al correcter dan het andere. Zo schreef *De Middaggazet* op 15 april 1926:

In de Stedelijke Feestzaal.

Inhuldiging van het nieuwe orgel.

Het oude orgel van de Harmonie, dat sinds een twintigtal jaren in de kelders van ons Conservatorium lag, is thans, zooals wij het reeds meldden, in de Stedelijke feestzaal geplaatst. Men wist eigenlijk niet goed wat met dat ding aan te vangen, vooraleer men op het idee kwam het in de Stedelijke Feestzaal op de Meir te plaatsen: het was het ei van Columbus. Wij weten niet wie de gelukkige ontdekker ervan is, maar toch brengen wij hem hier hulde, al heeft het plaatsen van dit orgel aan de Stad dan ook weer centen gekost, die uit de zakken van den ongelukkigen lastenbetalers moeten komen. Om het orgel, dat dienen zal bij concerten, bij tentoonstellingen, enz. in te huldigen werd een orgelconcert ingericht, dat gehouden werd door den zeer knappen orgelist Alex Paepen. De vlaggen, standaarden, kronen, wapens waarmee ter gelegenheid van het bal van verleden Zondag de feestzaal versierd was, waren blijven hangen, en midden het podium op de eerste verdieping, staat het klavier thans boven een bed van planten. In het podium stond het borstbeeld van den vader van de Vlaamsche toonkunst, Peter Benoit, maar op het programma vonden wij zijn naam niet weer, wat wel te betreuren was.

- 11 De hierna vermelde documenten en krantenknipsels komen uit het Stadsarchief, dossier MA 4256, Map 1 "Inhuldiging van het Groot Orgel van het Conservatorium in de Stedelijke Feestzaal, woensdag 14 april 1926, 20u30".

Alexander Paepen (1882-1965)

Het iets beter geïnformeerde *Handelsblad* schreef op 15 april 1926:

Orgel-concert. Inhuldiging van het groot orgel in de Stedelijke Feestzaal.

Het orgel bevond zich destijds in het concertlokaal der Harmonie, Arenbergstraat. Door de hervorming in cité verhuisden de daartoe uitgebroken orgeldeelten naar eene bergplaats in het Conservatorium, maar voor korten tijd echter, want M. Stevens voornoemd nam ze gauw onder zijne bescherming tot het stadsbestuur er de aanwending voor het stedelijk feestlokaal op bedacht. Hier werd met kleine veranderingen zooals 't aanbrengen van een plafond en lichte wanden een geschikte plaatsing van het speeltuig mogelijk gemaakt. Het telt 26 spelen bij tien combinaties met ongeveer 896 pijpen, doch is voor verder uitbreiding vatbaar. De evenredigheid van het klankvolume voor zulke ruimten als de feestzaal bezit het speeltuig niet heelemaal, maar toch is de uitwerking van de draagkracht van de aanwezige spelen voldoende te heeten. Het gehalte van den toon is mooi zonder nazaliteit.

- 12 De geciteerde programma's en documenten uit 1927 en 1928 bevinden zich in Stadsarchief, dossier MA 4256, Mappen 2-3.
- 13 Dit programma bevindt zich in het Archief Vleeshuis. Met dank aan Karel Moens, conservator.
- 14 P. Skella is een opvallend vaste waarde in Papens programma's: als men deze naam omdraait is duidelijk waarom.
- 15 Waarschijnlijk in de zin van *meerderjarig*.

Het is een moeilijk te geloven vaststelling, maar van deze inspelings, die blijkbaar visueel toch ook niet oninteressant was, zijn voorlopig geen foto's te vinden.

Als dank voor zijn belangeloze medewerking aan dit concert, werd Alexander Papen benoemd tot ere-organist van de stad Antwerpen; eveneens in 1926 werd hij benoemd tot hoofdorganist van de Kathedraal (waar hij al sinds 1905 tweede organist was geweest).

1926 - 1940

Na de inspelings van het vernieuwde orgel was het stadsbestuur vol goede moed om het orgel te doen renderen. Op 4 november 1927¹² nam het College de officiële beslissing om drie orgelconcerten te organiseren; concerten die op dat moment het stadium van de voorbereiding allang voorbij waren: Marcel Dupré zou spelen op 16 november, William Montillet uit Genève op 23 november, en Alex Papen, *eere-orgeliste der Stad Antwerpen, leeraar aan het Kon. Vlaamsch Conservatorium* op 30 november.

Naast deze drie concerten ging er ook een ander concert door, pal in dezelfde periode. Het programma¹³ van dit *feestmaal en concert, aangeboden door het Gemeentebestuur ter gelegenheid van den afstand aan de Stad der gronden en haveninstellingen ten Noorden van Antwerpen, op Zaterdag 12 November 1927, om 20 uur, in de stedelijke Feestzaal* toont een inderdaad feestelijk menu van zes gangen (met verschillende soorten champagne), gevolgd door een concert waarop een keur aan Vlaamse muziek werd uitgevoerd door een niet bij name genoemd orkest onder leiding van Hugo Lenaerts, en waarbij Alex Papen twee orgelsoli speelde.

1. Antwerpen boven!	Constant Lenaerts
2. Quinten Massijs - prélude	Emile Wambach
3. Vlaamsche Dansen	Jan Blockx
4. Toccata voor orgel - pour orgue	Ch. M. Widor
5. a) Charlotte Corday - balscène	Peter Benoit
b) Serenade	August De Boeck
c) Menuet	Hendrik Waelput
6. Concertfantazij voor orgel - pour orgue	P. Skella
7. a) Marche fantastique	Paul Gilson
b) Boerendans	Paul Gilson
8. Rubensmarsch	Peter Benoit

Marcel Dupré speelde op 16 november 1927 een programma met onder meer de *Passacaglia* van Bach, Francks *Pastorale*, de *Toccata* van Widor, om te besluiten met een improvisatie.

Dit concert was zo exclusief dat men enkel op uitnodiging toegang kreeg. Montillet, orgelleraar aan het Conservatorium van Genève, speelde op 23 november een programma waarop hoofdzakelijk oude muziek van Bach tot Buxtelude [sic] voorgesteld werd; enkel de *Pastorale* van Franck, die als slotwerk gespeeld werd, was van jongere datum.

Alex Papen speelde op 30 november een afwisselend programma gaande van Bach, Schumann en Franck tot P. Skella.¹⁴

De afrekening van deze concerten toont een weinig rooskleurig financieel plaatje: de totale inkomsten van de ticketverkoop bedroegen 1.125 fr. volgens een document van 3 december 1927, terwijl het drukwerk voor Montillet's concert alleen al 4.393 fr. had gekost, en dat was dan nog buiten de honoraria gerekend.

Het blijkbaar intensieve gebruik van het orgel had ook andere gevolgen: zo konden de examens van de orgelklas in 1927 niet doorgaan omdat het orgel voortdurend ofwel in gebruik was ofwel niet beschikbaar wegens andere activiteiten in de zaal. Directeur Lodewijk Mortelmans schreef op 25 april 1928 aan het College een beleefde maar dringende brief:

Hooggeachte Heeren,

Wij hadden de eer Ued. bij onze brieven van 28 juni 1927 en 21 december 1927, Uwe aandacht te vragen over het gebruiken door onze leerlingen van ons orgel, thans geplaatst in de Stedelijke Feestzaal. Nu de examens naderen, verzoeken wij Ued. beleefd, ten spoedigste een oplossing te geven aan deze kwestie. Reeds verleden jaar konden onze leerlingen hun diploma-examen niet afleggen, omdat zij niet beschikten over het hun noodige instrument. Het zou ongehoord zijn moesten deze leerlingen weer een jaar verdaagd worden door deze gemakkelijk te regelen orgelzaak. Wij verzoeken Ued. dan ook beleefd, ons ten spoedigste de vergunning te verleenen van in het vervolg te mogen beschikken over ons orgel in de Stedelijke Feestzaal, van Paschen tot het beginnen der examens in de eerste veertien dagen van Juli. Om het gebruik van het orgel nuttig te maken zouden de leerlingen op dit tijdstip a) alle dagen van acht tot tien uren; b) tweemaal wekelijksche les van twee tot vier en half uren, over het instrument moeten beschikken. Daar deze leerlingen reeds bejaard¹⁵ zijn, zouden deze lessen weinig stoornis brengen in de Stedelijke feestzaal. Wij verhoppen,

Mijnheeren, dat Ued. deze vragen gunstig zult willen beantwoorden, en bieden Ued. ondertusschen de verzekering van onze oprechte hoogachting.
De Bestuurder

Ook in 1928 werden er door het stadsbestuur weer drie orgelconcerten georganiseerd: op 21 november speelde Alex Papan, op 28 november was het de beurt aan Georges Jacob, *orgelist van de Maatschappij der concerten van het Conservatorium van Parijs* en op 5 december sloot J. H. Besselaar Jr., *Hoofdleeraar aan de maatschappij van de Toonkunst van Rotterdam* de reeks af. Ook hiervan zijn de programma's bewaard, waarbij enkel Besselaar Belgisch werk van Callaerts en Jongen op het programma zette. In het Stadsarchief zijn geen latere sporen te vinden van orgelconcerten: het stadsbestuur organiseerde dus zelf waarschijnlijk geen concerten meer, wat niet wegneemt dat het instrument bij feestelijke plechtigheden nog wel gebruikt zal zijn.

Het is niet duidelijk of Mortelmans' brief uit 1927 effect heeft gehad, maar andere brieven in het Antwerpse Conservatoriumarchief uit de jaren 1930 tonen dat de directeur telkens toestemming moest vragen aan de bevoegde stadsdiensten om er de examens van de orgelklas te kunnen laten doorgaan; wat niet altijd mogelijk bleek en dus een zware handicap vormde voor de orgelklas.

Eind februari 1935 nodigde Flor Alpaerts, die in 1933 tot directeur van het Conservatorium benoemd was, de gezamenlijke pers uit in de Sint-Jacobsmarkt om de bouwvallige toestand van zijn gebouwen aan te klagen. In zijn perstekst haalde Alpaerts expliciet de problemen van de orgelklas aan om zijn argumenten kracht bij te zetten. Ook hier komt naar voren dat de orgelklas alweer geen examens had kunnen afleggen in de daartoe bestemde periode.

16 Bibliotheek Conservatorium
Antwerpen, Archief van het KVC

© Antwerpen, Stadsarchief,
historische foto van het interieur van
de stadsfeestzaal, ca. 1930.

(1898-1995), doos 66 map 109.

- 17 Stadsarchief, dossier MA
11888, Kaft "Koninklijk Vlaams
Muziekconservatorium - Stormschade
- Herstellingswerken", met daarin: Kaft
"KVC - Orgel - verplaatsing naar Sted.
Feestzaal - F. Peeters, Jos Stevens".

De Morgenpost, 24 februari 1935
*Koninklijk Vlaams Conservatorium.
Noodzakelijkheid van nieuwe lokalen.
Buiten zijn ellendigen en schier bouwvalligen
toestand, beantwoordt het gebouw geenszins aan
eene muzikale bestemming vermits [onder meer]
het orgel van het Conservatorium er geene plaats
kan vinden en thans opgesteld is in de feestzaal der
stad. Het onderricht van den leergang voor orgel
lijdt erdoor. Deze noodgedwongen schikking heeft
dan ook voor gevolg dat het examen voor orgel in
de examenperiode niet kan plaats grijpen, daar de
Stedelijke Feestzaal niet beschikbaar is.*¹⁶

Dat de slechte toestand van de gebouwen geen
fabeltje was, is te lezen in de verontwaardigde
persberichten die na de rondleiding door
Alpaerts gepubliceerd werden. Men spreekt
er over lugubere en tochtige gangen, veel te
kleine lokalen, muren met vingerdikke barsten,
beschimmelde boeken, Een meer geïnspireerd
journalist heeft het zelfs over een weelderige
paddenstoelencultuur en pestilente geuren uit
de tijd dat er nog rijkswachtpaarden gestald
stonden. Toch zou het nog een hele tijd duren
eer het Conservatorium eindelijk zicht zou
krijgen op nieuwe gebouwen, onder meer door
de oorlog die roet in het eten kwam gooien.

1945 - heden

In april 1947 werd het orgel, dat ongeschonden
de oorlog was doorgekomen en nog voor een
examen was gebruikt in 1946, beschadigd tijdens
een diefstal van tinnen orgelpijpen. Blijkbaar was
de diefstal gebeurd door iemand die een illegale
kopie had van de sleutel, terwijl die sleutel nor-
maal gezien enkel aan Alex Papen toebehoorde.
Een bezorgde Papen meldde het voorval op
4 mei 1947 aan de stadsdiensten:

Zeer geachte Heeren,

*In zitting van College op 16 april 1926 werd mij den
titel toegekend van eere-stadsorgelist voor belange-
looze medewerking aan plaatsing en inhuldiging
van het orgel in de Stedelijke Feestzaal; daarbij
werd mij de sleutel toevertrouwd en opdracht
gegeven te waken over de goede instandhouding
en stemming van het instrument. In die hoedanig-
heid moet ik U met spijt laten weten dat Vrijdag
11. werd bestatigd dat 31 van de kostelijkste metalen
pijpen, met groot tingehalte, uit het orgel verdwenen
zijn - tevens ondervond ik ook dat ik niet de eenige
bezitter ben van een sleutel. Het orgel werd voor
het laatst gebruikt bij het Conservatorium Exaam
in November 1946. Het zal zeer moeilijk zijn de*

*verdwenen pijpen in dezelfde hoedanigheid te
vervangen. Altijd tot uw dienst bereid, bied ik U,
zeer geachte Heeren Burgemeester en Schepenen,
de verzekering van mijn oprechte toewijding.
Alex Papen,
Leeraar aan het Koninklijk Vlaams Conservato-
rium,
Orgelist der Kathedraal,
Mechelse Steenweg 100, t[er] s[tede]*¹⁷

Het College realiseerde zich pas na allerlei
juridische onderzoeken dat het wel degelijk
verantwoordelijk was voor het orgel, aangezien
het orgel in 1922 aan de stad in bruikleen was
gegeven door het Conservatorium, in afwach-
ting van nieuwe gebouwen. Als goede huisvader
vroeg het College dan ook aan Jos Stevens om
een bestek te maken voor het herstel. In dit
bestek, gedateerd op 5 november 1947, stelde
Jos Stevens dat er buiten de diefstal nog wel
meer aan het instrument mankeerde. Vooreerst
waren er 31 pijpen van de Bombarde 16' en de
deels daarvan afgeleide Trompet 8' gestolen, en
waren de kleinere overblijvende pijpen bij deze
diefstal onherstelbaar beschadigd. Daarnaast
bleek het orgel aan een kuisbeurt toe en waren
er lekken in de windvoorziening, met daarbij
horende stemmingsproblemen. Of de diefstal
ooit opgelost geraakte is niet bekend; wel werd
er *vervolg ingesteld tegen Van Lier, Frans,
hoofdens de diefstal* (volgens het Collegeverslag
van 2 juli 1948).

Met Stevens' bestek gebeurde niet al te veel
omdat geen van de partijen wenste op te draaien
voor de herstellingskosten, en korte tijd later
kwam er nog een andere kink in de kabel. Alex
Papen was in de loop van 1947 als orgelleraar
'ter beschikking gesteld' en Flor Peeters zou hem
opvolgen in juli 1948. De jonge Peeters was niet
echt tevreden over de orgels waarop hij geacht
werd les te geven (een klein studieorgel in de lo-
kalen aan de Sint-Jacobsmarkt en het Schyven/
Stevens-orgel in de Stadsfeestzaal) en wilde ei-
genlijk dat het grote orgel terugkeerde. Een brief
vertrok vanuit de directie naar het College:

Hooggeachte Heren,

*Wij zijn in het Conservatorium door een zeer
pijnlijk voorval getroffen. De heer Flor Peeters,
onze nieuwe leraar voor orgel verzekert ons
dat het onmogelijk is op het orgeltje van het
Conservatorium les te geven. De enige mogelijkheid
op dit ogenblik zou zijn dat onverwijd het orgel*

van de Feestzaal, dat het eigendom is van het Conservatorium, terug naar de Sint-Jacobsmarkt zou overgebracht worden. Doch onverwijld zou het moeten zijn daar anders de toekomst onzer leerlingen der orgelklas in het gedrang gebracht wordt.

Het is volstrekt onmogelijk de leerlingen de nodige voorbereidingen te geven voor hun examen van juni e.k. op het instrument dat thans in de instelling staat. Ik liet dit trouwens reeds uitschijnen in mijn toespraak welke ik gehouden heb op de Prijsuitreiking van 29 November jl. Wij hopen dat onmiddellijk een beslissing door U zal getroffen worden in dien zin opdat ons Conservatorium niet langer zou benadeeld zijn. Wij dringen er ten zeerste op aan daar het orgel in de feestzaal van weinig of geen nut is en het in het Conservatorium voorlopig de grootste diensten zou bewijzen.

Lodewijk De Vocht

Na aanslepende discussies tussen het Ministerie van Onderwijs (de feitelijke eigenaar van het instrument), College en Conservatorium, kwam tijdens de vergadering van de Commissie van toezicht van het Conservatorium van 2 mei 1949, de volgende oplossing uit de bus:

2° verkoop van orgels: De commissie besluit bij eenparigheid van stemmen accoord te gaan met de verkoop van het kleine orgel dat zich thans in het Conservatorium bevindt en de heer schepen W. Eekeleers namens de Commissie af te vaardigen bij de heer Minister om deze laatste voor te stellen dat het orgel van de Feestzaal aan de stad zou worden geschonken.¹⁸

De Minister vond echter dat het orgel niet zomaar kon worden weggeschonken, en dus beslisten College en Conservatorium op 28 juli 1950 om het orgel van eigenaar te doen verwisselen voor de ronde som van 20.000 fr., op voorwaarde dat het Conservatorium ervan gebruik kon blijven maken.¹⁹

In een gedrukt document van 19 september 1950 vanwege het College, waarin de aankoop van het orgel gerechtvaardigd wordt, is nog te lezen dat het Conservatorium eigenlijk sinds 1947 voor de orgellessen al uitgeweken was naar de Sint-Walburgiskerk:

Verhoog van het College aan de Raad

Mevrouwen, mijne Heren,

In het jaar 1922 werd het aan het Koninklijk

Vlaams Muziekconservatorium van Antwerpen

toebehorende orgel, eertijds geplaatst in de concertzaal van de Koninklijke Harmonie Maatschappij, overgebracht naar de stedelijke feestzaal Meir. Op deze wijze kon, ter gelegenheid van plechtigheden ingericht door de Stad, het orgel dienst bewijzen. De Stad ging de verplichting aan tegenover het Conservatorium, de feestzaal ter beschikking te stellen van deze instelling voor het geven van de lessen in orgel, het inrichten van wedstrijden, enz. Zij zorgde tevens voor de kosten van verplaatsing, de veranderingen toe te brengen aan de bouw van de feestzaal en de herstellingen van beschadigde delen van het orgel. Daar het echter moeilijk viel de cursussen verder te laten plaats grijpen in de feestzaal en anderzijds ten gevolge van een diefstal in 1947, - 38 pijpen verdwenen en 5 pijpen beschadigd werden, - nam het Conservatorium de beslissing niet meer aan de dringen om de orgelcursus in de feestzaal te geven, maar wel in de St.-Walburgiskerk (Volksstraat).

De heer Minister van openbaar Onderwijs verleende in 1949 aan het Conservatorium de toelating tot het bouwen van een nieuw orgel, waardoor het instrument, geplaatst in de feestzaal, gedeclasseerd werd en diende te gelde gemaakt. Gelet op het feit dat de Stad er belang bij heeft het orgel te behouden in de feestzaal, waar het kan gebruikt worden voor het opluisteren van plechtigheden, hebben wij ons in betrekking gesteld met de heer Ontvanger der domeinen voor de aankoop ervan en hem een bod van 20.000 frank gedaan. Deze laatste deelde mede dat zijn hoger bestuur akkoord gaat met dit bod, mits de Stad de verbintenis aangaat het instrument kosteloos ter beschikking te stellen van de orgelklas van het Koninklijk Vlaams Muziek Conservatorium, waarvoor geen tussenkomst van Staatswege zou geleverd worden nopens onderhoud of herstellingskosten, nu of later uit te voeren aan het orgel.²⁰

De verkoop van het kleine studieorgel en het grote Stevens/Schyven-orgel leverden op die manier aan het Conservatorium genoeg geld op om een nieuw studie-orgel te laten maken door orgelbouwer D' Hondt uit Herselt, maar dat is een ander verhaal: het werd ingespeeld in 1951 door Flor Peeters en zou nog vele jaren lang dienst doen in de gebouwen van de Sint-Jacobsmarkt.

De broodnodige reparaties aan het Schyven/Stevensorgel in de Stadsfeestzaal, dat nu ook eigendom was van de stad, werden in 1951 uitgevoerd door dezelfde D' Hondt, mede op aanbeveling van Alex Papen. Het slechte

- 18 Bibliotheek Conservatorium Antwerpen, Archief van het KVC (1898-1995), doos 111 map 122.
- 19 Stadsarchief, dossier MA 11793, Map 7, "FEESTZAAL MEIR - Aankoop orgel van het Conservatorium".
- 20 Idem, gedrukt document Nr 638 van de Gemeenteraad van de Stad Antwerpen, 19 september 1950.

21 Stadsarchief, dossier MA 11793, Map 8, "FEESTAAL MEIR - In orde brengen van het orgel".

gesternte van het orgel liet zich alweer gelden in 1953: in juni van dat jaar stelden orgelbouwers Stevens en D'Hondt op vraag van de stad vast dat er ongeveer een halve vierkante meter bezetsel en plaasterplaten van het plafond boven het orgel naar beneden [is] gevallen in het orgel. *Denkelijk is een zwaar voorwerp op de zoldering gevallen, heeft een paar plancherplanken verbrijzeld en enige kilos kalkstof en zand afgestoten die nu in het orgel verspreid liggen; hierdoor werden meer dan 100 orgelpijpen stom en heel veel zijn beschadigd en vals. 99% van de fouten werden veroorzaakt door het afgevallen bezetsel. Om het beschadigd plafond goed te kunnen herstellen moet eerst een deel der orgelpijpen uit het orgel genomen worden, en om het orgel niet erger te beschadigen is 't best dat de herstelling van de zoldering door de zorgen van de orgelbouwer wordt uitgevoerd.* Ook blijkt dat vooral de tongwerken erg beschadigd waren en dat de toetsen van het klavier en de lessenaar buiten gebruik waren: *de toetsen van het klavier zullen terug worden vrij gemaakt, de lessenaar die eveneens beschadigd is, zal worden gerestaureerd. De oude tinnen Bombarde en Trompette-pijpen van het pedaal, waarvan er destijds enige werden geroofd, werden vervangen door nieuwe zinken Bombarde en Trompette. Deze pijpen passen echter niet goed in de oude roosters, hetgeen een hinderlijk rammelen onder het spelen voor gevolg heeft, waarbij dan, vanzelfsprekend, de pijpen en metalieke klank voortbrengen. Deze pijpen zullen beter worden geroosterd, zodat ze onbeweeglijk staan.*²¹ Ook de membranen waren aan vervanging toe. D' Hondt, die de laagste inschrijfprijs bood, voltooide deze herstellingswerken in 1953. In latere documenten uit het Stadsarchief is nog maar weinig informatie te vinden over het orgel. Op foto's uit de jaren 1950-1960 is te zien dat

het prachtige glazen dak aan het oog onttrokken werd door een soort van zeil dat de zaal visueel sterk verkleinde: ook langs de muren werd een lambrizing gezet die alle versieringen verborg, waardoor het orgel zeker niet meer zichtbaar was. Of het orgel dus nog werd gebruikt, is onduidelijk. Uit oudere periodes zijn enkel foto's bekend van de Stadsfeestzaal waarop het orgel door doeken, vlaggen of een reusachtig standbeeld onzichtbaar gemaakt wordt. De Stadsfeestzaal brandde - op het stalen geraamte na - volledig af in de nacht van 26 op 27 december 2000. Bij deze ramp stortte het dak volledig in, daarbij alles verwoestend wat zich eronder bevond. Foto's van verzekeringsmaatschappijen tonen dan ook geen informatie over het instrument. Een allerlaatste spoor van het orgel - en tegelijk ook één van de eerste voor ondergetekende - was een bericht van Antwerps stadsarcheoloog Wim Dillen, die betrokken was geweest bij de opgravingen in de ondergrond van de Stadsfeestzaal. Voor de voltooiing van de restauratie waren daar in de kelder immers niet alleen haaiantanden gevonden, maar ook twee registerknoppen van een orgel, met daarop in 19e-eeuws lettertype: *trompette 8* en *monter 8*. Volgens zijn informatie werd het orgel voor het laatst gezien in maart 1999: toen stond het op de eerste verdieping, *bedolven onder rommel en pleister en met platgedrukte pijpen*. Misschien kwamen de registerknoppen in de kelder terecht bij de instorting; misschien lagen er oude onderdelen van het orgel in de kelder gestockeerd? We zullen het misschien nooit weten - maar de registerknoppen zijn, naast de plannen, het enige tastbare overblijfsel van dit verdwenen instrument.

© Antwerpen, Stadsarchief, historische foto van het interieur van de stadsfeestzaal, ca. 1970.

summary

The ramble of the "homeless"

After the discovery of the city hall harmonium in Antwerp in september 2007, several questions reached the SVM (Study Centre for Flemish Music) about that other city organ in de Stadsfeestzaal at the Meir. After searching for this instrument in the city archives, it became clear that only since the 1920's there have been records of an organ: not a new instrument is involved here, but the removed and rebuilt organ of the conservatorium. The story of the instrument started around 1880, when the Antwerp Music School (the later Conservatorium) for its organ classes utilized an instrument in the chapel of the 'Bureel van Weldadigheid' in the Blindestraat. After a notable letter, in which the students directed themselves to the City Council to ask for a new instrument, the necessary steps were undertaken to have a new instrument built by Pierre Schyven. This instrument was placed in the aforementioned chapel, and inaugurated by Joseph Callerts on 27 July 1889. Shortly afterwards complaints rose from the owners and in 1892 the organ was removed to the big hall of the former museum of the Academie voor Schone Kunsten in the Venusstraat. When and why the organ was later on moved from this location to the Feestzaal van de Harmonie at the Oude Vaartplaats, is not clear. It is, however, certain that at the beginning of 1921 the organ had to be dismantled in all speed and stored in the cellars of the Conservatorium. From then onwards plans were unfolded to place the organ in de Stadsfeestzaal, in anticipation of a new building. Therefore in 1922 the organ was given on loan to the city and in 1925 the organ got its place in the Feestzaal. After the inauguration by Alex Papen on 14 April 1926, the city organised some prestigious but loss-making concert series for two years. For its lessons and examinations the organ class regularly had problems because of many activities in the hall, and when director Flor Alpaerts in 1935 complained about the bad state of his old Conservatorium buildings, these problems were explicitly mentioned as an argument.

The organ survived the years of war unafflicted, but was severely damaged in 1947 by a theft of precious pedal pipes. At the same time the new organ teacher Flor Peeters asked for a return of the organ to the Conservatorium. After some years of discussion, in 1950 the decision was taken to sell the organ to the city of Antwerp for 20,000 francs. From 1951 onwards nearly nothing can be found any more about the organ. Around 1960 part of the hall was screened off, as a reason of which the organ probably got out of use, and with the fire of 2000, which put the Stadsfeestzaal completely to ashes, the whole interior was lost. What remains of the organ: the plans published here, and two stopknobs which were found by city archaeologists in the cellars of the Stadsfeestzaal during excavations.

Antwerpen, Stadsfeestzaal, huidige interieur. Foto: Annelies Focquaert

résumé

L'odyssée du "heimatlose"

Après la découverte de l'harmonium de l'hôtel de ville en septembre 2007, de nombreuses questions sur cet autre orgue de la ville qu'est celui de la Stadsfeestzaal sur le Meir à Anvers ont afflué auprès du Centre Musical pour la Musique Flamande (SVM : Studiecentrum voor Vlaamse Muziek).

Pendant les recherches aux archives de la ville, il s'est avéré que cet orgue ne fut mentionné qu'à partir de 1920. Il ne s'agissait pas d'un nouvel orgue, mais de l'orgue démantelé et reconstruit du conservatoire.

L'histoire de cet instrument débute vers 1880, quand l'école de musique d'Anvers (ultérieurement le Conservatoire) utilisait pour les leçons d'orgue l'instrument de la chapelle du 'Bureau de la Bienfaisance' dans la Blindestraat.

Après une lettre remarquable de la part des étudiants d'orgue à l'échevinage dans laquelle ils demandèrent un nouvel instrument, on prit l'initiative de commander un orgue d'étude auprès de Pierre Schyven.

Cet instrument fut disposé à la chapelle citée plus haut et inauguré par Joseph Callaerts le 27 juillet 1889. Peu après, les propriétaires se plaignirent. L'orgue fut démantelé vers la grande salle de l'ancien musée de l'Académie des Beaux Arts dans la Venusstraat.

Il n'est pas clair pourquoi ni quand l'orgue fut encore démantelé vers la salle de fête de l'Harmonie, Oude Vaartplaats. Par contre, il est sûr que, début 1921, l'orgue fut démonté en toute hâte et stocké dans les caves du conservatoire. À partir de ce moment mûrit le plan de disposer l'orgue à la Stadsfeestzaal, en attendant un nouveau bâtiment. Voilà pourquoi, en 1922, l'orgue fut donné à titre de prêt à la ville, et qu'il fut installé à la Feestzaal en 1925.

Après l'inauguration par Alex Papen le 14 avril 1926, la ville organisa pendant deux ans une série de concerts prestigieux mais déficitaires. La classe d'orgue expérimenta régulièrement des problèmes pour les leçons et les examens, en conflit avec les activités organisées dans la salle. Quand le directeur Flor Alpaerts se plaignit du mauvais état des vieux bâtiments du conservatoire, il mentionna ces problèmes explicitement comme argument.

L'orgue survécut intact aux années de guerre, mais fut sérieusement endommagé en 1947 par le vol de quelques tuyaux précieux de la pédale.

En même temps, le nouveau professeur d'orgue, Flor Peeters, demanda de faire retourner le grand orgue au Conservatoire. Après quelques années de dispute, il fut décidé de vendre l'orgue à la ville d'Anvers pour la somme de 20.000 francs belges. Après 1951, on ne retrouve plus rien sur l'orgue dans les archives de la ville. Vers 1960, une partie de la salle fut cloisonnée, ce qui condamna probablement l'orgue à l'inaction. Lors de l'incendie de 2000 qui détruisit la Stadsfeestzaal quasi complètement, l'intérieur de la salle se perdit intégralement. Voilà ce qui reste de l'orgue : les plans publiés ici, et deux boutons de registres, trouvés lors de fouilles dans les caves de la Stadsfeestzaal par les archéologues de la ville.

Registerknoppen. © Wim Dillen

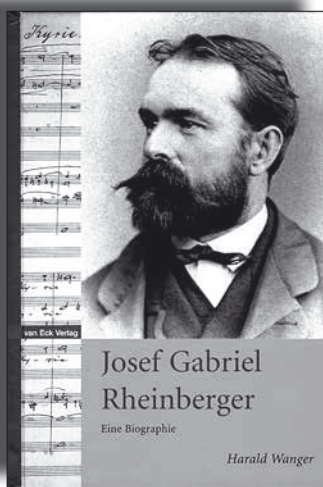

nieuwe uitgaven boek

Josef Gabriel Rheinberger, eine Biographie
Auteur: Harald Wanger
Uitgave: Van Eck Verlag, Liechtenstein, 2007
ISBN: 978-3-905501-89-6

In deze eerder zakelijke en vrij beknopte biografie wordt de levensloop geschetst van Josef Rheinberger, die als vroegrijpe jongen al componeerde en uitgroeide tot een van de meest gevierde compositieleraars en componisten van zijn tijd. Hij maakte van dichtbij kennis met de nieuwe stromingen (hij was als repetitor betrokken bij de Tristan-première in München!) maar koos toch resoluut voor de aansluiting bij de traditie. Op het einde van zijn leven, met het groeiend succes van Bruckner, Mahler en Strauss, moest hij dan ook enigszins bitter constateren dat zijn rol in het muziekleven uitgespeeld was. Het boek geeft een interessant feitenrelaas, al leren we de man zelf weinig kennen, en wordt de ambitie, geformuleerd op de achterflap, dat hier tegelijk een cultuurgeschiedenis van de negentiende eeuw geschetst wordt, slechts beperkt waargemaakt. [MVD]

Orgelführer Deutschland (Band 1 en 2)
Auteurs: Karl-Heinz Gttert en Eckhard Isenberg
Uitgave: Bärenreiter, Kassel
Band 1: 2001 (derde oplage) ISBN 3-7618-1347-3
Band 2: 2008 ISBN 978-3-7618-1710-0

De meest interessante en representatieve orgels van Duitsland worden in deze twee banden gepresenteerd. De auteurs verontschuldigen zich bij voorbaat voor de noodzakelijkerwijs wat subjectieve keuze, maar men krijgt hoe dan ook een heel goed beeld van wat er in Duitsland aan belangrijke orgels zoal te vinden is. Aan geografische spreiding is gedacht en zowel historische als recente orgels komen aan bod. Men heeft verder geprobeerd om deze gidsen ook voor niet-orgelkenners toegankelijk te maken zonder anderzijds kenners in de kou te laten staan, en daar is men behoorlijk goed in geslaagd. Bij elk orgel (het zijn er een hondervijftigtal) vindt men een stukje anekdotiek, een bouw- en restauratiegeschiedenis, fotomateriaal en dispositie. [MVD]

Hugo Distler, Lebensweg eines Frühvollendeten
door Barbara Distler-Harth
Schott, Mainz, 2008, ED 20399
ISBN 978-3-7957-0182-6

In het Distlerjaar 2008 verscheen een nieuwe biografie over deze componist. Er is over Hugo Distler (1908-1942) al heel wat verschenen, maar dit werk belicht de componist vanuit een wat ander perspectief. Het werd geschreven door zijn oudste dochter Barbara. Vanuit haar persoonlijke band met Distler nam ze de keuze om zich meer toe te leggen op de persoon zelf, eerder dan op diens werk. Ook zijn moeizaam verlopen jeugd krijgt daarbij meer dan elders aandacht. Distlers werken worden vooral in hun literaire en filosofische aspecten diepgaander behandeld (de auteur heeft immers zelf die achtergrond), en daarbij komen onder meer enkele niet-gerealiseerde projecten aan bod. Voor dit alles had ze niet alleen de beschikking over informatie en getuigenissen uit eerste hand, o.a. van haar moeder en voor de laatste jaren ook die van haarzelf, maar kon ze vooral ook terugvallen op Distlers uitgebreide maar voorheen ontoegankelijke correspondentie. De aan hem gerichte brieven zijn weliswaar grotendeels verdwenen (door hemzelf vernietigd), maar veel van de door hem geschreven brieven zijn bewaard. Deze informatiebronnen brengen soms nieuwe gegevens aan maar werpen tevens een nieuw licht op reeds gedocumenteerde feiten, en geven ook een beeld van hoe Distler deze omstandigheden en gebeurtenissen zelf beleefde. In de loop der jaren kwamen de moeilijkheden en dilemma's waarmee Distler in zijn houding als kunstenaar tegenover het naziregime geconfronteerd werd, steeds meer op de voorgrond te staan. Deze worden in het boek zeer genuanceerd behandeld en op zijn minst leert men er uit dat het heel hachelijk is om in zo'n materie al te snel met een oordeel klaar te staan. Barbara Distler-Harth is een intelligente schrijfster, die perfect de balans weet te maken tussen historische afstandelijkheid en persoonlijke betrokkenheid. Ze blijft meestal enigszins op de achtergrond en laat de feiten en getuigenissen voor zichzelf spreken, maar niettemin levert dit een aangrijpend portret op, zowel voor de Distlerkenners als voor degene die een eerste introductie tot het leven van deze componist zoekt, en verder bovendien voor iedereen die in het algemeen geïnteresseerd is in het dramatisch tijdsgewricht van de jaren dertig en veertig in Duitsland. Het notenapparaat is zeer uitgebreid en geeft vaak extra verheldering. In alle opzichten is dit een zeer aan te bevelen uitgave. [MVD]

partituur

Johann Sebastian Bach

Contrapunctus 14 für Orgel uit Kunst der Fuge

Rekonstruktion von Zoltán Góncz

Uitgave: Carus 18.018

De 'Kunst der Fuge' is een staaltje van vakmanschap waarin Johann Sebastian Bach laat zien wat er met beperkt materiaal op contrapuntisch vlak allemaal mogelijk is. Het werk is opgebouwd uit contrapunctus 1 tot 13, gevolgd door enkele canons, met als slot contrapunctus 14. Contrapunctus 14 is echter niet compleet, het breekt plots af in maat 239. Algemeen bekend is dat Bach het werk niet voltooidde wegens ziekte maar meerdere bronnen gaan er tegenwoordig vanuit dat een deel verloren is gegaan bij het drukken.

Zoltán Góncz is een Hongaars componist die zich toespit op het bestuderen van oude meesters. Hij vervulde in 1989 al de fantasia en fuga in c BWV 562. In 1992 waagde hij zich aan contrapunctus 14 dat nu, ettelijke jaren later, bij Carus is uitgegeven. In de uitgave vinden we een uitgebreide uitleg in het Duits en Engels over de structuur van de fuga en de verantwoording waarop deze reconstructie gebaseerd is. De aanvulling lijkt helemaal niet gekunsteld. Een zeer verzorgde uitgave; interessant, zowel om te spelen als te analyseren. [AB]

Hartwig Hochmair

Electron | Uitgave: Doblinger 02 449

Interio | Uitgave: Doblinger D 02 447

Hartwig Hochmair werd geboren in 1973 in Salzburg. Als componist specialiseerde hij zich in electroakoestische composities. Naast componist is hij ook professor aan de universiteit van Florida in het 'Department of Geography'. Tot nog toe zijn er drie orgelcomposities van hem uitgegeven: Electron, Interio en Das offene Messbuch. Electron bestaat uit drie delen, nl Chroma I – Interludium über das Thema "Es sungen drei Engel" – Chroma II. Interio is een 'Kleine Suite nach einem Thema von Dietrich Buxtehude' met een prelude, een allemande, een koraal en een gigue. Hartwig Hochmair gaat op zoek naar nieuwe harmoniën en kenmerkend voor zijn composities zijn de talrijke maatwisselingen. [AB]

Cesar Bresgen / Rudolf Scholz [ed.]

Magnalia Dei | Uitgave Doblinger 02 501

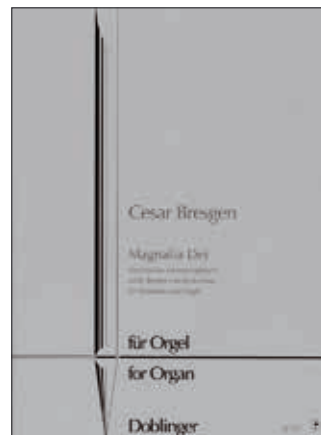
Cesar Bresgen overleed in 1988 op 75-jarige leeftijd te Salzburg. Hij is bekend geworden als organist, componist en muziekpedagoog. In deze laatste hoedanigheid gaf hij les aan het Mozarteum te Salzburg. Bresgen componeerde opera's, een ballet, orkest koor en kamermuziek en was ook propagandist van de muzikale folklore van Midden-Europa. *Magnalia Dei* zijn 'Sinfonische Metamorphosen nach Texten von Paracelsus', een werk dat Bresgen schreef voor spreker en orkest. Bresgen plande om dit werk te bewerken voor spreker en orgel, maar hij overleed voortijdig. Zijn weduwe vroeg aan diens goede vriend Rudolf Scholz om de wens van haar overleden echtgenoot te realiseren. In 1991 werd deze versie uitgevoerd en in 2007 gepubliceerd. Het werk duurt in totaal ca. 33 minuten. Het geheel kan als een zeer sfeervolle compositie beschouwd worden. De registraarwijzingen zijn eerder beperkt waardoor de speler de vrijheid heeft op zoek te gaan naar de geschikte kleuren. [AB]

Johanna Senfter

Variationen über den Choral "Morgenglanz der Ewigkeit" op. 66

Uitgave: Schott ED 20264 | ISMN M-979-0-001-14943-3

Hoewel de Duitse componiste Johanna Senfter (1879-1961) een vrij omvangrijk oeuvre naliet, o.a. 9 orkestrsymfonieën, een aantal concerto's voor uiteenlopende bezetting, koorwerken en kamermuziek, behoort ze vandaag tot de eerder onbekende toondichters. Ze werd in 1879 geboren in Oppenheim. Vanaf 1895 studeerde ze viool, piano, orgel en compositie aan de *Hoch'schen Konservatorium* van Frankfurt. Haar talent werd opgemerkt door niemand minder dan Max Reger bij wie ze van 1908 tot 1910 verder studeerde te Leipzig. In totaal schreef ze 134 opusnummers, waarvan slechts een gering aantal voor orgel. De verleiding is groot om deze orgelwerken te vergelijken met die van Reger, iets wat voor deze *Variationen über den Choral "Morgenglanz der Ewigkeit"* uit 1934 niet volledig ten onrechte gebeurt. Het werk ademt volledig de sfeer van de monumentale Regeriaanse klankenfresco's: een sterk doorgedreven chromatiek, statige akkoorden afgewisseld met vloeiende melodische lijnen, een hoge moeilijkheidsgraad en een contrapuntische uitwerking die vanzelfsprekend uitmondt in een koraalfuga. [SB]

Flemish Organ Treasure, volume 6

Historical organs of Peer, Godsheide, Bolderberg, Leut, Beek and Millen

Uitgave: Het Orgel in Vlaanderen vzw

Limburg heeft zich het voorbije decennium sterk ingezet op het gebied van orgelrestauratie. Eerder stonden in de 'Flemish Organ Treasure' reeks' grotere instrumenten in de kijker, zoals deze van de kathedraal van Hasselt, de basiliek van Tongeren en de O.L.V.-kerk te Dendermonde. Dit nieuwe deel zet enkele kleinere, maar waardevolle historische orgels van de provincie opnieuw in de belangstelling. Dat dit project een smaakvolle veelzijdigheid in zich draagt, maakt de cover meteen duidelijk met een mooie aquareluitvoering van de instrumenten door Karolien Roux. Iedere uitvoerder heeft de eigenheid en het karakter van de instrumenten overdacht, en zo een programma samengesteld dat een volledig klankbeeld schetst. Bovendien wandelt de luisteraar door drie eeuwen voortreffelijke orgelmuziek uit alle windstreken. **Joost Vermeiren** bespeelt in de Sint-Trudokerk te Peer een Arnold Clerinx - orgel uit 1846, waarvan de restauratie in 2005 door 'Orgelbouw Thomas' afgerond werd.

Heroïsch klinkt het orgel bij het 'Allegro in Bes' van F. Mendelssohn, kleurrijk en inventief bij de koraalpartita van G. Böhm, om te eindigen bij het 'Consolation in Des' van F. Liszt, met een eerder krachtig temperament.

Daarnaast horen we Vermeiren ook in Beek aan het werk. In de Sint-Martinuskerk staat een eenklaviersorgel met aangehangen pedaal door Laurent Gilman, met historisch pijpwerk van Nicolaas Niehoff. Na een lange periode van verval zongen de pijpen in 2007 opnieuw, dankzij een restauratie door 'Schumacher Orgelbau'. Ook hier weer een mooi overzicht van de registratiemogelijkheden.

In Bolderberg bespeelt **Alain Arnols** eveneens een eenklaviersorgel in de Sint-Jobkerk, waarvan de herkomst onduidelijk is, maar waarvan de Luikse makelij ons in de richting duwt van J.-B. Le Picard. Na vijftien jaar stilte maakte 'Orgelbouw Thomas' het instrument in 1995 weer speelklaar in een nieuwe kast, geïnspireerd op historische Luikse meubels.

Met delen uit de 'Suite du premier ton' van Clérambault wordt aangetoond dat bescheiden omvang toch grootse rijkdom kan uitstralen. **Luc Ponet** bespeelt in de Sint-Stefanuskerk te Millen een tweeklaviersorgel dat sporen van vaklui als J. Binignat en 'Pereboom en Leijser' in zich draagt. Recent (2007) boog de firma 'Nijs en Zonen' zich over het instrument.

De uitvoerder verrast ons met enkele anonieme werken. Daarnaast brengt Ponet een hommage aan Haspengouw met de eigen suite 'La Hesbaye'. Belgische en Franse romantiek weerklinkt in de O. L.V.-Bezoekingskerk te Godsheide (Hasselt), waar **Johan Hermans** werk van L.-J.-A. Lefébure Wély en J.N. Lemmens brengt. Het in 1869 gebouwde P.J. Vermeulen orgel - sinds 1975 beschermd als monument - werd in 1998 na tien jaar stilte gerestaureerd door 'Schumacher Orgelbau'. Dat het instrument 'goed van de tongriem gesneden is', illustreert Hermans met drie werken. *Récit de trompette* en *Andante* tonen eens niet de bombastische, volkse Lefébure Wély, maar schetsen een minder vaak gezien, introverter portret van de componist. Tenslotte volgt de beroemde *Fanfare* van Lemmens dat hier bijzonder goed tot zijn recht komt.

Helmut De Backer en **Jos Moors** besluiten de opname in de Sint-Pieterskerk te Leut: een Pereboom en Leijser orgel uit 1876, dat door de jaren heen goed bewaard bleef. In 2008 legde Jos Moors de laatste hand aan de restauratie. Met twee klavieren en aangehangen pedaal brengen zij negen koralen van Max Reger uit de bundel op. 135a. Jammer dat in het bijhorende CD-boekje niet vermeld staat wie welk koraal voor zijn rekening neemt. Wel verschaft het nuttige informatie over alle instrumenten en uitvoerders, en dit in drie talen (NL, F, E). Deze CD bundelt dus heel wat kwaliteiten: vijf instrumenten, zes uitvoerders en het veelzijdige programma wekken de indruk van een reeks miniconcerten. De veelheid aan repertoire is in eerste instantie een feest voor het oor. Het stilistisch afwisselen van barok en romantiek doet de argeloze luisteraar echter ook wel eens van zijn paard vallen. 46 beknopte nummers: goudmijn voor de muzikale veelvraat, of soms toch een aandachtsoefening?

We kunnen deze staalkaart dus als een erg waardevol en puik gebracht document beschouwen, met als grootste verdienste de bundeling en herwaardering van instrumenten én composities die lang onder het stof hebben gelegen. [DENIS ROOSEN]

Poème Héroïque

Ottone Brass Quintet en Jan Vermeire
Cuxhaven, Woehl orgel Sankt-Petri Kirche
Uitgave: talentrecords DOM 2910 108

Jan Vermeire is wat cd-opnames betreft niet aan zijn proefstuk toe. Als artistiek directeur van het *Internationaal Orgelfestival van Veurne-Westkust* en van het *Festival Internatioal d'Orgue en Flandre* in Frans-Vlaanderen zet hij zich vol overtuiging in om het orgel te promoten. Zo experimenteerde hij zelf al met verschillende combinaties, zoals orgel en dans, orgel en percussie, enz. Voor deze opname koos hij voor een samenwerking met het *Ottone Brass Quintet*, een koperkwintet van het hoogste niveau.

Poème Héroïque van Dupré is de enige originele compositie voor koper en orgel op deze cd; de overige werken zijn bewerkingen van Franse orgelliteratuur door Steven Verhaert.

Met het *Grand Choeur Dialogué* van Gigout is de toon direct gezet: een dialoog waarbij koperkwintet en orgel elkaar op majestueuze wijze afwisselen. In het 'Cantabile' van Franck horen we de solostem prachtig vertolkt door trompet en hoorn. *Poème Héroïque* schreef Dupré ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van de kathedraal van Verdun en ter nagedachtenis van de gesneuvelde soldaten bij de slag van Verdun, een werk waarin zowel het heroïsche aspect als het treurlied aan bod komen. Orgel en koper bekleden in dit werk een evenwaardige plaats. In *Cortège et Litanie* horen we het orgel in een andere klankschakering. Ook de *Symphonie* (sonate) nr. 1, Op 42 van Guilmant vinden we terug in een versie voor orgel en koperkwintet. Het is een zeer geslaagde bewerking waarbij het orgel nog steeds op de voorgrond staat en het koper de fugatische inzetten verduidelijkt. Waar in sommige composities het orgel eerder zwak klinkt en de mixturen nogal scherp overkomen is in dit werk het orgel zeer mooi in balans met het koperkwintet en horen we het orgel in verschillende klankfacetten. Het laatste werk is de finale uit *Symphonie* nr. 3 van Saint-Saëns. Ook hier is er weer een krachtige dialoog tussen koper/slagwerk en orgel.

Ben je als concertorganisator op zoek naar een concept om het orgel vanuit een andere standpunt te laten horen, dan ben ik na deze cd overtuigd dat je met Jan Vermeire en het Ottone Brass Quintet zeker succes zal oogsten. [AB]

Maurice Duruflé: Complete organ works

Els Biesemans

Dudelange (Lux.), Stallhuth/Jann organ of Saint-Martin

Uitgave: Animato Music Productions ISBN 8 713604 108042

Duruflé is een van de belangrijkste Franse 20e-eeuwse orgelcomponisten. Hij was een extreem perfectionistisch man. Dit verklaart waarom zijn oeuvre - hoewel artistiek zeer hoogstaand - zo klein is. Zijn reputatie berust op slechts acht orgelcomposities, vier lange en vier korte: in totaal ruim 70 minuten muziek. Het *Chant Donné*, dat beschouwd kan worden als een uitgeschreven harmonie-oefening, staat niet op de cd.

Biesemans koos voor voor het orgel van Saint-Martin in Dudelange, een zeer geliefd instrument voor talrijke opnames. Dit Duits/Frans romantisch orgel beschikt over een enorm dynamisch bereik en uitgebreid kleurenpalet. De composities zijn chronologisch weergegeven. Een frisse vertolking van het *Scherzo* wordt gevolgd door *Prélude, Adagio et Choral Varié sur le thème du Veni Creator* waarbij begeleiding en melodie in de *prélude* en *choral* zeer helder en goed in balans zijn. Over de *Toccata* uit de *Suite* was Duruflé achteraf niet meer zo tevreden. Toch is deze *Suite* zijn meest uitgevoerde orgelwerk. Voor de *Prélude* en *Sicilienne* koos Biesemans voor een vlot tempo. De *Toccata* is zeer verstaanbaar en met vurigheid vertolkt. Het is vaak lang zoeken naar een geschikte beginregistratie voor de *Prélude* uit *Prélude et Fugue sur le nom d'Alain*: deze zoektocht heeft hier tot een mooi resultaat geleid.

De dynamische opbouw komt op dit orgel zeer sterk over. Na deze vier grotere werken volgen de *Prélude sur l'introït de l'Épiphanie* en *fugue sur le Carillon des heures de la Cathédrale de Soissons*. De opname wordt besloten met *Méditation*, waarbij je in alle rust kan nagenieten van deze overtuigende opname. [AB]

Benjamin-Joseph Steens
Cattiaux-orgel Basiliek Saint-Remi, Reims
Aubertin-orgel Eglise Saint-Martin, Vertus
EPR-Classic | EPRC 003,2007

Programma

Cattiaux-orgel Basiliek Saint-Remi, Reims

D. Buxtehude

- Tocatta in F-Dur Buxwv 157
- Vater unser im Himmelreich Buxwv 219
- Aria: More Palatino (partite diverse) Buxwv 247
- Ciacona in E-Moll Buxwv 160
- Nun bitten wir den Heiligen Geist

J.S. Bach

- Tocatta, Adagio und Fuge in C-Dur BWV 564
- Aubertin-orgel Eglise Saint-Martin, Vertus

D. Buxtehude

- Nun komm, der Heiden Heiland Buxwv 211
- Praeludium in G-Moll Buxwv 148

J.S. Bach

- Nun komm, der Heiden Heiland BWV 659
- Passacaglia in C-Moll BWV 582

Over de invloed van de muziek van Dietrich Buxtehude op het werk van Johann Sebastian Bach is al heel wat inkt gevloeid, gaande van geromantiseerde verhalen over de legendarische tocht die Bach in 1705 ondernam om zijn grote idool aan het werk te horen tot uiterst wetenschappelijke verhandelingen met gedetailleerde stilistische analyses. Toch is en blijft de confrontatie van beide grootmeesters uit de Barok een boeiende belevenis, in het bijzonder als dit alles in een klinkend resultaat wordt omgezet. Deze smaakvolle opname door Benjamin-Joseph Steens is hiervan een mooi voorbeeld. Het programma biedt een gevarieerde selectie uit het oeuvre van de twee componisten waarbij zowel vrije als koraalgebonden werken en variatievormen aan bod komen. De orgels die op deze opname te horen zijn, werden op de drempel van de 21e eeuw gebouwd en zijn volledig geïnspireerd door een barok klankbeeld, waardoor ze zich uitstekend lenen voor deze muziek. Benjamin Steens vertolkt de werken op een fijnzinnige en geïnspireerde manier waarbij hij de registraties smaakvol weet uit te kiezen.

De DVD die deze audio-CD begeleidt, biedt een ontspannen kijk op het leven van de uitvoerder en de bespeelde orgels.

Dit alles wordt gebracht in een verzorgde uitgave met viertalig booklet (ook in het Nederlands). Kortom: een sprankelende realisatie uit de champagnestreek. [SH]

Joris Verdin

Henry Willis & Son-orgel St. Patrick's Cathedral, Dundalk (Ierland)

Alexandre Guilmant (1837-1911)

Ricercar RIC 267

Programma

- Septième Sonate en fa majeur op. 89
- Allegretto en si mineur op. 19
- Mélo die op. 46
- Le Cygne (C. Saint-Saëns, transcriptie A. Guilmant)
- Impression gregorienne op. 65
- Stabat Mater dolorosa op. 65 (gregoriaanse zang: Resurgam)
- Marche funèbre et Chant séraphique op. 17

Alexandre Guilmant (1837-1911) was van vele markten thuis. Zijn internationale faam als orgelvirtuoos bracht hem niet alleen naar alle mogelijke uithoeken van Europa maar voerde hem ook enkele malen naar de Nieuwe Wereld. Daarnaast was hij dertig jaar lang organist van de Sainte-Trinité in Parijs en bouwde hij een bloeiende carrière uit als componist, pedagoog, arrangeur, uitgever en concertorganisator.

Deze opname biedt een muzikale staalkaart van deze activiteiten en laat zien hoe de vele dagelijkse bezigheden hun invloed hadden op het oeuvre dat de componist in ongeveer 40 jaar bij elkaar schreef.

De groots opgezette *Septième Sonate* als concertliteratuur, de versetten op het *Stabat Mater* als miniatuurtjes ten behoeve van de eredienst, enkele sfeervolle karakterstukken en een transcriptie van *Le Cygne* uit Saint-Saëns' *Carnaval des animaux* komen aan bod. De keuze voor het in 1900 door Henry Willis gebouwde orgel in de St. Patrick's Cathedral van het Ierse Dundalk kan in eerste instantie misschien verbazen. Maar de link tussen Guilmant en de Britse eilanden (waartoe in die tijd ook Ierland behoorde) is opvallend groot. Zo vertoefde de componist regelmatig aan de andere kant van het Kanaal en bezat de orgelbouwtraditie aldaar een opvallende gelijkenis met die van het vasteland. Elke mogelijke twijfel wordt vanaf de eerste noten van deze opname volledig weggenomen want Guilmants muziek weerklinkt vol en rijkelijk, speels en soms verrassend. Organist Joris Verdin voelt zich bij dit repertoire duidelijk als een vis in het water en zet een boeiende frisse interpretatie neer. [SH]

Louis Robilliard

Cavaillé-Col-orgel Ste.-Croix, Orléans

Festivo | FE6962.162

Programma

Symphonie Romane - opus 73	Ch. M. Widor
- Moderato	
- Choral	
- Cantilène	
- Finale	
Symphonie nr. 5 - opus 42	Ch. M. Widor
- Allegro vivace	
- Allegro cantabile	
- Andantino quasi Allegretto	
- Adagio	
- Toccata	

Het rijke orgelrepertoire omvat enkele composities die zo vertrouwd in de oren klinken dat we ons haast niet kunnen voorstellen dat er een tijd is geweest waarin deze werken nog niet bestonden. Tot deze categorie behoort, enkel en alleen al omwille van de wereldberoemde Toccata, ook ongetwijfeld de vijfde symfonie van Widor. Het was de componist zelf die op 15 december 1880 tijdens het inspelingsconcert van het nieuwe Cavaillé-Collorgel in de église Saint-François-de-Sales van zijn geboortestad Lyon voor de allereerste keer de wonderlijke klanken van deze symfonie over het publiek uitstrooide. 128 jaar later realiseerde Louis Robilliard ter gelegenheid van de heringebruikname van het eveneens in 1880 gebouwde Cavaillé-Collorgel in de Ste.-Croix-kathedraal te Orléans (cfr. *Orgelkunst*, 2008 nr.3 p. 116-119) een nieuwe opname van dit monumentale werk. Deze vijfde symfonie wordt op deze CD voorafgegaan door de *Symphonie Romane*. Ondanks zijn minder grote populariteit kan dit geniale meesterwerk gezien worden als Widors muzikaal orgeltestament. Aan de hand van het gregoriaanse *Haec Dies* neemt Widor ons mee naar een voor hem vernieuwende en betoverende klankenwereld: de harmonie is wranger, de vorm grilliger en sfeer doet opvallend impressionistisch aan. De slanke en klassiek georiënteerde sonoriteit van het orgel in Orléans leent zich uitstekend voor de vertolking van deze magistrale symfonie. Op dit schijfje geen “nog maar eens” herkauwde vertolking, maar een geïnspireerde en beeldrijke uitvoering waarbij Robilliards feilloze techniek, volkomen beheersing van de partituur en grote begeestering enkele van de mooiste bladzijden uit het romantische orgelrepertoire tot leven brengt. [SH]

Louis Robilliard

Cavaillé-Coll-orgel Saint-François-de-Sales, Lyon

Festivo | FECD 125

Programma

- Interlude Symphonique “Rédemption” (1874)	César Franck/ bew. Louis Robilliard
- Saint François de Paule marchant sur les flots (1863)	Franz Liszt bew. Louis Robilliard
- L’Ile des morts (1909)	Sergei Rachmaninow /bew. Louis Robilliard
- 4° Consolation (1849)	Franz Liszt
- Evocation à la Chapelle Sixtine (1862)	Franz Liszt
- Prélude en ut # mineur (1892)	Sergei Rachmaninow /bew. Louis Robilliard

“L’orgue, c’est mon orchestre”, deze veel geciteerde uitspraak van César Franck drukt bijzonder goed uit hoe sterk het door Cavaillé-Coll opgestelde orgelideaal geworteld zat in het orkestrale denken van de 19e eeuw. Orgelcomposities werden als het ware georkestreerd, gaande van zangerige solo’s op het Récit tot wervelende tutti’s op het Grand Orgue. Omgekeerd boden de vele klankschakeringen organisten als nooit te voren de mogelijkheid om oorspronkelijk niet voor orgel gedachte werken op hun instrument uit te voeren, hetgeen resulteerde in ontelbare transcripties.

Een aantal jaren terug verzorgde Louis Robilliard voor het label Festivo een opname waarop voornamelijk eigen gemaakte transcripties van werken van Franck, Liszt en Rachmaninov te horen zijn. Van deze CD verscheen zopas een nieuwe uitgave.

De keuze voor het Cavaillé-Collorgel van de Saint-François-de-Sales in Lyon ligt voor de hand. Niet alleen mag Louis Robilliard zich sinds 1974 titularis noemen van dit instrument, maar tevens staat dit orgel binnen het oeuvre van Cavaillé-Coll bekend als bijzonder poëtisch en rijk aan karaktervolle registers. Van het in duisternis gehulde “L’Ile des morts” van Rachmaninov over de zoete “Consolation” van Liszt tot de zegepraal van Francks “Rédemption”, alles wordt probleemloos geëvoceerd.

De organist kent het orgel als geen ander en dirigeert dit éénmansorkest dan ook op meesterlijke wijze. De combinatie van een schitterend musicus, een prachtig orgel en zeer goede muziek zorgt ervoor dat we bij deze opname alleen maar het hoofd kunnen buigen, de ogen sluiten en ... genieten. [SH]

agenda orgelconcerten

maart

zo	01	15:30	Duisburg	St.-Katarinakerk	Stijn Hanssens en Michel Goossens
vr	13	20:00	Ekeren	St.-Lambertuskerk	orgelauditie dko
za	14	20:00	Aalst	St.-Jozefskerk	orgelauditie dko
za	28	20:00	Merksem	St.-Franciscuskerk	Peter Van de Velde
zo	29	17:00	Brussel	kathedraal	Joris Verdin
zo	29	18:30	Brussel	kathedraal	Benoit Mernier

april

vr	17	19:00	Vrasene	H.-Kruiskerk	Kamiel D'Hooghe
za	25	10:00	Geraardsbergen	St.-Catharinacollege (Collegestraat 11)	Orgeldag
za	25	20:00	Geraardsbergen	St.-Catharinacollege (Collegestraat 11)	Peter Thomas
zo	26	16:00	Broechem	O.L.V.-kerk	Chris Verhelst

mei

vr	01	20:15	Antwerpen	St.-Michielskerk	Peter Van de Velde
vr	08	20:15	Antwerpen	St.-Michielskerk	Edward De Geest
zo	10	16:00	Jette	St.-Pieterskerk	Christian Ott
vr	15	20:15	Antwerpen	St.-Michielskerk	Jozef Sluys
zo	17	16:00	Jette	St.-Pieterskerk	Henco de Berg en Jolanda Zwoferink
vr	22	20:15	Antwerpen	St.-Michielskerk	Peter Van de Velde
zo	24	16:00	Jette	St.-Pieterskerk	Frédéric Mayeur

**Voorstelling
van het gerestaureerde Schyvenorgel
in de collegekerk van het St.-Catharinacollege
te Geraardsbergen**

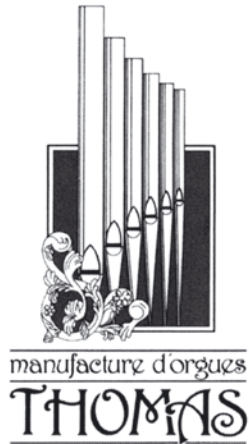
Op zaterdag 25 april 2009
van 10.00u tot 18.00u
mogelijkheid tot bezoek van het orgel
en vrije bespelingen
samen met het orgelbouwersteam

20.00u
concert door Peter Thomas
met werken van C. Franck, A. Maily, F. Mendelssohn-Bartholdy,
J. Jongen, M. Duruflé, A. De Boeck, L. Vierne en T. Dubois.

Toegang
orgeldag: gratis
concert: 10 €

St.-Catharinacollege, collegestraat 11, 9500 Geraardsbergen
Parking op de speelplaats via de Wegvoeringstraat

nieuwbouw en restauratie van pijporgels
rue Mathieu Nisen, 338
B-4970 STER-FRANCORCHAMPS
tel.: +32 (0)87/27.50.68
fax: +32 (0)87/27.57.97
e-mail: info@orgues-thomas.com
<http://www.orgues-thomas.com>

Animato
Animato

Realistische opnamen van
orgel, orkesten en koren.
Complete verzorging cd-producties
U vindt al onze producties met
voorbeeld-tracks op onze website.

COMPACT
disc
DIGITAL AUDIO

Animato Music Productions
Marien Stouten
Heuvelsweg 6, 4321 TG Kerkwerpe
+31(0)622395937
info@animatomusicproductions.nl
www.animatomusicproductions.nl

MAGIC SOUNDS
THE TRUMPET AND ORGAN

Onlangs verschenen **Magic Sounds**
Bart Coppé trompet **Ignace Michiels** orgel

het ORGEL

- Nederlands tijdschrift voor orgelcultuur sinds 1886
- uitgave van de Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici (KVOK)
- verschijnt zes keer per jaar (ca. 290 pagina's)
- abonnementsgeld: € 70 (= inclusief het maandelijks actualiteitenblad NOTABENE)

Voor een abonnement:
Ledenadministratie KVOK
p/a Jabbingelaan 21
9591 AL Onstwedde
Nederland
tel.: + 31 599 33 18 90
e-mail: ledenadministratieknov@hetorgel.nl

meer info: www.hetorgel.nl

NIEUWE & RECENT VERSCHENEN UITGAVEN

Johan G. Koers (1953)

Triptyque Grégorienne - Nocturne - Versus Alleluatici - BE 1060 - € 14,95 (met luistervoorbeeld op onze website)
Choral pour Orgue & Hymnus Veni Redemptor Gentium - BE 1061 - € 14,95 (met luistervoorbeeld op onze website)

Jacques van Oortmerssen

Fata Morgana for Organ - BE 1053 - € 12,95
Fantasie für Eine Orgelwalze, KV 608, W.A. Mozart tr. Jacques van Oortmerssen - BE 1045 - € 14,95 (met luistervoorbeeld op onze website)

Pro Organo Pleno - Essays in Honor of Ewald Kooiman

met bijdragen van o.m. Hermann J. Busch, Peter van Dijk, Hans Fidom, Piet Kee, Marie-Louise Langlais, Jan Luth, George B. Stauffer & Christoph Wolff - BE 1070 - € 30,00 (inclusief de partituur van de compositie '70 Chord for Ewald Kooiman' van Piet Kee)

Chr.Fr. Ruppe (1753 - 1826)

Concert voor Orgel of Piano-Forte in C gr.terts - herdruk eind 2008 - BE 902 - € 9,50

Yfynke Hoogeveen, klarinet & Erwin Wiersinga, orgel

Poulenc, Ravel, Schumann & Ginastera - transcripties voor klarinet & orgel en voor orgel van Erwin Wiersinga - BECD001 - € 17,50

www.boeijengamusic.com

Een interessant orgel wordt
degelijk gemaakt, graag bespeeld
en goed onderhouden.

PIETER VANHAECKE

STEMMEN EN ONDERHOUDEN

Vissegatstraat 155

3071 Kortenberg

☎ 04731871.341

of 021660.20.30

mail: pietervanhaecke@skynet.be

*Een ruime ervaring als bron van kennis
en ambacht om uw orgel
- historisch of modern -
degelijk te onderhouden.
Duidelijke en juiste prijsopgave,
zorgvuldige afwerking.*

The cover of the magazine 'Orgelkunst' features a black and white photograph of a classical sculpture. The sculpture depicts an angel with large, feathered wings, seated and playing a drum. The word 'Orgelkunst' is written in a large, white, stylized script across the top of the image. Below the image, there is a dark grey box containing text about the magazine's content and contact information.

Orgelkunst

Vlaams tijdschrift voor orgelcultuur
XXXII | 2009 | vier nummers [240 blz] + CD

info: www.orgelkunst.be
Overhemstraat 28 A | B-3320 Hoegaarden | België
[t] + 32 16 765299 | mail@orgelkunst.be

uw advertentie hier?

neem vrijblijvend contact

Orgelkunst vzw
Overhem 28 A
B-3320 Hoegaarden

[t] +32 (0)16 76 52 99

mail@orgelkunst.be

Berichten

In memoriam Ewald Kooiman (1938-2009)

In de nacht van zaterdag 24 op zondag 25 januari 2009 is de Nederlandse organist en emeritus prof. dr. Ewald Kooiman tijdens zijn vakantie in Egypte aan een hartstilstand overleden.

Hij werd 70 jaar. Van bij het ontstaan van *Orgelkunst* in 1978 tot eind december 1996 was Ewald Kooiman opgenomen in de redactieraad: een functie die hij eerder met veel interesse en betrokkenheid van op afstand uitoefende. Levendig herinneren we ons zijn belangrijke bijdragen over de uitvoering van Franse klassieke orgelmuziek en meer recent zijn artikel over de *note commune*.

Zijn warme sympathie voor *Orgelkunst* drukte hij met overtuiging uit in het Nederlandse vaktijdschrift *Het Orgel*, bij de overstap van de 'artisanale' druk naar het digitale tijdperk, waarbij hij het tijdschrift erg positief bejegende. Mede door zijn gezaghebbende lofbetuiging kreeg *Orgelkunst* eindelijk de financiële overheidssteun die tot op vandaag overeind is gebleven. Wij zijn hem hiervoor blijvend erkentelijk en dankbaar.

Ewald Kooiman studeerde orgel in Amsterdam bij Piet Kee. Tijdens zijn studie in Amsterdam nam hij les aan de *Schola cantorum* bij Jean Langlais in Parijs. Hij studeerde daar in 1963 af met de *Prix de virtuosité*. Zijn studie in Amsterdam besloot hij in 1969 met de *Prix d'excellence*. Ewald Kooiman was eveneens doctor in de Franse taal- en letterkunde.

Kooiman behoorde tot de toonaangevende Europese organisten. Een uitgebreide concertpraktijk voerde hem door de meeste Europese landen, door Korea, Japan, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten. Als gasthoogleraar was hij werkzaam aan verschillende universiteiten en conservatoria in Europa, Zuid-Afrika, Korea en de Verenigde Staten. Hij maakte zeer veel LP's en CD's, waaronder twee maal het complete orgelwerk van Bach. In 2003 werd hem de prestigieuze *Preis der deutschen Schallplattenkritik* toegekend. Op het gebied van de uitvoeringspraktijk publiceerde hij boeken en artikelen in verschillende talen. Ook ontplooidde hij grote activiteiten als uitgever van onbekende orgelmuziek. Aan de Vrije Universiteit in Amsterdam was hij verbonden als hoogleraar Orgelkunde en als Universiteitorganist; aan de *Internationale Zomeracademie* in Haarlem doceerde hij de interpretatie van Bachs orgelwerken. Ook was hij hoofdleraar voor orgel aan het Amsterdamse Sweelinck Conservatorium. Vanwege zijn verdiensten als internationaal concertorganist en zijn jarenlang voorzitterschap van het Haarlems Orgelfestival verleende de stad Haarlem hem de penning van verdienste. Op vrijdag 13 juni 2008 werd in de aula van de Vrije Universiteit te Amsterdam een symposium gehouden *Pro organo pleno* ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag en verscheen bij die gelegenheid de jubileumbundel *Pro Organo Pleno - Essays in honor of Ewald Kooiman*.

In memoriam Piet Van den Broek (1916-2008)

Piet Van den Broek, beiaardier en organist in Mechelen, is op 92-jarige leeftijd overleden. Hij werd in Chaam (NL) geboren op 6 maart 1916, maar was uit het Vlaamse muziekleven niet weg te denken. Zijn muziekstudies deed hij aan het Lemmensinstituut te Mechelen bij Jules van Nuffel, Flor Peeters, Marinus De Jong en Henri Durieux. Ruim 70 jaar is hij als organist en beiaardier actief geweest. Vanaf 1938 was hij assistent-organist van de St.-Romboutskathedraal. In 1945 behaalde hij het eindexamen aan de Koninklijke Beiaardschool in Mechelen. Hij volgde er in 1965 Staf Nees op als stadsbeiaardier en directeur van de beiaardschool. Ook als componist was hij bedrijvig: hij schreef tal van liederen, koorwerken en beiaardwerken.

Piet Van den Broeck overleed in Mechelen op 26 oktober 2008. De uitvaartplechtigheid had plaats in de St.-Romboutskathedraal aldaar.

In memoriam Cees van Oostenbrugge (1947-2008)

Op woensdag 10 december jl. is Cees van Oostenbrugge, algemeen directeur van Flentrop Orgelbouw B.V. uit Zaandam (NL) op 61-jarige leeftijd plots overleden. Van Oostenbrugge werd geboren te Gouda in 1947 en kwam in 1969 in dienst van Flentrop Orgelbouw waar hij een carrière van ruim 40 jaar uitbouwde: van 'gewoon' orgelmaker tot directeur van een bloeiend en internationaal erg gewaardeerd orgelbedrijf.

Onder zijn leiding werd in Vlaanderen o.m. de renovatie van het Schyven-orgel in de H.H.-Petrus- en Pauluskerk te Oostende, de tweede fase van het nieuwe drieklaviersorgel in de Sint-Nicolaaskerk te Sint-Niklaas en de restauratie van het Vereecken-orgel te Sinaai gerealiseerd. Verder zetelde van Oostenbrugge ook in het bestuur van de Contiusstichting die ijvert voor de bouw van een groot Midden-Duits barokorgel in Leuven.

Orgel in Vlaanderen vzw

Het Orgel in Vlaanderen vzw heeft zijn website volledig vernieuwd. U vindt er een overzicht van de activiteiten voor 2009 en de zeven orgelcd's die deze vereniging realiseerde. [w] www.orgelinvlaanderen.be

Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici in Nederland

De Koninklijke Nederlandse Organisten Vereniging (KNOV - uitgever van het tijdschrift *Het Orgel*) en de Gereformeerde Organisten Vereniging -Vereniging van Kerkmusici (GOV-VVKM - uitgever van het blad *Muziek & Liturgie*) hebben samen per 1 januari 2009 een nieuwe vereniging opgericht: de *Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici*. Deze nieuwe vereniging zal jaarlijks vier tijdschriften uitgeven, naast een maandelijks actualiteitenblad *Nota Bene*. De twee bestaande verenigingen zullen worden opgeheven.

06.11.2008 – Laureaten orgel Dexia Classics

Op donderdag 6 november jl. werd in de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele te Brussel op het Grenzingorgel de eindproef orgel gehouden van de 44ste nationale wedstrijd Axion Classics. Beide finalisten, Anton De Spiegeleer en Jeroen Follon, behaalden een eerste prijs. Het plichtwerk “toccatamus” werd speciaal voor deze wedstrijd geschreven door Marcel De Jonghe. Anton De Spiegeleer studeerde aan de Academie voor Muziek, Woord en Dans Emiel Hullebroeck van Gentbrugge in de klas van Paul De Maeyer. Jeroen Follon, leerling van de Noord-Limburgse academie voor Muziek en Woord van Neerpelt studeerde bij Joost Vermeiren.

10.12.2008 — Messiaenjaar besloten

Op de vooravond van de herdenking van de honderdste geboortedag van Messiaen (10 december 1908) werd in La Trinité te Parijs het grootse Messiaenfestival op waardige wijze afgesloten met de wereldcreatie van *Et iterum venturus est* ter ere van Olivier Messiaen, uitgevoerd onder leiding van de componist, Peter Bannister. Na de pauze dirigeerde John Nelson een schitterende uitvoering van *Les trois petites liturgies de la présence divine*. De *Maîtrise de Paris*, het *Ensemble Orchestral de Paris* en het (professionele) mannenkoor van het Franse leger verleenden hun medewerking.

Daags nadien, woensdag 10 december, werd om 11.00u een herdenkingsdienst gehouden die geleid werd door Mgr. Jérôme Beau, bisschop van Parijs en waar Loïc Maillié op het groot orgel, naast improvisaties, werken speelde van Messiaen w.o. *Apparition de l’Eglise éternelle* en *Dieu parmi nous*. Verder verleenden ook het *Ensemble vocal de l’église de la Madeleine* en Carolyn Shuster Fournier, organiste van het koororgel, hun medewerking.

Na de dienst werd een herinneringsplaat onder het groot orgel onthuld met daarop de tekst:

In memoriam Olivier Messiaen 1908-1992 organiste titulaire des grandes orgues de la Sainte Trinité 1931-1992

René Verwer gepromoveerd

Op 8 december 2008 is René Verwer aan de Vrije Universiteit Amsterdam gepromoveerd met een dissertatie over *Cavaillé-Coll in Nederland - een studie naar het werk van Cavaillé-Coll en diens invloed in Nederland in de periode 1875-1924*. Promotor was prof. dr. Ewald Kooiman. Dr. René Verwer is o.m. redacteur orgelmuziek bij het Nederlands tijdschrift *Het Orgel* en schreef in 2007 een bijdrage in *Orgelkunst* over het gerestaureerde Cavaillé-Coll-orgel in de Philharmonie in Haarlem.

11.05.2009 - 16.05.2009 – Orgelreis naar Westfalen-Lippe

De organisten Maarten Seijbel en Jacques van den Dool leidden van 11 tot en met 16 mei 2009 een orgelreis naar diverse orgels in Westfalen-Lippe (Duitsland).

Info: [e] m.seijbel@hetnet.nl of [t] +31 525 681486

31.07.2009 - 08.08.2009 — Internationaal orgelconcours Brugge

Aan dit driejaarlijks internationaal orgelconcours, georganiseerd door het Festival van Vlaanderen, kunnen organisten deelnemen van elke nationaliteit, geboren na 31.12.1976. De selectieronde en de finale vinden plaats op het Loncke-orgel uit 1976 in de Sint-Gilliskerk dat naar Noord-Duits voorbeeld werd geconcepieerd. De halve finale gaat door op het Cacheux-Carlier-orgel (1738/1739), in 1992 gerestaureerd door de orgelmakers Marc Nagels en Filip Nys. De deelnemers dienen een verplicht programma uit te voeren voor alle rondes. Het Concerto voor orgel, strijkorkest en slagwerk van Gabriël Verschraegen wordt tijdens de finale gebracht. De kandidaten moeten zich inschrijven uiterlijk tegen 15 april 2009.

Jury: N. De Figueiredo, J. Geffert, L. Ghielmi, J. Huys, T. Jellema.
Info: [t] + 32 (0)50 33 22 83 [m] info@MAfestival.be
[w] www.mafestival.be of www.festival.be

19.07.2009 - 02.08.2009 — cursus Romainmôtier

De eerste week (19-26.7) van deze jaarlijkse zomercursus is gewijd aan improvisatie. Aansluitend (26.7-2.8) vinden diverse interpretatiecursussen plaats: Italiaanse oude en romantische orgelmuziek en Bach. Docenten: Alain, Tagliavini, Verdin, Le Divellec, Willi, Bovet.

Info: [e] bovet.aubert@bluewin.ch [w] www.jehanalain.ch

Drie brieven van J.S. Bach ontdekt in Leipzig

Drie handgeschreven documenten van de Duitse componist Johann Sebastian Bach uit 1743, 1745 en 1748 zijn in de archieven van de universiteit van Leipzig ontdekt, zo deelde het centrum voor de archieven van Bach op 12 december jl. mee. Het gaat om aanbevelingsbrieven die de musicus had geschreven voor drie leerlingen van het Sint-Thomaslyceum, een van de oudste onderwijsinstellingen in Duitsland, dat verbonden was aan de Sint-Thomaskerk waar Bach leider van het koor was. De leerlingen waren kandidaten voor een universitaire beurs.

Info: [w] www.bach-leipzig.de

Organ Promotion — projecten 2009

De Duitse organisatie ORGANpromotion organiseert in 2009 opnieuw tal van interessante orgelprojecten:

- 03.04.2009-05.04.2009: Orgelwedstrijd?! Cursus ter voorbereiding van een orgelwedstrijd voor jonge organisten
 - 15.04.2009-19.04.2008: Orgelexcursie naar Parijs (in het kader van de herdenking van de 100ste verjaardag van Gaston Litaize)
 - 15.05.2009-17.05.2009: Orgelacademie Albert Schweitzer in Knigsfeld/Schwarzwald met Daniel Roth
 - 01.06.2009-05.06.2009: orgelcursus naar aanleiding van het Mendelssohn-jaar met Ludger Lohmann in Herzberg
 - 05.07.2009-12.07.2009: orgelexcursie in Duitsland: “Cathedral organs in the Rhineland and Leipzig”
 - 30.07.2009-02.08.2009: orgelacademie Oberschwaben
 - 16.09.2009-20.09-2009: “Orgelfest Ottobeuren” met een J.N.-Holzhey-symposium, cursus, lezingen, concerten
 - 15.10.2009-17.10.2009: Akademietage in Regensburg
- Info: [w] www.ORGANpromotion.org
[m] info@ORGANpromotion.org

Bernard Pels — bedachtzaam toekijkend in de rechterbovenhoek van deze foto — is nog geen dertig als hij door zijn ambitieuze vader naar Indonesië wordt gestuurd om dit orgel, hier in voormontage in Alkmaar, te gaan opbouwen in de Gereformeerde Kerk van Bandoeng. Pas vader geworden, vertrok hij in de winter van 1951 naar de voormalige kolonie.

Hij werkte nog maar sinds kort in de *orgelfabriek* van zijn vader. Zijn ingenieursstudies had hij moeten onderbreken om tijdens de oorlogsjaren — gedwongen — laboratoriumwerk in Berlijn te gaan verrichten, waar hij in 1945 getuige was van de ondergang van het Derde Rijk.

Met het orgel in Bandoeng is alles goed gekomen. Bernard kreeg het eerste mechanische Pels-orgel weer in elkaar gezet, geïntoneerd en gestemd. En bij gebrek aan een *echte* organist speelde hij het eigenhandig in. Dit werd zowaar uitgezonden door de Wereldomroep.

PELS D'HONDT
ORGELBOUWERS
SINDS 1892

Na de plaatsing van het archief van de orgelbouwers D'Hondt, is het nu de beurt aan dat van orgelbouwer Bernard Pels (1921-1996). In diverse fasen worden de dossiers naar het KADOC overgebracht en geïnventariseerd. Hierbij komen soms merkwaardige stukken tevoorschijn, zoals deze foto's, en zelfs historische geluidsdragers. Meer hierover op www.pels.be. Nu ook met audio- en videofragmenten.

Bij de frontpagina

JOOST D'HONT

Het nieuwe Draps/Flentrop-orgel in de Nicolaaskerk te Sint-Niklaas

De kerk

Het gebouw kwam tot stand in 1217, maar onderging reeds vanaf 1262 ingrijpende veranderingen. Opeenvolgende uitbreidingsfasen zorgden er over de eeuwen heen voor dat de kerk uitgroeide tot de huidige decanale Nicolaaskerk met vier beuken en een middenschip, een rijk en overwegend barok en neogotisch interieur waaronder zeven altaren, zes biechtstoelen, een doopkapel, een grafkapel en een in houtsnijwerk uitgewerkte preekstoel uit 1706. Aan de kerk is ook een rijk museum verbonden met belangrijke relieken, liturgisch edelsmeedwerk uit de 17de tot de 19de eeuw en religieus vaatwerk.

Orgelhistoriek

Reeds in 1513 wordt in het oude kerkarchief melding gemaakt van een bescheiden pijporgeltje om de gezangen van een twaalftal scholieren te begeleiden. In 1589 komen we in de kerkrekeningen de naam tegen van Hans Ruycceren om *het orgel te stellen*. Hij was wellicht de stamvader van het beroemde geslacht van klavecimbelbouwers.

Voor 410 gulden kocht de pastoor in 1605 bij Balthazar Rutgeers te Mechelen een orgelpositief.

Twaalf jaar later, bij de vernieuwing van het doksaal, werd het instrument verkocht aan de kerk van Waasmunster. Een nieuw orgel werd door Meester Philips Snouck, voor de kostprijs van 125 ponden, gebouwd. Het werd geen positief maar een instrument met een klein en een groot orgel. In de 17de eeuw waren in Sint-Niklaas ook nog Martinus Poscelis (1637), Crispijn du Bois (1648) maar voornamelijk Jan Bremser als orgelmaker werkzaam. Deze laatste bouwde in 1661 een nieuw positief. Omstreeks 1708 kwam Jean-Baptiste Forceville in het parochiehuis de aankoop van een nieuw orgel bespreken. Niet Forceville maar uiteindelijk Louis de la Haye kon het contract in de wacht slepen. Zijn broer plaatste het orgel in 1713. In 1819 mocht Charles Van Peteghem het grote orgel geheel herbouwen om in 1820 ook het positief aan te pakken. Vier jaar later werd een zelfstandig pedaal toegevoegd en werd het orgel van een nieuwe orgelkast voorzien.

Zowel Charles Anneessens in 1886 als Pierre Schyven en zoon in 1906 wijzigden of breidden het orgel verder uit volgens de tendensen van die tijd.¹ In 1972 werd duidelijk dat het orgel van de Nicolaaskerk, met nog hoofdzakelijk pijpwerk uit het atelier van Pierre Schyven, zijn zwanenzang aan het zingen was. Als voorlopige vervanging van het Schyven-orgel werd omstreeks 1973 een koororgel aanbesteed bij de firma B. Pels-D'Hondt uit Herselt. De eerste fase daarvan werd op 7

maart 1976 ingespeeld door titularis-organist Michel Pieters. Later werd het koororgel uitgebreid met enkele zelfstandige pedaalregisters.

In deze periode en vermoedelijk op het einde van de zeventiger jaren kreeg organist Gabriël Verschraegen (1919-1981) de opdracht een voorontwerp te maken voor de bouw van een nieuw orgel. Architect was Omer Van Bogaert uit Belsele. Het bleef echter bij een voorontwerp.

In 1984 werd door de stadsorganisten Jan Van Landeghem, Erwin Van Bogaert en Ronny Plovie, een rapport opgesteld waarin de actuele toestand van het orgelpatrimonium van de stad Sint-Niklaas werd beschreven. Dit verslag werd overhandigd aan de bevoegde autoriteiten. Via een prioriteitenlijst werd aan de stads- en kerkbesturen duidelijk gemaakt waar de noden lagen binnen het orgelpatrimonium van het Waasland. Het is dan ook verheugend vast te stellen dat verschillende stadsbesturen en kerkbesturen het orgelpatrimonium de voorbije decennia hebben beschermd, geconserveerd en zelfs aangevuld.²

Na de afwerking van het nieuwe Draps-orgel (1975-1992) in de Sint-Jozefkerk (Tereken) werd op 4 juli 1991 het bijzonder bestek voor de bouw van een orgel in de Nicolaaskerk door het kerkbestuur van de Nicolaaskerk aan het Schepencollege overgemaakt. Analooq met de bevindingen uit het rapport van 1984 werd gekozen voor een barok geïnspireerd instrument, *à la Schnitger*, met drie klavieren en zelfstandig pedaal. Jozef Braekmans en Antoon Fauconnier waren de ontwerpers. Uiteindelijk werd de eerste fase van de werkzaamheden, met de firma Draps (Erps-Kwerps), opgestart op 20 september 1993. De definitieve oplevering van deze eerste fase gebeurde in 1997. Op 10 oktober 1998 werd het hoofdwerk officieel in gebruik genomen met een concert door Bernard Focroulle.

Het ontwerp voor de tweede fase kwam er in 2004. De werkzaamheden door firma Flentrop (Zaandam, NL) startten op 1 maart 2006. De voorlopige oplevering vond plaats op 2 oktober 2008.

Het instrument

Eerste fase: Jean-Pierre Draps (1991-1997)

In de eerste bouwfase werd het oude en vermolmd orgelmeubel van het Schyvenorgel ontmanteld. Bruikbaar pijp-materiaal werd ondergebracht in de O.-L.-Vrouwkerk aan de overzijde van de markt wachtend op de restauratie van het P. Schyvenorgel uit 1890. Waardevolle houten ornamenten werden ondergebracht in het kerkmuseum.

De firma Draps bouwde op het bestaande doksaal het nieuwe dubbeldoksaal. De basisconstructie voor het nieuwe orgeldoksaal wordt gevormd door massieve eiken liggers die steunen op staande eiken balken. Daarop werd het hoofdwerk en de orgelkast met compleet front geplaatst.

Op vakkundige wijze heeft de orgelmaker Draps een sober maar mooi orgelmeubel gerealiseerd.

De imposante eikenhouten orgelkast, met eigentijds geïnspireerd houtsnijwerk, omvat het hoofdwerk (16-voets basis), het rugwerk (8-voets basis) en het bovenwerk (4-voets basis), en wordt geflankeerd door de twee pedaaltorens. In de zijwanden van de pedaaltorens werden panelen op een esthetische wijze van zaagwerk voorzien zodat dit de klankuitstraling ten goede komt. De stijlvolle klavieren zijn ingewerkt in de frontzijde van de hoofdwerkkast en hun tesseluur loopt van C tot f³. De ondertoetsen werden belegd met been, de boventoetsen zijn uit zwart ebbenhout gemaakt.

Het recht eikenhouten pedaal heeft een omvang van C tot f¹. De registertrekkers staan links en rechts symmetrisch bij hun corresponderende klavier overzichtelijk opgesteld. Boven de registerknoppen werden houten plaatjes met de sierlijk geschreven registerbenamingen en voetmaat bevestigd. De fraai uitgewerkte registerknoppen voelen kwetsbaar aan.

Het pijpmateriaal van het hoofdwerk en de frontpijpen van het pedaal werden vervaardigd door de firma Potvlieghe. Door middel van een druk-trekkoppeling kan het HW aan het pedaal worden gekoppeld.

Het koppelen van de klavieren HW-BW en HW-RP geschiedt door middel van schuifkoppelingen. Samen met de balgstelling, voor het onderbrengen van de twee magazijnbalgen, werden achter de orgelkast de galerijen naar het hoofdwerk en het bovenwerk geplaatst. De uit oregon vervaardigde galerijen zorgen ervoor dat zowel hoofdwerk als bovenwerk zeer goed bereikbaar zijn.³

Tweede fase: Firma Flentrop (2006-2008)

In 2007 werd het orgel door de firma Flentrop aangevuld met de overige werken. In het zoeken naar een evenwichtig(-er) en historisch verantwoord(-er) klankbeeld zorgde de Firma Flentrop ervoor dat de oorspronkelijke samenstelling van de dispositie werd herbekeken en besproken, herschikt en aangepast. Het pijpwerk van het bovenwerk, rugwerk en pedaal werd in het atelier van de firma Flentrop vervaardigd. Het pijpwerk van alle manualen is zeer overzichtelijk opgesteld terwijl de krappe ruimte in de pedaaltorens, een erfenis uit de eerste fase, de Firma Flentrop ertoe noopte een huzarenwerk te leveren bij het uittekenen en plaatsen van de pijpen. Zodoende is de bereikbaarheid van verschillende tongspelen uit het pedaal niet altijd optimaal, wat het stemmen bemoeilijkt. In tegenstelling tot het slaapsysteem van het hoofdwerk verlopen de slaapsystemen van alle overige werken heel soepel.

Ofschoon de klankintegratie van beide fasen nog geoptimaliseerd kan (en zal) worden, biedt de Nicolaaskerk nu al een perfect akoestisch onderkomen aan dit nieuwe instrument. De temperatuur werd deze van Valotti, de toonhoogte werd noodzakelijkerwijs aan het (te) hoge hoofdwerk aangepast naar 445 Hz en dit met een winddruk tussen 72-76 mm.

Nabeschouwingen

In orde van grootte mag dit orgel in België, maar zeker in Vlaanderen, als één van de belangrijkste nieuwbouwrealisaties uit de voorbije decennia worden beschouwd. Ruim 20 jaar zijn verstreken tussen het eerste dromen en het uiteindelijke resultaat. Ruim 1.250.000€ werd het kostenplaatje, waarvan 4/5de volledig door de stad werd gedragen en het overige vijfde deel door de kerkfabriek, sponsors, organisten en de vele vrienden van het orgel. Enkele niet onbelangrijke gemiste kansen, daterend uit de ontwerp- en beginfase, waren uiteindelijk geen hindernis om ervoor te zorgen dat het orgel aan het bestaande orgellandschap toch nog een zeer belangrijke meerwaarde geeft.

Samenstelling van de dispositie

Hoofdwerk	C-f ³	Bovenwerk	C-f ³	
1. Prestant	16	1. Prestant	4	
2. Octava	8	2. Roerfluit *	8	* (holpijp 8')
3. Kwintadeen	16	3. Kwintadeen	8	
4. Octaaf	4	4. Gedektfluit	4	
5. Holfluit	8	5. Woudfluit *	2	* (gemshoorn 2)
6. Spitsfluit	4	6. Nazard	3	
7. Kwint	3	7. Ruispijp *	II	* (quinta 1½)
8. Superoctaaf	2	8. Tertia	1½	
9. Tertiaan	II	9. Mixtuur	IV-V-VI	
10. Mixtuur	VI	10. Fagot *	8	* (viola di gamba 8)
11. Scherp	IV	11. Vox Humana	8	
12. Trompet	8	12. Tremulant		

Rugpositief	C-f ³	Pedaal	C-f ¹	
1. Prestant	8	1. Prestant	16	
2. Octaaf	4	2. Octava	8	
3. Holpijp	8	3. Subbas	16	
4. Roerfluit	4	4. Octaaf	4	
5. Gemshoorn *	2	5. Nachthoorn	2	* (woudfluit 2)
6. Superoctaaf	2	6. Mixtuur	VI	
7. Sexquialter	II	7. Bazuin	16	
8. Scherp	VI	8. Trompet	8	
9. Dulciaan	16	9. Trompet	4	
10. Hobo *	8	10. Cornet	2	* (trechterregaal 8)
11. Tremulant		11. Cymbelster	(2)	

koppeling HW-RP (hoofdwerk – rugpositief)
 koppeling BW-HW (bovenwerk – hoofdwerk)
 koppeling P-HW (pedaal – hoofdwerk)

Stemming: Valotti
 Toonhoogte: A = 445 Hz

(*) Verwijzing naar de oorspronkelijk samenstelling van de dispositie.

Bronnen

- RICHARD WEEMAAS, *De Nicolaaskerk te Sint-Niklaas*, 1987.
- JOOST D'HONT, FRANKY WAGEMANS, CHRISTOPHE BURSENS, *Controle orgelpatrimonium "Groot Sint-Niklaas"*, september 2008.
- JOZEF BRAEKMANS, *Bijzonder bestek voor de bouw van een orgel in de Nicolaaskerk*.
- Firma Flentrop (Zaandam)

Samenstelling vulstemmen⁴

Rugwerk, Scherp						
C		1½	1	2/3	1/2	1/3
c ⁰		2	1½	1	2/3	1/2
g ⁰	2½	2	1½	1	2/3	2/3
c ¹	2½	2	1½	1	2/3	
g ¹	4	2½	2	1½	1½	1
c ²	4	2½	2	2	1½	
cis ³	4	2½	2½	2	2	

Rugwerk, Sexquialter

C	1½	4/5
c ⁰	2½	1½

Hoofdwerk, Mixtuur

C				1½	1	1	2/3	1/2	1/3
c ⁰			2	1½	1½	1	2/3	1/2	
c ¹		2½	2	2	1½	1	2/3		
g ¹	4	2½	2½	2	1½	1			
c ²	5½	4	4	2½	2	1½			

Hoofdwerk, Scherp

C				1/2	1/3	1/4	1/6
G				2/3	1/2	1/3	1/4
c ⁰		1		2/3	1/2	1/3	
g ⁰		1½	1	2/3	1/2		
c ¹	2	1½	1	2/3			
g ¹	2½	2	1½	1			
g ²	4	2½	2	1½			

Bovenwerk, Mixtuur

C		1	2/3	1/2	1/3
c ⁰		1½	1	2/3	1/2
c ¹		2	1½	1	2/3
g ¹	2½	2	1½	1	
c ²	4	2½	2	1½	
cis ³	4	2½	2	2	

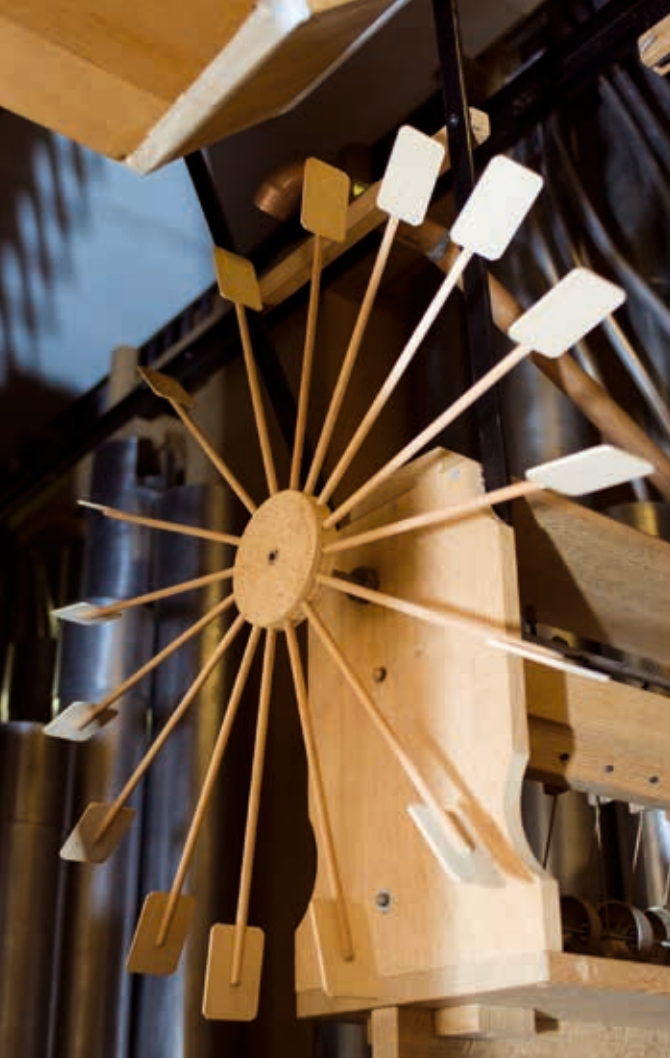
Bovenwerk, Ruispijp

C	1½	1
F	2	1½

Pedaal, Mixtuur

C	2	1½	1	4/5	2/3	1/2
G	2½	2	1½	1	4/5	2/3
g ⁰	4	2½	2	1½	1	4/5

Boven: Cymbelster (klokkenspel); rechts: Rugpositief; hobo 8';
onder: speeltafel. Foto's: Luk Bastiaens

Overzicht tijdschriften

Adem — 2008, nr. 3 W. Tanke, *The Art of Doing Nothing*;
— nr. 4 J. Anaf, *Olivier Messiaens statische opbouw*.

Ars Organi — 2008, december

E. & M. Brandazza, *Der lombardische Orgelbau im 19. Jahrhundert*;
F.-H. Gress, *200 Jahre Jehmlich-Organbau*; S. Nusser,
*Der Magdeburger Domorganist August Gottfried Ritter und der
Hausneindorfer Orgelbaumeister Adolph Reubke*;
H. Heide, *Japanische Dreizeiler in belgischer Orgelvertonung: "Quatre
Haiku - Evocations Poétiques pour Orgue" von Jean-Pierre Deleuze*.

Arte Organaria Organistica — 2007, juli

A. Pedretti, *L'organo Sharp della concert Hall, Sydney Opera
House*; [herdenking Buxtehude]: W. van de Pol, *Gli organi di
Dietrich Buxtehude*; F. Tasini, *Il secondo rapporto tra l'arte geniale
di Buxtehude e la sontuosa e multiforme tradizione musicale italiana*;
P. D. Peretti, *Le Choralfantasien per organo*. — oktober P. Gozza,
L'organo come creazione musicale del mondo; T. Tasini, *Alessandra
Scarlatti e la formazione tastieristica nell'ambito della 'Scuola
Napoletana*. — 2008, januari C. De Pirro, *La prima esecuzione del
Septième Concerto op. 70 di J. Guillou*; P. D. Peretti, *Un ricordo di
Petr Eben (1929-2007)*. W. van de Pol, J.P. Sweelinck, *un musicista
del Nord Europa tra Rinascimento e Barocco* — april F. Tasini,
L'Annuaire di Giovan Fasolo; M. Bosio, *Vincenzo Antonio Petrali
(1830-1889) "Il principe degli organisti italiani"*.

Choir & Organ — 2008, november - december

D. Goode, *the first movement of Sonata no. 1 in E flat BWV 525 by
J.S. Bach*.

De Orgelvriend — 2008, nr. 11, november

H. van Vliet, *Jeanne Demessieux: een kort leven in dienst van de kunst
(1)*. — nr. 12/december D. Molenaar, *Hinsz' opus I in Zandweeer
weer in en op juiste stemming*; H. van Vliet, *Jeanne Demessieux: een
kort leven in dienst van de kunst (2)*.

— nr. 1/januari 2009 G. Schaap, *In memoriam Klaas Jan Mulder
(1930-2008) - Wim van der Ros en Hans Raaphorst veertig jaar
bij 'de Orgelvriend'*; [redactie], *Een tachtigjarige orgelvriend blikt
terug - Een gesprek met Jan W. van Spronsen*; D. Sanderman,
Gemeentezangbegeleiding door de eeuwen heen.

Het Orgel — 2008, jg. 104, nr. 6

J.Th. Lemckert, *Messiaens vroege orgelwerken (1928-1950)*;
R. Verwer, *Messiaens orgel in de St.-Trinité te Parijs*; R. Verwer,
Interview met Olivier Latry; J. Hage, *Olivier Messiaen & het
surrealisme*. — 2009, nr. 1 F. Unlandt, *Kind en orgel*; R. Stolk,
Het organistisch universum van Jean-Louis Florentz (1947-2004);
J.J. Steensma, *Het Stellwagen-orgel in de St.-Marien te Stralsund
gerestaureerd*.

La tribune de l'orgue — 2008, jg. 60, nr. 4

G. Bovet, *Un tour en Allemagne du Nord*; G. Bovet, *A propos de
l'orgue historique de Trapani (Sicile)*; F. Comment, *L'orgue Goll de
Barberèche (1901/1923: de recyclage avant la lettre*; E. Le Divellec, *Le
quart d'heure d'improvisation: après une lecture de Messiaen (III):
"ornithologue et rythmicien"*.

L'organiste — 2008, jg. 40, nr. 159

P. Matagne, *L'orgue de l'église Saint-Lambert à Bouvignes*;
L. Kerremans, *Comment enregistré-on l'Orgelbuchlein au
Conservatoire de Bruxelles dans la classe de Paul de Maleingreau
dans les années 1940-50?*

L'orgue — 2008, nr. 281

themanummer over Jean Guillou.

Muziek & liturgie — 2008, december

O. Reitsma, *Messiaens La Nativité: vorm en inhoud als eenheid*.

Organ — 2008, nr. 3

F. Denis, *Les Grandes Orgues historiques de la Cathédrale
Saint-Louis de Versailles*; D. Philippi, *Das Orgelschaffen von
Theo Brandmüller*; C. Ekowksi, *Die Samuel-Green-Organ aus der
einstigen Royal Private Chapel des Londoner Buckingham Palace*.
— nr. 4 O. Glandaz, *Die Orgel Olivier Messiaens in der Pariser
Pfarrkirche "La Trinité"*; F. Sabatier, *Das frühe Orgelschaffen
Olivier Messiaens*; S. Koepf, *Zu Messiaens "Modi mit begrenzter
Transpositionsmöglichkeit"*; [interview] *Organ im Gespräch mit
Almut Rösler über Olivier Messiaen*; R. Grotjahn: *Messiaens
Konzept der "Langage communicable" in seinem Orgelzyklus
"Méditations sur le mystère de la Sainte Trinité" von 1969*;
W. Adolph, *Der "Fall Messiaen" - Eine bleibende ökumenische
(theologische) Herausforderung*.

Organ Organists' Review — 2008, november

D'Arcy Trinkwon, *Jeanne Demessieux: Portrait of a star*; J.-R. Kars,
The spirituality of Messiaen's organ works; A.J. Smith, *Saint-Saëns:
in defence of a reputation*; C. Dingle, *Studying the Maître [Olivier
Messiaen]*; J. Norman, *Does oak make any difference?*

Orgues nouvelles — 2008, nr. 2 + cd-rom

Diverse bijdragen over Alexandre-Pierre-François Boëly (1785-1858);
*European Cities of Historical Organ: De Toulouse-les-orgues
à la création d'Echo*; *Orgues oubliées: De Sarrebourg à
Andahualyllilas...*; E. Lebrun: *L'œuvre d'orgue de Valéry Aubertin
(première partie)*. — nr. 3 + cd-rom *Diverse bijdragen over de orgels
en het muziekleven in de Elzas*; J. Ferrard, *Bruxelles ville d'Echo*;
Bijdragen over Jean-Pierre Leguay; E. Lebrun: *L'œuvre d'orgue de
Valéry Aubertin (seconde partie)*.

The American Organist — 2008, november

T. Tikker, *Messiaen plays Messiaen*. — december P. Wright,
Does the organ have a future; J. Brock, *Organ works of Hugo Distler*;
L. Archbold, *Vierne organ works: Carus edition*;
F. Morana, *A new Bach organ chorale*.

Ontwerp en uitvoering van
mechanische pijporgels
voor concertruimten en kerken
huisorgels, positieven en
portatieven
restauratie, onderhoud en verhuur

Verhuur van orgelpositieven

Florimond De Pauwstraat 61
B-1070 Brussel
Tel. 02/522 64 63
e-mail: info@deblieck.org
www.deblieck.org

ETIENNE DE MUNCK

orgelmaker
C.V.B.A.

Heistraat 2
9100 Sint-Niklaas
Tel. + fax: 03/776 46 83

U zoekt een orgel-cd?

Keus uit een ruim assortiment!

U kunt bij ons terecht voor cd's van o.a.
Motette | Aeolus | Syrius BNL
Festivo | MDG | JAV Recordings
Raven | IFO | Divox | Prospect
Edition Lade | Prezioso
Prophone | Thorofon
Cd's van andere labels op aanvraag

Kijk én koop op

www.orgelcd.nl

Landgoed Gerianna | Kruisstraat 12 | 4251 CW Werkendam
T +31 (0)183 509 491 | E info@landgoedgerianna.nl

ANDRIESEN

orgelbouw b.v.b.a.

(ANNESENS)

sinds 1830

nieuwbouw, onderhoud, herstel,
restauratie, verbouwing

zaakvoerder: Ing. Paul Andriessen

Moorselestraat 79

B-8930 Menen

Tel. & fax: 056/51.13.82

gsm: 0479/66.21.83

andriessenorgelbouw@skynet.be

www.andriessenorgelbouw.be

